

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

**BİR DÜŞÜNCE ADAMI OLARAK CEMİL MERİÇ'İN SİYASET
ANLAYIŞINDA "AHLÂK" OLGUSU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Yağmur MADENOĞLU

Danışman
Doç. Dr. Fikret ÇELİK

Haziran/2019
KIRIKKALE

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

**BİR DÜŞÜNCE ADAMI OLARAK CEMİL MERİÇ'İN SİYASET
ANLAYIŞINDA "AHLÂK" OLGUSU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Yağmur MADENOĞLU

Danışman
Doç. Dr. Fikret ÇELİK

Haziran/2019

KIRIKKALE

KABUL-ONAY SAYFASI

Doç. Dr. Fikret ÇELİK danışmanlığında, Yağmur MADENOĞLU tarafından hazırlanan “Bir Düşünce Adamı Olarak Cemil Meriç’in Siyaset Anlayışında “Ahlâk” Olgusu” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

(İmza)

Dr. Öğr. Üyesi Vasfiye ÇELİK

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.././2019

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. İsmail AYDOĞAN

KİŞİSEL KABUL SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Bir Düşünce Adamı Olarak Cemil Meriç’in Siyaset Anlayışında “Ahlâk” Olgusu” adlı çalışmamın, bilimsel ahlâk ve kurallara aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yaparak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

.. /.. / 2019

Yağmur MADENOĞLU

İmza

ÖNSÖZ

Cemil Meriç siyasetten ahlâka, ahlâktan ilme, ilimden edebiyata, edebiyattan tercümeyle, tercümeden ideolojiye, ideolojiden romana, romandan dine birçok alanda çalışmalar yapmış bir fikir işçisidir. Bu çalışmada onun konu bakımından geniş yelpazesinde ahlâkî değerler ve siyasi alan ile ilgili fikirlerinden yararlanılmıştır. Küçük yaşlardan itibaren okuyan ve inceleyen Cemil Meriç'in ahlâk ve siyaset alanındaki geniş literatürü ve bilgisi görülmüş olup, onun dünyasında ahlâk ve siyaset kavramlarının nasıl bir yere sahip olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Çünkü ahlâk bir toplumun temel taşı olan, toplumu toplum yapan, insan ilişkilerini düzenleyen değerler bütünü iken, siyaset ise iktidarı ve gücü elinde bulundurma, yönetme yeteneği ve arzusudur. Bir toplumu, bir nesli, bir dönemin düşüncesini bize en iyi gösterecek olan işte bu iki kavramdır.

Türk düşünce dünyasının önemli isimlerinden olan Cemil Meriç ile ilgili incelenen kaynaklarda siyasal düşüncenin önemli bir tartışma alanı olan “ahlâk” olgusu üzerinde değerlendirilmesinin bugüne kadar biraz eksik bırakıldığı görülmüştür. Üzerine sosyoloji, Türk dili, felsefe, dil ve psikoloji bilimleri çerçevesinde akademik ve bilimsel çalışmalar yapılan Cemil Meriç'in siyaset düşüncesi çerçevesinde “ahlâk” olgusuna yönelik değerlendirmeleri önemli bir boşluğu doldurabilme adına bir adım olabilir diye düşünülmüştür. Toplum ve bireyi modern dönem adına Türk kültürü içinde değerlendirirken, evrensel kavramlara yaptığı büyük atıflar üzerinden yorumlamayı başaran Cemil Meriç'in bu noktadaki görüşlerinin bir araya getirilerek, değerlendirilmesinin Türk akademik yaşamı için faydalı bir durum oluşturabileceğini düşünülmüştür.

Çalışmanın amacı Cemil Meriç'in Türk düşünce hayatında önemli yeri olan felsefi düşünceleri içinde siyaset noktasındaki, ahlâk anlayışının ortaya çıkarılmasıdır. Bu tez çalışması yapılırken, Cemil Meriç'in tüm yaşamının kendisine ve eserlerine etkisi bağlamında, genel olarak tüm eserleri gözden geçirilmiş, modern dünyayı etkileyen tüm evrensel kavramları onun gözünden değerlendirilerek ana tema olan ahlâk ve etik, siyaset ve ahlâk üzerinde durulmuş, Cemil Meriç için ahlâkın ne ifade ettiği ve ahlâkın önemi araştırılmıştır.

Bu çalışmada, araştırma yapılırken en çok zorlanılan Cemil Meriç'in fikirlerini kendi külliyatından anlamaya çalışmak olmuştur. Cemil Meriç eserlerini

belirli bir akış içerisinde kaleme almamış, bir konuyu derinlemesine işleyip onu eseri boyunca sürdüren bir yazar olmamıştır. Onun farklı konulara ve içeriklere yer veren makaleleri çalışmada düşüncelerini bir bütün içerisinde değerlendirip sentez yapabilmeyi zorlaştırmıştır. Meriç'in eserlerini kendi başına okumak, onu anlamak ve çalışmada anlatmak için yeterli olmamıştır. Çok geniş bir bilgi birikimine sahip olan Cemil Meriç eserlerinde dünya tarihine, destanlara, kutsal kitaplardaki hikayelere ve hadislere atıfta bulunmuş olduğu için onu anlamak bu bahsetmiş olduğu eserleri, kişileri, hikayeleri de okumayı ve bilmeyi gerektirmiştir. Ancak ne kadar zorlanılmış olsa da Meriç'in eserlerindeki bu zengin içerik çalışmaya ışık olmuştur.

Bu çalışma Cemil Meriç'i kendi eserlerinden, kendi söylemleriyle naçizane tanıtmak istemiştir. Çalışmanın Cemil Meriç'i tanımak ve çalışmak isteyenlerin yoluna ışık tutabilmesi ve ileride yapılacak olan Cemil Meriç çalışmalarına faydalı olabilmesi ümidiyle...

Yüksek Lisans programına başladığım andan itibaren çalışmalarımda hiçbir konuda desteğini esirgemeyen, bu tezin seçiminde, içeriğinin oluşturulma aşamasında, kaynak temininde ve hazırlanmasında bana her konuda yardımcı olan, tecrübesi ve fikirleriyle bu çalışmada bana yol gösteren değerli hocam Doç. Dr. Fikret Çelik'e teşekkürü bir borç bilirim.

Yağmur MADENOĞLU

Ankara - 2019

ÖZET

“Bir Düşünce Adamı Olarak Cemil Meriç’in Siyaset Anlayışında “Ahlâk” Olgusu” isimli bu çalışma; Meriç’in ahlâk ve siyaset kavramına yüklediği anlamları incelemek için ele alınmıştır. Çalışma Meriç’in siyaset ve ahlâk kavramlarından yola çıkarak sahip olduğu siyasi anlayış içerisine nasıl bir ahlâk olgusunu yerleştirdiğini anlatmayı amaçlamaktadır.

Çalışma üç bölümden oluşmakta olup üçüncü bölüm çalışmanın ana kısmını oluşturmaktadır.

Birinci bölümde, Meriç’in dünyasındaki ahlâk olgusunun ve siyaset kavramının çerçevesini oluşturmak için öncelikle onun tanınması gerektiğine inanarak hayatı, ailesi, eserleri ve düşünce hayatındaki yeri anlatılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Meriç’in düşünce hayatının çerçevesini oluşturmak amaçlanmıştır. Bu bölümde, Meriç’in evrensel değerler karşısındaki tutumu incelenmiştir. Düşüncesinin temelini oluşturan Doğu-Batı çatışması ve ideoloji ile ilgili değerlendirmeleri ele alınmıştır. Meriç’in gözünde toplumsal hayatta dinin nasıl bir yere sahip olduğu, birey ve toplum kavramlarını nasıl tanımladığı ve hürriyet kavramına verdiği önem anlatılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde dünya çapındaki filozofların düşüncelerinden yola çıkılarak ahlâk ve siyaset kavramları tanıtılmaya çalışılmıştır. Sonrasında Meriç’in inandığı ahlâkî değerlerin neler olduğu ve siyasi alanı nasıl tanımladığı anlatılmıştır. Yine bu bölümde Meriç’in ahlâk ve siyaset anlayışının Türk düşünce dünyasında nasıl değerlendirildiği ve hakkında yapılmış olan eleştiriler somutlaştırılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cemil Meriç, ahlâk, erdem, siyaset.

ABSTRACT

“As a Thinker Cemil Meriç’s “Morality” In The Understanding Of Politics” this named work; Meriç’s morality and politics to examine the meanings of the concepts. Our study aims to explain how Meric puts the concept of morality into her political understanding based on the concepts of politics and morality.

The study consists of three parts and the third part is the main part of the study.

In the first part, it is tried to explain life, family, works and place of thought in the life of Meriç by believing that it must be recognized first to form the framework of the concept of morality and politics in the world of Meriç.

In the second part of the study, it is aimed to form the framework of Meriç’s thought life. In this section, Meriç’s attitude towards universal values is examined. The East-West conflict, which forms the basis of his thought, and his evaluations on ideology are discussed. In the eyes of Meriç, the place of religion in social life, how it defines the concepts of individual and society and the importance it attaches to the concept of freedom are explained.

In the third part of the study, the concepts of morality and politics are tried to be introduced based on the ideas of philosophers around the world. Afterwards, the moral values that Meriç believes in are explained and how they define the political sphere. In this section, it is tried to concretize how Meriç's moral and political understanding is evaluated in Turkish world of thought and criticisms made about him.

Key Words: Cemil Meriç, morality, virtue, politics.

KISALTMALAR

akt : Aktaran

çev : Çeviren

düz : Düzenleyen

İÖ : İslamiyet Öncesi

s : Sayfa

SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü

TDK : Türk Dil Kurumu

vb : Ve benzeri

vs : Ve saire

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
TÜRKÇE ÖZET SAYFASI	III
İNGİLİZCE ÖZET (ABSTRACT) SAYFASI	IV
KISALTMALAR.....	V
İÇİNDEKİLER	VI

GİRİŞ	1
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

CEMİL MERİÇ'İN HAYATI VE TÜRK DÜŞÜNCE HAYATINDAKİ YERİ

A) CEMİL MERİÇ'İN HAYATI.....	8
B) CEMİL MERİÇ'İN ETKİSİNDE KALDIĞI DÜŞÜNCELER VE DÜŞÜNÜRLER	12
C) CEMİL MERİÇ'İN ESERLERİ.....	14
D) CEMİL MERİÇ'İN TÜRK DÜŞÜNCE HAYATINDAKİ YERİ VE ÖNEMİ.....	23

İKİNCİ BÖLÜM

BİR DÜŞÜNCE ADAMI OLARAK CEMİL MERİÇ'İN EVRENSEL OLGULAR KARŞISINDAKİ TUTUMU

A) CEMİL MERİÇ'E GÖRE “DOĞU-BATI”	25
---	----

B) CEMİL MERİÇ'E GÖRE "İDEOLOJİ"	31
1) Kapitalizm	32
2) Sosyalizm	33
3) Marksizm	33
C) CEMİL MERİÇ'İN "DİN"E BAKIŞI	34
D) CEMİL MERİÇ'E GÖRE "BİREY ve TOPLUM"	38
E) CEMİL MERİÇ'E GÖRE "ÖZGÜRLÜK"	39

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CEMİL MERİÇ'İN SİYASET DÜŞÜNCESİNDE "AHLÂK " OLGUSUNUN YERİ VE ÖNEMİ

A) CEMİL MERİÇ'İN GENEL ANLAMDA "AHLÂK" OLGUSUNA BAKIŞI.....	43
B) CEMİL MERİÇ'İN GENEL DÜŞÜNCESİNDE "SİYASET" VE SİYASETİN CEMİL MERİÇ'İN DÜNYASINDAKİ YERİ	59
C) CEMİL MERİÇ'İN SİYASET ANLAYIŞINDA "AHLÂK" OLGUSUNUN YERİ.....	69
1) Cemil Meriç'e göre Kant'da Siyaset ve Ahlâk	71
2) Cemil Meriç'e göre Machiavelli'de Siyaset ve Ahlâk	72

3) Cemil Meriç'e göre Locke'da Siyaset ve Ahlâk 76

4) Cemil Meriç'e göre Sokrates'de Siyaset ve Ahlâk 76

5) Cemil Meriç'e göre Bodin'de Siyaset ve Ahlâk 78

SONUÇ..... 84

KAYNAKÇA 89

ÖZGEÇMİŞ 96

GİRİŞ

Birçok konuda Türk düşünce ve siyasal hayatını yapmış olduğu değerlendirmelerle meşgul etmeyi ve etkilemeyi başarmış olan Cemil Meriç, Türk düşünce hayatı içinde özellikle Cumhuriyet dönemi çerçevesinde kendisinden sonraki nesilleri etkileyen bir düşünce adamıdır. Çok küçük yaşlardayken çevresi tarafından dışlanmış olması nedeniyle kendisini kitapların dünyasına bırakan Meriç, hep öğrenmek ve öğretmek peşinde olmuştur. İleri derecede miyop olması bile onu kitaplarından alıkoyamamıştır. O kitaplarına öyle aşıktır ki, bu okuma sevdası sonucu gözlerini kaybettiğinde dahi vazgeçmemiştir kitaplarından.

Sürekli okuyup bilgisine bilgi katma peşinde olan, hiçbir fikri kendi mantık süzgecinden geçirmeden kabul etmeyen, hiçbir fikre öylesine teslim olmayan, bilgi Çin’de bile olsa gitmek gerek diyen Cemil Meriç hem hayatı hem de modern dünyayı şekillendiren olgular üzerine üretmiş olduğu fikirleri dolayısıyla geniş bir perspektiften ele alınması gereken bir düşünürdür. Onu diğerlerinden farklı kılan şey hiçbir görüşün adamı olmayışıdır. Eserlerinde sağ kavramını da sol kavramını da tanımlamış olmasına rağmen bu iki görüşte de kendisine bir yer bulamamış bu yüzden arafta kalmıştır. Onu sağ kanatta kabul edip yazanlar olduğu gibi sol kanatta kabul edip yazanlar da olmuştur. Ancak Meriç’in kendi eserleri okunduğunda onun bu iki görüşte de kendisine net bir yer bulamadığı görülür. Meriç bu durumu şu sözleriyle dile getirmiştir: *“Sevebileceklerim dilsiz, dilimi konuşanlarla konuşacak lakırdım yok. Yani, dilimle, zevklerimle, heyecanlarımla, yarım la Büyük Doğu kadrosundanım. Düşüncelerimle, inançlarımla Yön’e yakınım”* (Meriç, 2017: 57).

Düşünce dünyasında son geldiği nokta Osmanlı tarihine duyduğu hayranlık olmuştur. Ancak bu noktaya gelmeden önce Marksizm, Sosyalizm, İslâmcılık, Türkçülük, Milliyetçilik düşüncelerinde duraklamış onları tanımaya ve anlamaya çalışmıştır. Düşünce tezatlarıyla bütündür diyen Meriç, ideolojileri de tanımak ve anlamak gerektiğini, tümünden reddin bize bir şey kazandırmayacağını aksine bizi sloganlara mahkum edeceğini düşünür. Bu fikirlerin hiç birine kendini teslim etmemiş, Batılı olmadığı gibi Doğulu da olmamıştır. Her fikri, yeniliği, gelişmeyi değerlendirmeye layık gören Meriç, hepsinden kendi ülkesine uygun düştüğü ölçüde yararlanmayı bilmiştir. Asla Tanzimat dönemi aydınları gibi taklitçi olmamıştır. Meriç fikir hayatını, kendi ifadesiyle, şu dönemlere ayırmıştır:

1917-1925: Koyu Müslümanlık devri
1925-1936: Şoven Milliyetçilik devri
1936-1938: Sosyalistlik devri
1938-1960: “Araf” dediği kuluçka devri
1960-1964: Hint devri
1964-1987: Sadece Osmanlı (Akkoyun, 2018: 43).

Meriç zıt kutupları ortak bir sentezden geçirebilmiş bir düşünürdür. Onun eserlerinde Balzac ve İbn Haldun, Hugo ve Said Nursî bir arada görülebilmektedir. Yine Marx, Saint-Simon, Dante, Rousseau, Kemal Tahir, Kerim Sâdi gibi dünyanın bir ucundan başka bir ucuna olan düşünürleri onun eserlerinde bir arada görmek mümkün. Bu nedenle Meriç hem bir Avrupalı hem de bir Doğulu. Aslında o, “dünyalı” demek yanlış olmayacaktır. Çünkü onu belirli bir kalıba sığdırmak doğru değildir. O yüzden ne Avrupalı ne de Doğulu, o aslında dünyadan, fazlasıyla dünyalı... Aslında bir aydın ama düşünceleriyle bir aydından çok daha fazlası.

“Bir çağın vicdanı olmak isterdim, bir çağın, daha doğrusu bir ülkenin, idrakimize vurulan zincirleri kırmak isterdim, yalanları yok etmek, Türk insanını Türk insanından ayıran bütün duvarları yıkmak isterdim. Muhteşem bir maziye, daha muhteşem bir istikbale bağlayacak bir köprü olmak isterdim, kelimededen, sevgiden bir köprü. Sanat düşüncenin, düşünce mukaddeslerin emrinde olmalı. Hakikat, mukaddeslerin mukaddesi... Hakikat ve sevgi” (Meriç, 2016a: 284).

“Yazarı okuyucudan ayıran bütün engelleri yıkmak, sesimi bütün hiziplere duyurmak. Şuurun, tarihin, ilmin sesini. Öyle bir ifade yaratmak istiyorum ki, Türk insanının uyuşan şuuruna alev bir mızrak gibi sapsın, sanatla düşünceyi kaynaştıran İsrail’in suru kadar heybetli bir dil” (Meriç, 2016a: 284).

Aydının görevinin daima öğrenmek ve öğretmek olduğunu düşünen, kendi hayatına da bu düşüncesiyle yön veren Meriç, Türk insanının, birlik ve beraberlik içerisinde, kendisini ve tarihini tanıyarak, Batı’dan kendisi için gerekli ve uygun ilmi olarak, gerçekler doğrultusunda gelişen bir toplum olmasını istemiş, ömrü boyunca bunun için çalışmıştır. Meriç’in eserleri okunduğunda bir yandan Hindistan’dan Amerika’ya kadar farklı coğrafyaların, bir yandan Osmanlı’nın ve İslâm’ın, bir yandan da Doğu’dan Batı’ya kadar birçok ünlü klasiğin aynı anda kucaklanabildiği görülür. Meriç’in bu çok yönlülüğü onun birden kavranabilmesini zorlaştırsa da sonunda kendisinden mutlaka istifade edilebilecek genel parametreler bulmak mümkündür. Eserleri ilk incelendiğinde kendisiyle çelişkiye düşmüş gibi görünse de bütün külliyatı okunduğunda aslında bir bütünü oluşturduğu görülür (Palgın, 2009: 4).

Bir düşünürü tanımanın en iyi yolunun onun eserlerini incelemek ve irdelemek olduğu düşüncesiyle Meriç eserlerinden tanınmaya çalışılmıştır. Çalışmanın büyük bir bölümü Cemil Meriç'in kendi eserlerinden yapılan alıntılarla oluşturulmuştur. Meriç kendisinden okunmuş ve bu şekilde tanınmıştır. Hakkında yazılanlardan da faydalanılmış olup çalışmaya bu şekilde yön verilmiştir. Cemil Meriç'in ahlâk ve siyaset anlayışı üzerinde durulan bu çalışmada önce Meriç'in hayatı ve eserleri anlatılmıştır. Çünkü onu hayatı ve eserleriyle tanımak fikirlerini de tanımaktır. Onun ahlâk ve siyaset anlayışını anlamamızı sağlayacak olan onun hayatı ve eserleridir. Meriç'in karakterini ve eserlerini oluşturan, dünya görüşünü şekillendiren yaşadığı hayattır. Çalışmanın anlaşılması için Meriç ile ilgili verilen bu bilgilerden sonra, çalışmanın ana kısmını oluşturan ahlâk ve siyaset kavramlarını açıklamak yerinde olacaktır.

Ahlâk, diğer bütün kültürlerde olduğu gibi dilimizde de içinde iki temel anlam taşıyarak yer tutan, felsefe ve siyaset düşüncesi içinde önemli tartışma alanı olan bir kavramdır. Ahlâkın, insanların toplum içinde uyması gereken kural ve ilkeleri belirten ahlâk ile davranışların ve fenomenler (görüngü) dünyasında aktarılan faaliyetlerin temeli olan ahlâk olgusu şeklinde iki genel anlamı vardır. En genel anlamıyla ahlâk, bireylerin, geleneklere, göreneklere, inanca, örf ve adetlere göre toplumda belirlenmiş kurallara uyma durumu, kısaca insanın iyi olanı, doğru olanı seçmesidir.

Günümüzde çoğu kişi ahlâk ve etik kavramlarını aynı anlamlarda kullansalar da aslında bunlar birbirlerinden farklı iki kavramdır. Ahlâk, bir toplumun veya bir ümmetin belirli bir dönemde eylemlerini yönlendiren inanç, değer, norm, buyruk ve yasak olarak insanların yaşamına yansıyan ilkeler bütünüdür. Etik ise bu ahlâki ilkelerin düşünülmesi ve sorgulanmasıdır. Kısaca etik, ahlâki değerler üzerine sistemli bir düşünme, sorgulama ve tartışma disiplinin adıdır (Aydın, 2011: 2-3).

Nasıl ki birey dünyaya geldiğinde dil, din, ırk ve devlet varlığının içine doğuyorsa; aynı şekilde belirli bir ahlâki değerler bütünü içine de doğmaktadır. Yani insanı kuşatan bir ahlâk varlığı söz konusudur. Ahlâk insan içindir, insanî bir kavramdır. Bu nedenle doğru tek bir ahlâk tanımından bahsetmek mümkün değildir. İyi, adalet, özgürlük, erdem, sevgi, inanç... gibi ilkeleri olan ahlâk kavramı, ülkeden ülkeye, toplumdan topluma farklı şekillerde tanımlanır. Bu ilkeler ahlâk kavramı için ortak ilkeler olsa da her ülkede bu ilkelerin içini dolduran bilgiler farklıdır. Çünkü

her coğrafyanın kendine özgü gelenek ve görenekleri, yaşam tarzı ve dünya görüşü vardır. İnsan davranışları iyi ve kötü olarak tanımlanmaya çalışıldığında, kime göre, neye göre iyi ve kötü sorularıyla karşılaşılır. “İyi”, çağlar ve toplumlar arasında dahi neredeyse birbirine zıt örneklerle varlığını göstermiştir (Yönden, 2015: 3).

Meriç’in hayatında ahlâk kavramı oldukça önemli bir yere sahiptir. Ona göre ahlâk bir terbiyedir, edeptir. İnsanların yaşamlarının her alanına ahlâk kavramını yerleştirip öyle davranması gerektiğini savunmuştur. Cemil Meriç’in tasvir ettiği ahlâk kavramı dini de içine alan bir kavramdır. İnsanlardaki Tanrı inancı onları ehlileştiren, daha iyi ve erdemli davranmaya iten bir etki yaratmaktadır. Doğu ve Batı kavramlarını işleyişi bile bu ahlâk olgusu üzerinden ilerlemiştir. Kültür ve irfan kavramlarından yola çıkarak, bu kavramlara ahlâki değerler yükleyerek Doğu ve Batı’yı anlatmış, açıklamıştır. İrfan edeptir, kültür ise kanlı savaşların üstünü örtmek için kullanılan bir örtü. İrfanın vatanı Doğu, kültürün vatanı ise Batı’dır. Batı’daki dini kavramlar, rahipler insanları sömüren ve kullanan bir anlayışa sahip iken, Doğu’da din, insanları kucaklayışın bir sembolüydü. Birlik demektir, beraberlik demektir, hoşgörü ve anlayış demektir. Özellikle İslâm dini insan istismarcısı değildi.

“Kur’an’da bir iktisat sistemi yoktur, fakat sosyal adalete yönelen bir ahlâk vardır. Bu ahlâk bir sosyalist için pekâlâ faydalı olabilir. Dinin değerleri tabiatüstü değerlerdir, ancak Kuran’ın bu adalet kısmı üzerinde ısrar ederek, kitleler harekete geçirilebilir. İslâm’ın diğer dinlerden farkı ve artışı da bu olsa gerek. Çünkü İslâm’da diğerlerinde olmayan ve toplumda ayırıcı değil de birleştirici unsur vazifesi gören başka bir unsur mevcuttur. Bu İslâm’ın özünde vardır. Kendisine tabi olan toplumları yücelten bu öge İslâm’ın asli unsurlarındandır. Türk insanının Avrupa karşısında birliğini sağlayan tek bağ İslâmiyet’tir. Avrupa bütün gücüyle İslâmiyet’i yıkmak için seferber olur” (Meriç’ten akt. Palgın, 2009: 51).

Türk aydınının başlıca sorunu, bir düşünce geleneğinden yoksun oluşudur. Sevgi düşüncenin temel şartıdır. Batı tarihindeki her kötülüğü her kepezeliği yüceltirken, Doğu kendi geçmişindeki küçük hatalara, kusurlara takılmaktadır. İslâmiyet bir yerde insaftır. İnsafını kaybedenler hiçbir hakikati bütünüyle kavrayamazlar. Bir toplumun teknik ve ekonomik anlamda ileri olması demek onun her zaman doğru ve ahlâki davranacağını göstermez. Bu düşünceden hareket eden Meriç’e göre bir toplumun bilim ve teknikte ilerlemesi, ekonomisini geliştirmesi onu daha sömürgeci bir hale getirir. İnsan istismarı daha çok artar ve keskinleşir. Adalet değil adaletsizlik yayılır (Pektezel, 2016: 30).

Meriç irfan dediği kavramın içine sevgi, inanç, adalet, kardeşlik, iyi ve doğru olmak, özgürlük, birlik ve beraberlik gibi erdem ve ahlâk kavramlarını almış,

bunların ise Doğu'da var olduğunu söylemiştir. Ona göre Doğu toplumları ahlâklı ve erdemli toplumlardır. Dünya bu kavramlara Doğu ülkeleri sayesinde kavuşmuştur. Ancak kültür, Batı'nın bizi parçalamak için içimize soktuğu uydurmaca, içi boş bir kavramdır. İnsanları gelişme ve yenilik söylemleriyle kandırarak birbirlerine düşürüp sömürmek adına kullandığı düşman bir kavramdır.

Türk Dil Kurumu'nun, devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatıyla ilgili özel görüş veya anlayış olarak tanımladığı siyaset, politika kavramıyla çoğunlukla eş anlamlı olarak kullanılsa da politika ve siyaset kavramları birbirinden farklı anlamlar taşır. Siyaset, en basit tanımıyla belirli kurallar çerçevesinde yaşamak ve bu yaşamın korunması iken, politika, gerçekleşen eylemler ve bu eylemlerin sonuçlarıyla alakalı bir kavramdır. Yani siyaset teoriyse politika bu teorinin pratiğe dökülmüş halidir. Basit anlamda tanımı yapılan siyasetin tek bir tanımı yoktur. Günümüzde de hâlâ her ülke için geçerli, doğru tek bir tanımı yapılmış değildir. Her düşünür kendi siyaset tanımını yapmıştır. Max Weber siyaseti, devletler arasında veya bir devlet içindeki gruplar arasında iktidarı paylaşmak veya iktidarın paylaşımında etkili olmak için verilen mücadele olarak tanımlarken (Akyüz, 2009: 95), Spinoza ve Locke siyaseti, insanlar arasında yapılan bir sözleşme sonucu ortaya çıkmış devlet iktidarı olarak tanımlamıştır.

Meriç siyasi alanı riskli ve tehlikeli bulduğu için uzak durmuş, arafta kalmayı tercih etmiştir. Ancak her zaman insanı bilgilendirmeyi bir görev olarak benimsemiş olan Meriç, siyasi düşüncenin ülkeyi aydınlatacak ışık olduğunu söylemekten geri durmamıştır. Sanat ve siyasetin farklı iki alan olduğunu ve bu iki alanın birbirine karıştırılmaması gerektiğini savunmuş, bu nedenle de sanat alanında yer almayı tercih etmiş, siyasete girmemiştir. Ancak siyaseti tamamıyla gereksiz bir alan olarak görmemiş, ülkenin ilerleyebilmesi için bu alanın önünün açılması gerektiğini savunmuştur. Siyasetçi, Meriç'in deyimiyle politikacı, bir parça yalandır. Çünkü onlar kendi çıkarları, kendi koltuk sevdaları için yalan söylemekten, insanları kandırmaktan çekinmezler. Hatta sırf bu nedenden ötürü siyasetin içinde ahlâkî davranışları barındıramayacağını düşünür. Ona göre, siyaset ve ahlâk birbirinden farklı kavramlardır. Siyaset içinde ahlâkı barındırmaz. Bir aydının görevi her türlü ideolojik körlükten ve kompleksten kendini arındırmaya çalışarak önce gerçeği keşfetmek, daha sonra keşfettiği gerçeğe hakikat adına sarılmak, saygı duymaktır (Pektezel, 2016: 29).

“Bir ideolojinin gerçekleşmesidir politika. Ferdi ahlâkla bir münasebeti yoktur. Nietzsche “herhangi bir düşünce insanın insan olarak yaşamasını sağlıyorsa doğrudur” diyor. İlimin nazarında her politikacı bir parça yalancıdır. Politika temiz bir hedefe varmak için oynanan pis bir oyundur” (Meriç’ten akt. Vayni, 2016: 188).

Meriç’in bu düşüncesinden hareketle siyasal ahlâk kavramı incelenecek olursa, siyasal anlamda ahlâk, bu alan içerisinde yer alan bireylerin yani politikacıların, siyasetçilerin karar alma sürecinde, kamusal alanla ilgili aldıkları kararlarda, siyasal anlamdaki normları, kuralları, örf ve adetleri dikkate alma durumudur. Kendi çıkarları doğrultusunda değil var olan değerler doğrultusunda doğru ve iyi olanı tercih etmeleridir. Ancak Meriç’in ifadesiyle siyasetçiler, karar alma süreçlerinde çok fazla objektif olmadıkları için ahlâkî davranış sergilemeleri oldukça zordur. Bu nedenle de ahlâk ve siyaset kavramları bir arada değerlendirilmesi zor kavramlardır.

İnsan yaşamında çok geniş bir yeri olan ahlâk ve siyaset kavramları, bu önemleri ve hatta insan davranışlarını şekillendiren sebeplerin başında gelmeleri nedeniyle üzerinde önemle durulması ve çalışılması gereken hususlardır. Bu nedenle çalışma bu kavramların tahlili ve Cemil Meriç açısından ne ifade ettikleri üzerine yapılmıştır. Hayattaki her davranışını ahlâkî ilke ve kurallar çerçevesinde gerçekleştirmeye çalışmış olan Cemil Meriç, aydın namusunun önemli bir temsilcisi olmuştur. En zor zamanlarında dahi dürüstlük ve açık sözlülüğünden ödün vermemiş olan Cemil Meriç ahlâkî vasıflarla donanmış bir aydındır. Bu nedenle hakkında birçok alanda araştırma ve çalışma yapılmış olan Meriç’in biraz daha geri planda kalmış olan bu ahlâkî yönü çalışılmak ve neslimize bu yönü gösterilmek istenmiştir. Bugün siyasi alanda ismine sık rastlanılmayan Meriç’in bu alan ile ilgili önemli söylemlerinin de gölgede kalması istenmemiştir.

Cemil Meriç’in Türk düşünce hayatında önemli yeri olan felsefi düşünceleri içinde siyaset noktasındaki, ahlâk anlayışının ortaya çıkarılmasını amaçlayan bu çalışma üç bölümden oluşmakta olup, ilk iki bölüm Cemil Meriç’in ahlâk ve siyaset anlayışının anlaşılması adına bir zemin oluşturmak için kaleme alınmıştır. İlk iki bölüm ile çalışmaya bir çerçeve oluşturmak istenmiştir. Birinci bölümde Cemil Meriç’in nasıl biri olduğunun anlaşılması adına hayatı, eserleri, etkilendiği düşünce ve düşünürler, Türk düşünce dünyasındaki yeri kaleme alınmış, ikinci bölümde ise ahlâk anlayışına başlangıcı oluşturabilmek adına genellikle ahlâkî değerlerle ilişkilendirerek anlattığı Doğu-Batı, ideoloji, din, birey ve toplum, özgürlük gibi evrensel değerler karşısındaki tutumu ele alınmıştır. Üçüncü bölüm ise çalışmanın

ana bölümüdür. İlk olarak ahlâk ve siyaset kavramlarının tanımı yapılan bu bölümde Cemil Meriç'in ahlâk ve siyaset anlayışı anlatılmaya çalışılmış, sonrasında onun okuyup incelediği Kant, Machiavelli, Sokrat gibi filozofların siyaset ve ahlâk kavramlarına yükledikleri anlamlar anlatılmaya çalışılarak buradan Cemil Meriç'in siyasetinde nasıl bir ahlâk kavramı olduğu somutlaştırılmak istenmiştir.

Ülkemizde edebiyat, siyaset, din, felsefe, psikoloji, dil gibi birçok alana katkısı olan Meriç, bu çalışmada farklı yönleriyle ele alınmaya çalışılmıştır. Türk irfanının mütevazi ve mütecessis işçisi tanıtılmak istenmiştir. Sadece tanıtmak değil aynı zamanda anlatmak... İnsanların Meriç'i anlaması istenmiştir. Çünkü Meriç, her zaman doğru olanı aramış, gizli kalanları açığa çıkararak insanların yolunu aydınlatmak, hatta yollarına ışık olmak istemiştir. Hiçbir görüşe, ideolojiye ait olmamış, bizden olmuştur. Ülkesine bağlılık bilinciyle, geleneklerine sahip çıkan ancak bunu geçmişe takılı kalarak değil, yeniliklerle donanarak yapan bir aydındır o. Ahlâkî ve siyasi alanda yozlaşmanın varlığı iddialarının olduğu şu günlerde bu çalışmayla insanlara Meriç anlatılmak istenmiştir. Çalışmada hem ahlâk hem de siyaset kavramları üzerinden Cemil Meriç naçizane anlatılmaya çalışılmış olup, tüm araştıranlara faydalı olması temennisiyle...

BİRİNCİ BÖLÜM

CEMİL MERİÇ'İN HAYATI VE TÜRK DÜŞÜNCE HAYATINDAKİ YERİ

A) CEMİL MERİÇ'İN HAYATI

Cemil Meriç, 12 Aralık 1916 tarihinde Hatay'ın Reyhanlı kazasında dünyaya gelmiştir. Babası Mahmut Niyazi Bey, annesi ise Zeynep Ziyet Hanım'dır. Ailesi çöken koca bir imparatorluk içerisinde ana yurtları olan Dimetoka'dan, zamanın payitahtı Edirne'ye, oradan Tırnova'ya sonrasında İstanbul'a ve ardından da Reyhaniye'ye bir göç zincirinde hareket edip durmuşlardır (Özcan, 2016: 8). Henüz anne karnındayken başlayan bu uzun göç hayatı Cemil Meriç'in ruhi kimliği üzerinde oldukça etkili olmuştur. Ruhundaki göçmenlik hissi, kendisini belirli bir yere ait hissedemeyişi, yaşadığı yabancılik duygusu yaşanan bu göçlerin izini taşımaktadır. Meriç'in ailesi, annesi Zeynep Ziyet Hanım'ın savaştan uzak bir yere gitme isteği sonucu son durakları olan Reyhaniye'ye yerleşir ve Meriç burada dünyaya gelir.

Cemil Meriç, Reyhanlı'da çocukluğunu kozmopolit bir toplum yapısı içerisinde geçirdiğinden burada maruz kaldığı toplumsal dışlanmayı hayatı boyunca unutamamıştır (Fidan, 2009: 7). *“Yabancıydı. Oynamadı, çocuk olmadı, içine ve kitaplara kapandı”* (Meriç, 2017: 37). Meriç Reyhaniye sokaklarındaki çocuklara pek benzememektedir. Gözlüğü, kısa pantolonu ve düzgün Türkçesi ile hemen fark edilmektedir. Farklılığı akranları tarafından horlanmasına, dışlanmasına, hatta fiziksel şiddete maruz kalmasına neden olmuştur (Özcan, 2016: 9). Yaşadığı bu dışlanma durumu onu kitaplara kaçışa sürüklemiş, huzuru kitaplarda bulmuştur. Kitaplar adeta Meriç'in sığınağı olmuştur. Bu konuyu kendisi şöyle dile getirmiştir:

“Ben bir taşralı teccüssüyle sürüklendiğim o gürültülü dünyadan, kitapların asude inzivasına iltica ettim. Kitap bir limandı benim için. Kitaplarda yaşadım. Ve kitaptaki insanları sokaktakilerden daha çok sevdim. Kitap benim has bahçemdi. Hayat yolculuğumun sınır taşları kitaplardı” (Meriç, 2017: 39).

Dört yaşında okumayı öğrenen Meriç, okula başladığında sınıf arkadaşlarının oldukça ilerisindedir (Özcan, 2016: 9). Akranları kitapların ancak resimlerine bakabilirken o Mehmet Emin Yurdakul'un çıkardığı “Türk Sazı” dergisini okumaktadır. İlkokulu bitirip adeta bir fakülte gibi olan Antakya Sultanisine başlar. Sultanide aldığı eğitim Cemil Meriç'in fikir hayatındaki yerini almasında oldukça önemli olmuştur (Tavukçuoğlu: 2012). Sultanide derslerin birkaçı hariç hepsi

Fransızca okutulmaktadır. Çünkü o dönemde Hatay Fransız mandasındadır. Bu durum Meriç'in Fransız edebiyatını çok yakından tanınmasına vesile olmuştur.

1933 yılında, yerel *Yenigün* gazetesinde ilk yazısını yayımlar: “Geç Kalmış Bir Muhasebe” (Meriç, 2017: 64). Bu yazının ardından Hataylı Türklerin Fransız mandasına direnmesini savunan bir yazı yazar ve Türkçü bir politika güden mahalli *Yıldız* gazetesinde yayımlar. Meriç'in bu yazısı Fransız istihbaratının gözünden kaçmamıştır. Fransız karşıtlığı gerekçesiyle mimlenir. Bu nedenle de okulu bırakması gerekir. Daha doğrusu yapılan baskı sonucu okulu bırakmak zorunda kalır ve lise diplomasını alamadığı için üniversiteye gidemez (Tavukçuoğlu: 2012).

1936 yılında İstanbul'a gelen Meriç, Nazım Hikmet ve Kerim Sadi ile tanışır. Onlar için kendi imzasını kullanmadan iki kitap çevirir. Ancak İstanbul'da tutunamaz ve mecburen memleketine döner.

1937 yılında İskenderun Tercüme Odasında göreve başlayan Meriç'in mutluluğu uzun sürmez. Kısa bir süre sonra görevine son verilir. Sonrasında Nahiye Müdürlüğünde görevlendirilse de bu görevi de uzun sürmez. Meriç, 1939 yılına kadar bu şekilde kısa kısa görevlerde yer almıştır. 1939 yılının Nisan ayında polisler tarafından alınan Meriç'in üç yüz kadar kitabına ve dergi koleksiyonuna el koyulur. Hatay hükümetini devirmeye çalışmak ve komünizm propagandası yapmak suçlamalarıyla idam ile yargılanır. Yargılandığı iki aylık sürecin sonunda beraat eden Meriç'in mahkemedeki ifadesi oldukça dikkat çekici olmuştur: “*Ben bir Marksist'im*”!

“Mahkemede Marksist olduğumu haykırdığım zaman tek bir işçinin elini sıkmış değildim. Sadece namuslu olmak istiyordum. Korktuğu için sustu dedirtmemek... Bir sığınaktı Marksizm, bir kaçıştı, bir yaşama gerekçesiydi. Belki de inanıyordum Marksizm'e... Eziliyordum ve ezilenlerin yanındaydım” (Meriç, 2017: 36).

Beraat ettikten sonra tekrar İstanbul'a gelen Meriç, Yabancı Diller Okulunda burslu öğrenci statüsünde öğrenim gördükten sonra, burs karşılığı olarak gönderildiği Elazığ'da, coğrafya öğretmeni Fevziye Menteşoğlu ile tanışır ve 1942'de Fevziye Hanımla evlenir. 1945'te Mahmut Ali ismini verdiği bir oğlu, 1946'da da Ümit ismini verdiği bir kız çocuğu dünyaya gelir. O sene İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Fransızca okutmanı olarak göreve başlar. Okutmanlıkla birlikte İstanbul Işık Lisesinde Fransızca öğretmenliği görevini sürdürür. Bir taraftan da Fransızcadan tercüme yapmaktadır (Kilci, 2003: 2).

Meriç otuz sekiz yaşına geldiğinde hayata on iki buçuk derece miyopinin ağırlaştırdığı merceklerin arkasından bakıyordu. Gözlerinin gücünün büyük kısmını

kitaplara, kalan kısmını o kitapları anlamasını mümkün kılan Grand Dictionnaire'e feda etmişti. Bir büyüteç yardımıyla eğilebiliyordu ağır ciltlerin üzerine artık, büyüteç yetmeyince de sandalyeyi masanın üstüne koyuyor, böylece tavandaki ampule daha fazla yaklaşıma imkânı buluyordu. Meriç, bir gün İstanbul'da aile ziyaretinden ayrılırken merdiven boşluğundaki lambanın da bozuk olması nedeniyle önünü göremez ve kendisini boşlukta bulur. Dışarıya çıktığında bir tuhafılık olduğunu anlaması uzun sürmez. Son umutla eşine "Fevziye elektrikler mi kesik, hiçbir şey göremiyorum" diye seslenir. Artık o zavallı bir kördür (Özdil, 2016: 13). Gözlerini kurtarabilmek için bir dizi ameliyat geçirir ancak fayda etmez. Son çare olarak yurt dışında tedaviye başlar. Ancak burada da sevindirici bir haber alamaz. Gözlerini artık kaybetmiştir. Gözlerini kaybetmiş olması onu dünyası olan kitaplarından uzaklaştırmamıştır. Kızı Ümit'e, talebelerine, yakın çevresine kitaplarını okutmaya devam etmiştir. Kızı Ümit, babasının bu durum karşısındaki duruşunu şöyle dile getirmiştir: "*Kör olmak Cemil Meriç'te daima gözlerinin açılma ümidi ile beraber kabul edilebilir bir durum idi. Fakat zaman zaman bu gözlerini kapatan kara perdeyi yıkmak isteyip buna muvaffak olamadığı zamanlarda ağlardı babam*" (Tavukçuoğlu: 2012).

Cemil Meriç gözlerini kaybettikten sonra da çalışmalarına devam etmiş, hatta eserlerinin büyük kısmını bu dönemde vermiştir. Öyle ki İstanbul Üniversitesindeki okutmanlık görevini dahi bırakmamış, emekli olduğu 1974 tarihine kadar bütün zorluklara rağmen hocalığı sürdürmüştür (Kilci, 2003: 3).

Meriç kendi hayatını şöyle özetlemiştir:

"Hayatım bir trajedidir. Birinci perde evleninceye kadar geçen zaman: yıldızsız, Allahsız, cıvıltısız, katran gibi bir gece. Vıcık vıcık ıstırap. Birkaç şehri fethetmeye yeten bir enerji yel değirmenlerine saldırmakla harcanır. İkinci perde izdivaçla başlar. Daha büyük, daha derin, daha uzun acılar... Fakat vahaları olan bir çöl bu ve göğü yıldızlarla dolu: Çocuklarım, kitaplarım..." (Meriç, 2013: 49)

Kör olduktan sonraki ilk eseri 1956 yılında yayınlanan Hugo'nun "Hernani" çevirisidir. İki yıl süren bir çalışmanın sonunda edebiyat tarihinin en iyi çevirilerinden biri çıkar ortaya. Sabri Esat Siyavuşgil ve Hasan Ali Yücel çeviriye övgü yağdırır. 1959'dan itibaren Hint düşüncesi ve edebiyatı üzerine çalışmaya başlar. Dört yıl süren bu çalışması Cemil Meriç'in ilk telif eseridir: "Hint Edebiyatı". 1964'de basılır ancak beklenen ilgi gösterilmemiştir. Meriç 1967'de yeni bir kitapla çıkar okurun karşısına: "İlk Sosyalist, İlk Sosyolog: Saint-Simon". Ancak bu eseri de bir önceki eserinde olduğu gibi beklenen ilgiyi görmemiştir. 1974'de "Bu Ülke" yi

yayımlar. Memleketin hızla iç savaşa sürüklendiği bir ortamda vardiya gözcüsünün koy verdiği ilk çılgılık... Aynı yıl bir eser daha yayımlar yazar: “Umrandan Uygarlığa”. Bu iki eser yazara belirli bir tanınırlık kazandırır. Meriç, 1976 yılında “Hint Edebiyatı” adlı eserine bazı eklemeler yaparak “Bir Dünyanın Eşiğinde” ismiyle yeniden yayımlar. 1978 yılında, köklerinden koptuğu için gölgeler aleminde yaşamaya mahkûm olan aydının trajedisine eğildiği “Mağaradakiler” eserini yayımlar. 1980’li yıllar... Yetmişine merdiven dayamış müstağrip bir entelektüelin son düzlüğü... Edebiyattan dine, felsefeden ideolojiye, doğu-batı çatışmasından oryantalizme Meriç’in ilgilendiği hemen hemen her konunun yer aldığı adeta şahsi bir ansiklopedi özelliği taşıyan “Kırk Ambar” eserinin yayımlanışı. Ve hemen ardından 1981 yılında “Bir Facianın Hikayesi” yayımlanır (Tavukçuoğlu: 2012). 1983 yılında eşi Fevziye Hanımı kaybeden Meriç büyük bir boşluğun içine düşer. Eşi için “*ben seni tanıdıktan sonra yaşamağa başladım*” (Meriç, 2017: 41) diyen yazar için eşinin ne kadar önemli ve değerli olduğunu şu satırlarında görmek mümkün:

“Karım, sakın bir yaz akşamı, fırtınasız bir liman... Karım mükemmel bir anneydi. Bayağı tarafı yoktu, temizdi, saftı, eski Roma istikrarını, üstünlüğünü yapan feragatkar, vazifeşinas kadınlardan biri. Kasırgadan kaçmak isteyen bir geminin güvenle sığınacağı bir liman...” (Meriç, 2017: 41)

Meriç eşinin ölümü sonrasında 1984 yılında “Işık Doğudan Gelir” adlı eserini yayımlar. Bu eser Meriç için kırık bir teselli buruk bir sevinçtir. Eşinin ölümü sonrasında kendisini toparlamaya çalışan Meriç daha fazla bu üzüntüye dayanamaz ve yıllarında verdiği yorgunlukla felç getirir ve belirli bir dönem yatağa bağlı kalır. Kitapların dünyasında geçen yoğun bir çalışma hayatı, hiç bitmeyen öğrenme ve öğretme aşkı, zorlu ve çileli bir hayatın ardından 31 Haziran 1987’de hayata gözlerini yumar.

Aydın namusunu en zirvede temsil eden Cemil Meriç (Yavuzyılmaz, 2016: 17) kendisini şu ifadelerle tanımlamıştır:

“Ben düşünen, okuyan ve temsil ettiği, temsil ettiğini sandığı beşerî değerleri lekelememek için aç kalmağa, açlıktan kıvrınmağa razı olan adam... (Meriç, 2017: 38) Ne romancıyım ne şair ne tarihçi. Sadece dürüstüm. Beşerî ihtiraslardan uzaklaşmışım: Bütün bu vasıflar bir düşünce adamının hamurunu yapar...” (Meriç, 2017: 60)

Kendisini tahlil ederken şöyle söylemiştir:

“Ya Reyhaniye kahvelerinde ömür çürüten, vaktiyle lisede okuyan ve çalışan fakat istidadı olmadığı için vazgeçen, basit, adi bir genç... Veya gözlerini, hayatını hakikat uğruna feda ederek nesl-i ati destanlarına bir zafer ve fedakârlık numunesi olacak hakiki bir insan...” (Meriç, 2017: 36)

Cemil Meriç telif ettiği on iki eseri ve tercümeleleriyle Türk edebiyatında önemli bir yer tutmuştur. Özellikle denemeleri, kelime haznesinin genişliği, Türkçeye ve medeniyetimizi etkisi altına alan dillere, kültürlere hakimiyeti, bilgi hazinesinin genişliği ve üslubundaki çarpıcılık onun Cumhuriyet sonrası Türk edebiyat ve düşünce hayatında erişilmesi zor bir zirve olma imtiyazına sahip olmasını sağlamıştır (Şahin, 2006: 24). Balzac'a âşık olan düşünür onun birçok eserini Türkçeye çevirmiştir: *Altın Gözlü Kız*, *Otuzundaki Kadın*, *On Üçlerin Romanı*, *Kibar Fahişelerin İhtişam ve Sefaleti*. Viktor Hugo'dan da *Hernani* ve *Marion De Lorme* eserlerini çevirmiş, yine Wildon'un *Köprüden Düşenler*'i ile M. Radinson'un *Batı'yı Büyüleyen İslâm* adlı eserlerini Türkçeye çevirmiştir.

B) CEMİL MERİÇ'İN ETKİSİNDE KALDIĞI DÜŞÜNCELER VE DÜŞÜNÜRLER

Meriç ilgilendiği, dikkatini çeken, etkisinde kaldığı her düşüncenin özüne gitme çabası içerisine girmiş ve bu düşüncelerin önemini anlamaya çalışmıştır. 19. yüzyılın birçok düşünüründen yararlanmıştır. Sosyolojide Saint-Simon'dan, edebiyatta Balzac ve Hugo'dan o çağı anlamaya çalışmıştır; çünkü o entelektüelin her gün, dünyayı yeniden keşfetmesi gerektiğine inanır, Descartes'ten bu yana aklın ve idrakin evrensel özellikler taşıdığına inanmakta ve bunu ifade etmektedir (Sümer, 2010: 83).

Cemil Meriç, Fransız edebiyatından, Rönesans'la gelişen edebiyattan etkilenir. Victor Hugo, Balzac, Montaigne Meriç'in düşünce hayatında önemli bir yere sahiptir. Hatta Meriç Balzac tanınmadan 19. yüzyıl Fransa'sının da tanınamayacağını ileri sürer. Bizim Batılılaşma sürecimizde Fransa'nın oldukça etkili olduğu görülür. Meriç bu nedenle Fransa'nın edebi ve fikri hayatını anlamak için Batı Edebiyatı'na yönelir ve Balzac'tan çeviriler yayımlar (Sümer, 2010: 84). "*Balzac edebiyatta ilk aşkımdır. Düşünce dünyasına onunla girdim*" (Meriç, 2017: 45), "*Balzac'ta bütün bir asrı yaşadım*" (Meriç, 2017: 40) diyen Meriç onu dünyanın en büyük romancısı kabul eder ve Balzac'ın Türkçe 'ye kazandırılması gerektiğini düşünür. Bu nedenle de ilk eserini Balzac'ın çevirini yaparak verir: "*Altın Gözlü Kız*".

"Bir Balzac'ın, bir İbn Haldun'un, bir Machiavelli'in arkasına gizleniyorum, kendimi yaşıyorum onlarda, kendi öfkelerimi, kendi ümitlerimi, kendi ümitsizliklerimi... Hakikatte kendilerini konuşturduğum düşünce adamları, bir tarafla benim tercümanlarımdır" (Meriç, 2017: 61).

Meriç etkilendiği düşünürler ve eserlerden kitabında şu şekilde bahseder:

“En çok sevdiğim Fransız yazarları; Hugo ve Chateaubriand, sonra Balzac; düşünür ve filozof olarak da Voltaire. Fikrî gelişmemi en çok etkileyen yazarlar Paul Bourget ve Taine. Niçin? Belki biraz onlara çekmişim de ondan. Düşünce dünyamı en çok etkileyen kitap Doktor Buchner’in *Madde ve Kuvvet*’i, zira bu kitap materyalist felsefenin en güzel eseri. Düşünce hayatıma yön veren öteki ustalar: Rousseau ile İbn Haldun, Rousseau’dan Nietzsche’ye, Nietzsche’den Hegel’e ve şakirtlerine geçiş... (Meriç, 2017: 45) *Mukaddime* bulutları dağıtan bir rüzgâr. İbn Haldun akıl...” (Meriç, 2017: 232)

“Entelektüel gelişmemde yol gösterici olmuş iki hocadan da minnetle bahsetmek istiyorum: Quinet ve Michelet... Bence, Fransa demek Quinet ve Michelet demektir... *Dinlerin Ruhu* ve *İnsanlığın Kitâb-ı Mukaddesi*... Pencerelelerini bütün inanç ve düşünce dünyasına açmış, her türlü yobazlıktan uzak birer irfan abidesi... Schuré de düşüncelerimin gelişmesinde ufuklar açan bir yazar, Ouinet ve Michelet gibi” (Meriç, 2017: 45).

“Entelektüel hayatım üzerinde etki yapan bazı kitaplardan da söz edelim. Önce senelerce sürecek bir merakı tutuşturan Rıza Tevfik’in *Kamus-u Felsefi*’si. Sonra Selim Sırrı’nın *Terbiye-i Bedeniye Nazariyatı*. Bu iki kitap yalnız tecessüsümü alevlendirmekle kalmadı, sağlam bir kafanın sağlam bir vücutta olabileceğini telkin ederek, jimnastik yapmağa zorladı beni. Kaderimi tayin eden bir başka kitap da İbrahim Ethem’in *Terbiye-i İrade* başlıklı eseridir. Disiplin içinde çalışmayı bu kitaptan öğrendim” (Meriç, 2017: 30).

Cemil Meriç yaptığı okumalar nedeniyle birçok düşünceyi tanıma imkânı bulmuştur. Hayatı boyunca okuyan düşünür belirli bir düşüncede kök salmamış belirli bir yere ait olmamıştır. Öğrenmeye hep aç olmuş, her öğrendiğini sorgulamış mantık süzgecinden geçirmeden kabul etmemiştir. Mahkemede Marksist olduğunu haykırdığında tek bir işçinin elini sıkmadığını söyleyecek kadar dürüst olan Meriç, belki de çocukluğundan bu yana yaşadığı dışlanma nedeniyle kendisini ezilmiş olanlardan görüyor ve bu yüzden ezilenlerin yanında yer almak istiyordu. Marx’ın *Kapital*’ini okudu. Ancak sadece *Kapital*’i okuyarak sorularına cevap bulamayacağını biliyordu. Nazım Hikmet’i de aynı yıllarda okumuştur. Onu Marksist anlayışa yönelten sebeplerin başında gelen bu dışlanmışlık hissidir, ancak diğer ve belki de en önemli etken onun tam anlamıyla bir kapitalizm karşıtı olmasıdır. Çünkü bütün kapitalizmler yağmaya dayanır ve yaşamak için sömürmeye muhtaçtır. Bununla birlikte kapitalizm; bireysel çıkarı, kârı, servet ve kazancı önemseyip, insanî değerleri, ahlâkî ilke ve kuralları, dostça ilişkileri ikinci plana atar. Kapitalizmle birlikte insan emeği önemini yitirir. İnsanı eşyalaştıran bu sistemin doğal sonucu olarak eşya insan emrinden çıkar. Ve ne kadar gariptir ki eşyaların insanları yönettiği görülür. Değersizleşen insan emeği karşısında üretilene bir hayranlık adeta bir tapma durumu söz konusu olur. Dolayısıyla kapitalist anlayışın manevî değerleri yok edip maddî değerleri ön plana çıkarması Meriç’in bu anlayışa karşı durmasına ve bu

duruşun sosyalizmle birlikte şekillenmesine neden olmuştur (Yeşilçayır, 2016: 250-251).

Cemil Meriç'te sosyoloji bir bilim değil bir ideolojidir. Onun sosyoloji karşısındaki yaklaşımının temelden sorgulamacı ve eleştirel olduğunu görmekteyiz (Şentürk: 1036). *“Sosyalizm bir kilise olarak ürkütüyor beni. Sosyalizmi içtimâî haksızlıkların sona ermesi, liyakatin yerini bulması, acı çekenlerin gözyaşlarını dindirmek suretinde anlarsak sosyalistim”* (Meriç, 2013: 203) diyen yazar, basit bir şekilde Batı sosyolojisinin Comte, Durkeim, Weber veya Marx gibi önde gelen ustalarının bir taklitçisi veya takipçisi olmaktan ziyade, kendini İbn Haldun çizgisinde gören bir toplum bilimci olarak algılanmalıdır (Şentürk: 1029). Bilgiyi kendi süzgecinden geçirmeden kabul etmeyen, *“düşünce dünyasında hiçbir fetih nihai değildir”* (Meriç, 2013: 190) diyen Meriç, *bir asrı dolduran düşünce* (Meriç, 2016b: 12) diye adlandırdığı Saint-Simon'u okumuş, eleştirdiği noktalar olduğu gibi katıldığı ve desteklediği noktalar da olmuştur. Meriç'e göre çağımız Saint-Simon ile başlar. *“Amaç, en kalabalık ve yoksul sınıfın, üstelik üreten sınıfın, hem emeğinin karşılığını tam olarak alması, hem de kendi kendini yönetmesi”* (Meriç, 2016b: 27).

Ahlâkî gücünü insanların neye benzediklerinden değil ne olma kapasitesine sâhip olduklarına duyduğu ilgiden alan sosyalizm, iki asır boyunca kapitalist toplumlarda öncü muhalif gücü oluşturdu ve dünyanın pek çok bölgesinde ezilmiş ve mağdur insanların çıkarlarını dile getirdi (Heywood, 2015: 110-111). Meriç, sosyalizmin halkı savunmasına rağmen halktan kopuşunu eleştirmiştir. *“İşçileri anlamıyorlardı, fazla entelektüeldiler. Gündelik hayata karışamamışlardı. Ancak Saint-Simonculuk, düşüncenin bütün ufuklarını kucaklayan bir tecessüstü”* (Meriç, 2016b: 110-111).

“Ne dindarlık taklidi ruhî hüviyetimi ifşa edebilir, ne saldırgan milletperverlik. Sonra sosyalizm. Bütün bu tahavvüllerin merkezinde yalnızlık kâbusu. Önce çevreye bağlanmak, olmayınca daha geniş bir çevreye, bir belkiye, bir müphemeye. Nihayet gizlide, tehlikelide, cihanşümulde karar kılış (Meriç, 2013: 203). Anlaşılmadım, anlaşılmadım, anlaşılmadım. Hayatım bir bozgunlar silsilesi. Hiçbir kavgam zaferle taçlanmadı. Ben ezeli bir mağlubum” (Meriç, 2013: 89).

C) CEMİL MERİÇ'İN ESERLERİ

“Karanlıkları devirmek ve aydınlık bir çağın kapılarını açmak için en mükemmel silah: Kalem. Sözle, yazıyla kazanılmayacak savaş yok” (Meriç, 2017: 60) düşüncesiyle kendisini kitapların büyülü dünyasına bırakan Meriç, oldukça

başarılı çeviriler yapmış ve telif eserler vermiştir. Anlaşılmaq için değil, sevmek için yazdığını söyleyen yazar; ölümsüz olmak istemiştir. Onun öldükten sonrada yaşamasını sağlayan şey ise kitaplarıdır. Meriç'i daha iyi anlamak için on iki ciltlik külliyyatı hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır:

➤ **Bir Dünyanın Eşiğinde**

Bir yıl kadar bastırılmayan bu eser, 1964 yılında yayımlanmıştır. İlk olarak "Hint Edebiyatı" ismiyle yayımlanmış, 1976 yılında "Hint ve Batı" başlıklı bir bölüm de eklenerek "Bir Dünyanın Eşiğinde" ismiyle ikinci kez yayımlanmıştır. Bu eser, Cemil Meriç'in Asya'yı, Hint'i keşfidir. Çağdaş Avrupa'nın Hint'in devamı olduğunu söyleyen Cemil Meriç eserinde Hint edebiyatını ve uygarlığını incelemiştir. 'Birinci Kitap' ve 'İkinci Kitap' başlıkları ile iki kısma ayırdığı eserinde İkinci Kitap kısmı üç bölümden oluşmuştur. Birinci kitap başlıklı kısımda Hint ve Batı karşılaştırması yapmıştır. İkinci kitap başlıklı kısmın birinci bölümünde kutsal kitaplara ve klasik edebiyata değinmiş, ikinci bölümde Hint edebiyatına yönelmiş ve üçüncü bölümde ise yeni Hint dillerinden bahsetmiştir.

Bu eseri yazma çabalarına 1958 yılında başlayan Meriç, önce İran edebiyatını ele almış, sonra Hint edebiyatında karar kılmıştır. "*Olemp'i ararken Himalaya çıktı karşıma*" (Meriç, 2014: 371) diyen Meriç'in yüzünü tamamıyla Doğu'ya, Asya'ya dönmesini sağlayan bir ülkedir Hint. "*Yıllarca Himalaya eteklerinde sabahladım. Hint her inanca söz hakkı tanıyan bir ülke olduğu için ikinci vatanım oldu*" (Meriç, 2014: 371).

"Kolomb'un karşısına Amerika'yı çıkaran tesadüf, bana Brahman'lar diyarını keşfettirdi. Dört yıl Ganj kıyılarında sabahladım. Hint hürriyetin vatanı olduğu için benim de vatanım oldu. Byron'un Roma için söylediği mısrayı: "O India, my country, city of the soul (ey Hindistan, ülkem, ruhun şehri)" suretinde tekrarladım" (Meriç, 2014: 373).

İthafları incelendiğinde bu eserin Meriç için ne kadar değerli olduğu anlaşılır. Ahmet Kabaklı'ya eserini şu şekilde anlatır:

"48 yılımı gömdüm bu sayfalara. Ben bu sayfalarım. Heyecanlarımla, rüyalarımla, vehimlerimle ben. Bir kitaba bir kıtayı sığdırmak! Neden olmasın! Bir damla suda bütün bir deniz yok mu? Hint bir kitabın ilk cümlesi, onu sizler için yazdım. Hoşgörüyü Hint'ten öğrendim. Kitabı bitirince insanlara daha çok bağlanacaksınız, insanlara ve bütün canlılara. Bu kitap bir mesajdır" (Meriç, 2014: 370).

Meriç bu eserinde Hint ve Batı mukayesesi yapar. Hint destanları ile Yunan destanlarını, Hint kahramanlarıyla Yunan kahramanlarını kıyaslayan Meriç'e göre:

“Düşünce dünyasını fethetmek için koşanların uğrayacağı ilk ülke Hint olmalı. Bizi yobazlık mahvetti, yobazlık yani kin. Yunan, en büyük evlatlarını, gözlerini kırpmadan mahkûm edecek kadar dar kafalıydı. Hint, bütün inançlara söz hakkı tanır. Çağdaş Avrupa, en aydınlık taraflarıyla Hint’in bir devamıdır.... Hint belki bütün hakikat değil ama hakikat. Bu kitap çağdaşlarımızı papağanlıktan kurtarmak için yazıldı. Bir kaçış değil, bir arayış? Düşünceyi seviyorsan, bütün tecellileriyle seveceksin” (Meriç, 2014: 372).

➤ **Saint-Simon İlk Sosyolog, İlk Sosyalist**

“İlk sosyolog İlk Sosyalist toplumun dertlerine çare arayan bir aydının Batı düşüncesine, daha doğrusu düşünceye uzanışı. Saint-Simon bir asrı dolduran düşünce. Saint-Simon kutupları ahenkleştiren adam. Hem akıl hem gönül. Zirveleri ve uçurumlarıyla bir bütün” (Meriç, 2017: 51).

Meriç, ülkesini devrim sonrası Fransa’sına benzetiyordu ve ona göre adeta bir Fetret Devri yaşıyordu. Ülkesini bu durumdan kurtaracak olan ise aydınlardı. O halde, on dokuzuncu asrın en ansiklopedik kafasından yararlanılmalıydı. Bu kafa ise aklın ve gönlün kutuplarını ahenkleştiren adam yani Saint-Simon’dur. Meriç’e göre çağımız Saint-Simon ile başlıyordu (Uğurlu, 2013: 18).

1967 yılında yayımlanan eserin başında Saint-Simon’un hayatını anlatan Meriç’in bu eseri bir monografi olarak değerlendirilebilir. Eser ilk sosyalist ve ilk sosyolog şeklinde iki bölümden oluşmaktadır. Eserde Saint-Simon’un düşüncelerinin yanı sıra öğrencisi Auguste Comte ve takipçisi Karl Marx’ın Saint-Simonculuk ve onun sosyalizmi açısından değerlendirmesi yapılmıştır (Uğurlu, 2013: 19).

Ancak geçmişi anlayanlar, geleceği önceden görebilirler diyen, işçi sınıfına kişilik kazandıran, hürriyeti insanların kendilerinin yaratacağına inanan Saint-Simon’u Meriç, eserinde şu şekilde anlatır: “*Sosyal adaletsizliğin şuurudur Saint-Simon, halk tabakalarının memnuniyetsizliğidir. Saint-Simon düşüncesi akılcı bir düşünce. On dokuzuncu asrın başlarında liberalizme karşı girilen mücadelenin bayrağı Saint-Simon*” (Meriç, 2016b: 65).

➤ **Bu Ülke**

1974 yılında yayımlanmış bu eser, 1975, 1976 ve 1979 yıllarında yapılan ilavelerle tekrar basılmıştır. Kompleks bir yapıya sahip olan bu eserde, edebiyattan felsefeye, felsefeden tarihe, tarihten sosyolojiye, sosyolojiden dine kadar birçok alana değinilmiştir. Yanlış algılanan bir Batılılaşma, halkından kopmuş, yabancılaşmış aydınlar, Doğu-Batı sorunu, sağ-sol kutuplaşması, gerici-ilerici gibi zıt kutuplar ve çok daha fazlası vardır bu eserde. Meriç, eserini şu sözlerle tanımlar:

“Yarım asırlık bir tettebbuun, bir sanatçı mizacından süzülen usaresi. Bir mesaj, daha doğrusu bir çılgılık... Kesif, dertli, derbeder... Bu sayfalarda, hayatımın bütünü, yani bütün sevgilerim, bütün kinlerim, bütün tecrübelerim var. Bana öyle geliyor ki, hayat denen mülâkata bu kitabı yazmak için geldim. Etimin eti, kemiğimin kemiği...” (Meriç, 2017: 58)

Bu Ülke, kültürden irfana atılan ilk adım. Toprak eken, namaz kılan, kendisinden bambaşka alışkanlıkları ve kanaatleri olan insanlardan bir özür dileği. Bir itirafname... (K., 2016: 5) Eser, Tanzimat’tan sonraki Türk aydınınının yaşadığı zihni ve fikrî trajedisini ele alır ve üslup itibariyle oldukça çarpıcıdır (Şahin, 2006: 21).

Meriç’in *Bu Ülke*’si yaşadığı sorunları es geçmeyen, dönemin sosyal meselelerine değinen ve bunlara çözüm arayan bir eserdir. Aydının halkını aydınlatması gerektiğine inanan düşünür, yaşadığı toplumu yanlışlarından kurtarmaya çalışmıştır. İlk baskısı 1974’de yapılan bu eserin son kısmında eserle ilgili basına yansıyan yazılara yer verilmiştir. Eser, bizim ülkemizin trajedisi, asırları kucaklayan bir tecessüs, baştanbaşa haysiyet olan bir medeniyetin müdafası... şeklinde değerlendirilmiştir.

➤ **Umrandan Uygarlığa**

Bu Ülke ile aynı yıl (1974) yayımlanan bu eser onun bir devamı niteliği taşır. Çağdaşlaşma, batılılaşma, medeniyet, umran gibi hâlâ güncelliğini koruyan kavramlara aydınlık getirmeye çalışan Meriç, bu eserinde “uygarlık” kavramı üzerinde durmuştur.

Eser, ‘Çağdaş Uygarlık Düzeyi’, ‘Medeniyetlerin Ölümü’, ‘Araftakiler’, ‘İdeoloji’ ve ‘Traduttore Traditore’ adlı beş bölümden oluşmaktadır. ‘Çağdaş Uygarlık Düzeyi’ ve ‘Medeniyetlerin Ölümü’ başlıklı bölümlerde Batı’ya özellikle de Yunan’a yönelmiştir Cemil Meriç. ‘Araftakiler’ başlığı altında Bodin, Locke, Bossuet, Machiavelli gibi birbirinden farklı düşünürlere yer verdiği gibi ‘Traduttore Traditore’ adlı bölümde Osmanlı’nın Namık Kemal ve Cevdet Paşa gibi büyük düşünürlerine de yer vermiştir. Büyük siyasî eserlerden ideoloji kavramının taşıdığı anlamlara kadar uzanan geniş soluklu bir eser olmuştur Umrandan Uygarlığa. Batılılaşma isteğiyle yolunu şaşırması hatta kaybetmiş olan entelijansiyaya bu eser yoluyla bir nebze yol gösterme çabasında olan Meriç, onlara şöyle seslenir:

“İntelijansiya ülkesiyle her türlü bağı koparmış... Batı’yı her alanda taklit etmek, hatâların en büyüğü. Her meçhul, her nev-zuhura âşıkız. Mahzurlarını bilmediğimiz şeylerin, kemâllerine inanıyoruz. Gerçek dünyanın dışındayız. Hakikatı, bätıla; aşikârı,

hayale; hidayeti, dalale; vakıı, gayr-ı vâkıa; mümkünü, muhale katarak, en akla uzak terkîp ve tasavvurlardan mutluluk bekliyoruz” (Meriç, 2018a: 63).

“Kaynaklarından kopan bir intelijansiyanın kaderi, bir mefhum hercümerci içinde boğulmak. Umrandan habersizdik, medeniyete de ısınamadık. İnsanlığın tekâmül vetiresini ifade etmek için kendimize lâıyk bir kelime bulduk: Uygarlık. Mâzısız, musikisiz bir hilkat garibesı” (Meriç, 2018a: 86).

Kitabında zat-ı şahâne olarak adlandırdığı Osmanlı’ya geniş bir yer vermiş olan Meriç, zıt kutupları ortak bir noktada buluşturmayı başarmış, Machiavelli’den Cevdet Paşa’ya uzanabilmiştir. Zat-ı şahâne dediği, irfanın ve umranın temsilcisi olan, medeniyetlerin en büyüğü olarak kabul ettiği Osmanlı’yı çöküşe götüren süreci inceleyerek bu yüce medeniyetin duyulmayan sesini duyurmaya çalışmıştır.

➤ **Mağaradakiler**

1978 yılında basılmış olan bu eser, ‘Mağaranın Dışı’ ve ‘Mağaradakiler’ olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Cemil Meriç eserinin ilk bölümünde Avrupa’daki entelektüelleri ve Rus intelijansiyasını ele almıştır. İkinci bölümde Avrupa aydınları ile Türk aydınlarının bir karşılaştırmasını yapan Meriç, Türk aydınlarının Tanzimat dönemindeki çizgisinden bahsetmiştir. Yine ikinci bölümde şiir ve hiciv türlerine ilişkin görüşlerine yer vermiştir.

Mağaradakiler, bitmek tükenmek bilmeyen Batı sevdası yüzünden halkına yabancılaşmış Türk aydınının dramı. Kendini Batı mağarasına kapamış gözü başka bir şey görmeyen zavallı Türk aydını. Üstelik Batı’yı da anlamamış sadece taklit etmiş ne Batı’yı ne de kendi ülkesini anlayamamış aydınlarımız...

“Takdim ettiğim kitap dört yıllık araştırmalarımı kucaklıyor. Dünya aydınının, daha da çok Türk aydınının dramı: Batı’yı nasıl tanıdık? Neden tanıyamadık? Kavramlar karşısındaki bocalayışımız. Kısaca; çarpık, güdük ve yerine oturmamış düşüncemizin kurşun kalemle çizilmiş bir taslağı. Kitap, kendi insanından kopan aydının trajedisi” (Meriç, 2013: 228).

➤ **Kırk Ambar – Cilt 1 / Rümuz-ül Edeb – Cilt 2 / Leçe-t-ül Hakayık**

Kırk Ambar, Cemil Meriç’in küçük ansiklopedisidir demek yanlış olmayacaktır. 1980 yılında basılmış olan bu eserde Cemil Meriç’in ilgilendiği hemen hemen her konu yer almıştır. Bu iki eser oldukça geniş bir konu yelpazesine sahiptir. İlk yayınlandığı dönemde tek cilt olan bu eser daha sonra Meriç’in yazılarından yeni eklemeler yapılarak konu genişliği nedeniyle iki cilt haline getirilerek basılmıştır. Birinci cildinde edebiyattan siyasete, siyasetten İslâm’a, İslâm’dan edebe ve romana, Dünya edebiyatından klasiklere, hümanizme birçok alana değinmiştir yazar. İkinci

cildinde ise daha çok güncel problemler üzerine yoğunlaşmıştır. Çağın belli başlı problemlerini ve edebiyatta az işlenmiş konuları ele almıştır. Edebiyat namına içinde birçok konuyu barındıran bu eser edebiyat dünyasının adeta köşe taşlarından biridir (Palgın, 2009: 19).

Rümuz-ül Edeb'in bir tür edebiyat tarihi olmasına karşın Lehçe-t-ül Hakayık bir tür düşünceler tarihidir. Birinci cilt olan Rümuz-ül Edeb, Dünya edebiyatı, klasikler, hümanizm, roman, Balzac, Zola, edebiyat tarihi, edebiyat ve sosyoloji ilişkisi ve Türk edebiyatında roman gibi birçok konuyu ele almıştır. İkinci cilt olan Lehçe-t-ül Hakayık ise Cemil Meriç'in 1981 yılında basılmış olan *Bir Facianın Hikayesi* adlı eserinin de dahil edildiği çok kapsamlı bir eserdir. Yazar ikinci ciltte Avrupalılaşmak, Batılılaşmak, sömürgecilik, kapitülasyonlar, III. Selim dönemi, Abdülhamit dönemi, İslâm dünyası, Arap ülkeleri, ideolojiler, anarşi, terörizm, şiddet ve kadın ruhu gibi birçok konuyu ele almıştır. Bu nedenle Lehçe-t-ül Hakayık, oldukça geniş kapsamlı ve konu yelpazesi geniş bir eserdir. İki ciltlik bu eser, Türkiye Milli Kültür Vakfı ödülüne layık görülmüştür.

Cemil Meriç bu eserini şu sözlerle tanımlamıştır:

“Kurmak istediğim büyük abidenin birkaç sütunıyla birkaç odası... Bataklığa fırlatılan bir kaya parçası, kurbağaların bile barınmadığı bu ölü sulardan en küçük bir ses çıkmadı...” (Meriç'ten akt. Yapıcı, 2018: 71)

➤ **Bir Facianın Hikayesi**

1981 yılında basılmış olan bu eser, Meriç'in on iki ciltlik külliyatı içerisine dağıtılmıştır. Eserin büyük bir kısmı Cemil Meriç'in Kırk Ambar-Lehçe-t-ül Hakayık adlı eserinin içine dahil edilmiştir. Bu nedenle günümüzde basımı yapılmamaktadır. Meriç eserinde detaylı olarak anarşizm kavramını incelemiş, Abdülhamit dönemindeki Osmanlı'yı anlatmış, Modernleşme ve Batı hayranlığı üzerinde durmuştur.

Meriç'in bu kitabı alışık olduğumuz kitaplarından biraz farklıdır. Farklı; çünkü konunun çoğu sosyolojiden ziyade tarih, daha doğrusu siyasi tarih (Şahin, 2006: 23). *“Bir Facianın Hikâyesi zifiri karanlıkta çakılan kibrit kuledeki nöbetçinin feryadı”* (Meriç'ten akt. Şahin, 2006: 23).

➤ **Işık Doğudan Gelir**

Meriç'in 'medeniyetlerin iyi ve kötü yaptıkları her şeyin içinde yer aldığı amel defteri olarak adlandırdığı ansiklopedileri' incelediği eser olan *Işık Doğudan Gelir* 1984 yılında yayımlanmıştır. Eserde Doğu'nun ve Batı'nın ansiklopedilerini inceleyen Meriç, bu iki medeniyetin ansiklopedilerinin bir kıyaslamasını da yapar aynı zamanda. Eserde kutsal kitaplara da yer veren Meriç, İslâm kültüründe tercümenin yerine ve Batı'daki ve Doğu'daki hermetik düşünceye de yer vermiştir.

Cemil Meriç'e göre her yüzyılda dikkat çeken ansiklopediler vardır. Bunlar peşin hükümleri sorgulayan, gelenekleri akıl süzgecinden geçiren ansiklopedilerdir. Kendisi de ansiklopedilere sıkça başvurur. Meriç'e göre, Kur'an da Tevrat da İncil de medeniyet dünyasının yıldızlarıdır. Bu nedenle insanlığa tanıtılmaları gerekir. Bu çerçevede ansiklopedilerden kutsal kitaplara, İbn Haldun'dan Erasmus'a, Herbelot'un *Doğu Kütüphanesi*'nden oryantalizme birçok konuyu ele alan bir eser olmuştur *Işık Doğudan Gelir*.

➤ **Kültürden İrfana**

1985 yılında yayımlanmış olan bu eserinde Meriç birçok konuya değinmiştir. Ancak eserinin büyük bir kısmını "kültür" kavramına ayırmıştır. İbn Haldun, Şehbenderzâde Ahmet Hilmi, Hammer, Dozy, Garaudy, Ahmet Cevdet Paşa ve Rıza Tevfik'e kadar birçok yazarı incelediği bu eserde Osmanlı dönemi, şarkiyatçılık, kültür ve irfan kavramları, ateizm gibi birçok konuyu da ele almıştır.

Eser sekiz bölümden oluşmakta olup, birinci bölümde kültür ve irfan kavramları karşılaştırmalı bir şekilde ele alınarak açıklanmaya çalışılmıştır. Batı'nın kültürden ne anladığı, kültür ve ideoloji ilişkisi anlatılmaya çalışılmıştır. İkinci ve üçüncü bölümlerde İslâm ve medeniyet kavramları incelenmiş, El Biruni, İbn Sina ve İbn Rüşd gibi kişiler değerlendirilmiştir. Dördüncü, beşinci ve altıncı bölümler edebiyat konularına ağırlık verilen bölümler olmuştur. İran edebiyatı, Arap edebiyatı, halk edebiyatı ve Türk edebiyatında roman gibi konular işlenmiştir. Yedinci bölümde tarihsel konulara ağırlık verilirken, sekizinci bölümde ise Genç Osmanlılar ve yaşanan aydın problemi ele alınmıştır.

➤ **Jurnal Cilt 1-2**

Meriç'in 13 Haziran 1987 tarihinde vefat etmesinin ardından 1992 yılında Jurnal, iki cilt halinde oğlu Mahmut Ali Meriç tarafından yayımlanır. Meriç Jurnal'i

1955 yılında tutmaya niyetlenmiş, ancak kısa bir dönem sonra yazmayı bırakmıştır. Üç buçuk yıl sonra dönüş için bir girişimi olmuş, küçük iki yazı karalamıştır. Ancak sonrasında da yazmaya devam etmemiş, 1963 yılına kadar ara vermiştir. 1963 yılından itibaren düzenli olarak günlük tutan Meriç'in Jurnal'i bu günlüklerinden, Rebia Hanım'a ve Lamia Hanım'a yazdığı mektuplardan ve kitaplarını dönemin yazarlarına gönderirken yazdığı ithaflardan oluşmaktadır. 1983 yılına kadar devam eden Jurnal'ler, Meriç'in hayatını tüm acıları, tüm sevinçleri, tüm sevgileri, tüm istekleri ve tüm değerleriyle adım adım izlememize olanak tanır. Bu eserler külliyyatı içerisindeki diğerlerinden onun ruh halini yansıtması nedeniyle ayrılır. Çünkü Jurnal'lerinde adeta çıplaktır Meriç, korumasız ve fazlasıyla açık, samimi ve içten. Yine bu eserler onun gün ve gün değiştirerek değerlendirdiği her düşüncüyü, onun bakışıyla, onun süzgecinden geçmiş şekliyle görmemizi sağlar (Şahin, 2006: 24).

Meriç'in 1955-65 yılları arası ruh halini konu alan Jurnal 1 adlı eser onun kendisiyle diyalogudur. Yıllar geçtikçe kendisine, yaşadıklarına, mâzisine yabancılaşmamak için yazar. Unutmak da unutulmak da istemez. Yazmak onu ölümsüz kılacaktır. Buna inanır. Neden Jurnal'e devam ediyorsun sorusuna "*çünkü o benim kendimle diyalogum, çevrem, dostum, sırdaşım. Tesellim aynı zamanda. Hafızam, yankım*" (Meriç, 2014: 10) diyen Meriç, bu eseri yaşamak için bir sebep olarak görür. Bu eserde Meriç, acılarıyla, sevinçleriyle, iyileriyle, kötülerıyla, doğrularıyla ve yanlışlarıyla çıplak bir şekilde karşımızdadır. Dürüsttür. Hayatını olduğu gibi anlatmakta sakınca görmemiştir.

Meriç'in iç dünyasını gördüğümüz Jurnal 1, onun düşüncelerinden çok duygusallığına şahit olduğumuz bir eserdir. Jurnal 1'de içine dönük olan, daha çok günlük tarzı yazan, kendisine dönük olan Meriç, ikinci ciltte daha çok topluma yönelmiş, onların sorunlarına çözüm aramıştır. İlk eserde fildişi kulesinde olan yazar ikinci eserde saklandığı bu kuleden çıkmıştır. Jurnal 1'de Rebia Hanım'a yazdığı mektuplar da yer alır.

Meriç'in 1966-83 yılları arası ruh halini konu alan Jurnal 2 adlı eserin başı Meriç ile Lamia Hanım'ın mektupları ile başlar. Bu eserde Meriç'in daha özeline şahit oluyoruz, karşımızda diğer eserlerinde gördüğümüz Meriç'ten daha farklı bir Meriç var... Daha içten daha samimi... Her eserinde aklıyla, bilgeliğiyle, fikirleriyle ön plana çıkan yazar burada kalben karşımızdadır. Tabiri caizse çıplak, şeffaf, korumasız ve duvarları olmadan. Lamia Çataloğlu ile kurduğu farklı bağ eserde yer

alan mektuplarda apaçık ortadadır. Lamia Hanım onun hem dostu hem iş arkadaşı hem kader ortağı hem de sevgilisi olmuştur. Ancak eşi Fevziye Hanım'a olan sevgi ve saygısı baki kalmıştır.

➤ **Sosyoloji Notları ve Konferanslar**

Meriç'in İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde 1965'ten 1969'a kadar anlattığı dersleri, verdiği konferansları ve yaptığı bazı sohbetleri içinde barındıran bu eserde karşımıza çok farklı bir Meriç çıkar. Bu eserde Cemil Meriç değil Cemil Hoca vardır. Yazan değil konuşan bir Meriç... Adeta sesli düşünür Meriç bu eserde. Konuşur okurlarıyla. Eseri sohbet havasındadır. Bu nedenle diğer eserlerinden tamamen farklı bir özelliğe sahiptir.

1993 yılında yayımlanmış olan bu eser iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Cemil Meriç'in 1965-1969 yılları arası verdiği derslerin notlarından oluşurken, ikinci bölüm verdiği ve katıldığı konferans notlarından oluşmaktadır. Kitabın sonunda ise sohbetleri ek olarak verilmiştir.

Oldukça zengin bir içeriğe sahip olan bu eserinde Machiavelli, Aristo, Marx, Sokrat, Eflatun, İbn Haldun gibi birçok filozofun düşüncelerini inceleyen Meriç, bunların yanı sıra Doğu-Batı çatışmasını, kültür-medeniyet kavramlarını, sosyalizm, Marksizm, materyalizm, oryantalizm gibi ideoloji olarak değerlendirdiği kavramları, ilim ve ideoloji ilişkisini vs. birbirinden farklı birçok alanı incelemiş ve değerlendirmiştir. Diğer eserlerine nazaran siyasete ve ahlâka dair düşünceleri bu eserinde daha açık bir şekilde ön plana çıkmıştır.

İçerik yönünden zenginliği ve konu bakımından geniş bir yelpazesi oluşuyla öne çıkan bu eserde yazarın üslup kaygısı yaşamadan, oldukça doğal, adeta okuyucuyla konuşma havasında oluşu okuyucunun sevgisini kazanmasını sağlamıştır. Eser bugün dahi güncelliğini koruyabilen konularıyla adeta bugün Cemil Hoca'nın dersindeymiş hissi verir okuyucuya. Bu denli canlı ve tazedir.

D) CEMİL MERİÇ'İN TÜRK DÜŞÜNCE HAYATINDAKİ YERİ VE ÖNEMİ

“Kimim ben? Hayatını Türk irfanına adayan, münzevi ve mütecessis bir fikir işçisi...” (Meriç, 2013: 191)

Klasik Batı müziğinden zevk alırken, Avrupa kentlerinde ve müzelerinde hayranlıkla gezerken, Batı edebiyatının metinlerini etkilenerken okurken, geleneksel Osmanlı kültürünü küçümsememek; onun mütevazı musikisini, edebiyatını, sanatını da unutmamak. Anadolu insanının inancına ve ibadetine saygı duymak; kendi insanına, yerli kültüre “yaban” kalmamak! Cemil Meriç işte böylesi “sahih” aydınlarımızdan: Küfreden değil; seven, anlayan, yücelten (K., 2016: 5). Her şeyin ölçüsünü insan olarak gören Meriç, insana tüm kalbiyle inanmıştır. Kendisinin de inandığı ve güvendiği bu insanlığı aydınlatmak için görevlendirilmiş bir aydın olduğunu düşünür. Tüm ömrünü toplumda var olan yalanları yok etmek, insanını bilinçlendirerek geleceğe ışık tutmak için harcamıştır. Yalanların, adaletsizliğin ve haksızlığın olmadığı yeni bir dünyanın inşası için çalışan Meriç, her düşünceye saygı duymuş, hogörü göstermiş, asla baskıcı ve zorba olmamıştır. Amacı; Türk insanını yani kendisini, kendi düşüncemizi Batı'nın ve ilmin, aklın ve imanın kılavuzluğunda tüm dünyaya tanıtmak ve anlatmaktır. (Eliuz, 2016: 66-67-68).

Bir çağın vicdanı olmak isterdim diyen Meriç; yalanları yok etmek, insanları birbirinden ayıran tüm duvarları yıkmak istemiştir. Bir günü diğerine eş olmayan hayatını öğrenmek ve öğretmek üzerine kuran, sevilme isteyen bir düşündürdür. *“İlan edecek hazır bir formülüm yok. Darağacına kadar tekrarlayacağım tek hakikat: Her düşünceye saygı”* (Meriç, 2017: 55) diyen Meriç, hiçbir zaman belirli bir düşüncenin savunucusu olmamış aksine her düşünceye aç olmuştur. Her fikri değerlendirmiş hem yermiş hem övmüştür. Hep düşüncenin yanında, hep hoşgörülü olmuştur.

Meriç bir coğrafyadır. Fikir atlasından uzağı yakın yapan bir ufuk rehberi... Hindistan'ın gizemli ormanlarından fildişi kulesine; Mezopotamya'nın bereketli havzasından Babil Bahçelerine, Avrupa kıtasının tüm köşe bucaklarına deyim yerindeyse soluksuzca bir nefesle yürür. O rüyalarını Paris'in süslediği bir Doğulu, Hint'i keşfe çıkacak kadar Batılıdır. Evrensel bir dünya edebiyatı şeması çıkartmaya

azmeden bir Batılı, İbn Haldun'un eteklerine sarılacak kadar kendi semasındaki yıldızlara tutkun bir Doğuluydu (Özdemir, 2016: 33).

Mazi ile gelecek arasında köprü olmak isteyen Meriç hem Batı'yı hem de Doğu'yu tanıma fırsatını bulmuş bir düşündürdür. İslâmiyet'ten milliyetçiliğe, milliyetçilikten muhafazakârlığa, muhafazakârlıktan sosyalizme birçok ideoloji hakkında fikir sahibi olan Meriç, bu düşüncelerin hiçbirinde kök salmamış, her birine şüpheyile yaklaşmış, her birini zıtlıklarıyla değerlendirerek doğruya ulaşmaya çalışmıştır. Ancak bu süreçte kendisine ne sağda ne solda bir yer bulamamış, anlaşılmadığını düşünerek arafta kalmayı tercih etmiştir. O kendi deyimiyle ne sağcıdır ne de solcu. O sadece halkına doğruları göstermeye çalışan bir aydındır. İnsanlara bilgi yolunda ışık olmak istemiş ancak çocukluğundan beri düşmüş olduğu o yalnızlıktan ne yazık ki bir türlü kurtulamamıştır. Yine de yılmamış inandığı değerler uğruna aç kalmaya da razı olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

BİR DÜŞÜNCE ADAMI OLARAK CEMİL MERİÇ'İN EVRENSEL OLGULAR KARŞISINDAKİ TUTUMU

A) CEMİL MERİÇ'E GÖRE "DOĞU-BATI"

Dünyayı Doğu ve Batı olarak iki yakaya ayırma ve bu ayırım üzerinden bir bilgi ve ideoloji inşa etme süreci oryantalizm ile başlamıştır (Kösedağ, 2016: 37). Doğu-Batı karşıtlığı düşüncesinden hareket eden Oryantalizm, asimetrik bir ilişkiyi temsil etmektedir (Kösedağ, 2016: 40). Batı'nın Doğu'ya dair bilgisi anlamına gelen Oryantalizm aynı zamanda Batı'nın Doğu'yu tanımlamasıdır. Doğu çok uzun bir süredir kendisini Batı üzerinden okumaktadır. Bu ise Batı'nın söylemleri üzerinden bir bilinç geliştirme sürecini başlatmıştır. Böylece Batılılaşma ve Modernleşme kavramları daha doğru bir söylemle Batılılaşma ve Modernleşme çılgınlığı Batı'nın "sen bir az gelişmişsin" söylemi ile Çağdaşlaşma ismini alarak Batı kaynaklı ülkemize giren kelimelerin yalnız bir kaçıdır (Kösedağ, 2016: 42).

Her düşünceye saygı gösterilmesi gerektiğine inanan Meriç için Doğu-Batı çatışması oldukça önemlidir. Meriç'in düşünce ve zihin dünyasını geliştiren Batı olmuştur. Batı'yı tanımak istemiş ve ona karşı tümünden reddediş veya tümünden kabul ediş şeklinde bir tavır sergilememiştir. O, her zaman her düşüncenin belirli bir süzgeçten geçirilip millileştirilerek kabul edilmesi gerektiğini savunmuştur. Meriç'i diğer aydınlardan ayıran da bu yönüdür. Doğu'ya yönelişini sağlayan Hint'e olan merakı olmuştur. O dönemin aydınlardan farklı olarak Batı'yı yüceltmek yerine Doğu'yu yüceltmıştır. Bilinenin aksine Batı kültürünün Doğu kültürüne oranla oldukça sığ olduğunu savunmuş hatta bu görüşünü daha da ileri götürerek Batı'nın Doğu'yu örnek aldığını ileri sürmüştür. Ona göre Doğu kendisini ve devraldığı mirası tanımamakta, dünyadaki yerini tayin edememekte hem de kendisine dair bir bilinci olmadığı için Batı karşısında bir bilinç geliştirememektedir (Kösedağ, 2016: 46).

Cemil Meriç'in Doğu-Batı incelemesi onu diğer tüm düşünürlerden ayırmaktadır. Çünkü o bütün bir Doğu-Batı incelemesi yapar. Bütünden kastımız ise şudur: Meriç ne Batı'yı tümünden reddeder ne de Doğu'yu tümünden kabul eder. Batı'nın eleştirdiği yanları olmasına rağmen Batı incelemesini sürdürmüş ve birçok çeviri

yapmıştır. Batı'nın edebî dünyasını ülkesine taşımaya çalışmıştır. Batı'yla bağı hiçbir zaman koparmamıştır. Hint, Osmanlı, Tanzimat, İslâm dünyası olmak üzere Doğu'yu bir bütün olarak incelemiş asla geçmişle bağı koparmamıştır. Osmanlı ile Cumhuriyet arasında bir köprü görevi görmüştür. Doğu ile ilgili sorunlu bulduğu noktaları belirtmekten geri durmamıştır. Ona göre çözüm, geçmişini bilen, Batı'yı tanıyan ve sorunlarının farkında olan bir Doğu. Ona göre ancak Doğu'yu tanıyıp Batı ile zenginleştirerek Doğu-Batı çatışması aşılabilirdi. Meriç'e göre Avrupa maddeydi, Osmanlı ise ruhtu. Ancak dönemin Tanzimat aydınları olayı çok yanlış anlamış kendi kültürlerine uyup uymadığına bakmaksızın tamamen Batı'yı taklit etmişlerdir. Aydınlar, Batı kurumlarını Türkiye'ye getirirken, Batı'da bu kurumların temelinde yatan düşün dünyasını hesaba katmadan kopya etmiştir. Onların yaptıkları Batı kültürünü ve yaşam biçimini yüzeyden taklit etmektir (Moran, 2012: 15-16). Bu durum ise onları halkından uzaklaştırmış adeta koparmıştır. Meriç'e göre aydınlar, *“Türkiye'nin insanından şikayetçi. İnsanından, yani kendilerinden. Aynaya tahammülleri yok. Vatanlarını yaşanmaz bulanlar, vatanlarını “yaşanmaz”laştıranlardır”* (Meriç, 2017: 97).

“Avrupa insanı Doğu'yu tanımaz. Avrupa insanı kalabalıktır. İslâm'la Hıristiyan, Haçlı Seferlerinden beri tez ile antitezdir. Bütün Kur'anları yaksak, bütün câmilere yıksak Batı intelijansiyasının gözünde Haçlı Seferlerinin yalınkılıç ve tekbir getiren cündüleriyiz. Avrupa'nın bir nevi tezadı idik. Yani kıtayı tamamlıyorduk. Şimdi maymunuyuz. Yani hiçbir haysiyeti, hiçbir hikmet-i vücudu olmayan ananesiz, haysiyetsiz, sırnaşık gölgesi. Avrupa, materyalizmine rağmen Hıristiyan'dır. Hıristiyanlık Doğu ismi anılır anılmaz şahlanıverir. İşçisi de Marksist'i de Hıristiyan'dır hep Avrupalının. Durup dururken Hıristiyan değildir belki. Ama Hıristiyan bir devletle Müslüman bir devlet arasında tercih yapmak gerekince saf kan Hıristiyan'dır. Biz Müslüman olduğundan, Doğulu olduğundan, Türk olduğundan utanan, aczinden, tarihinden, dilinden utanan şuursuz bir yığın haline geldik” (Meriç, 2014: 384-385).

“Batı'yı taklit bizi tam bir başarısızlığa götürdü. Ama yine de, bu medeniyetten geniş ölçüde yararlanmak zorundayız. Ne var ki, bunun yolu ahmakça bir taklit değildir. Başka kavimlerin tecrübelerinden ders almalıyız. Yabancı bir medeniyetten faydalanmak, onu kendi medeniyetimize uydurmak ve yakınlaştırmakla olur. Avrupa medeniyetini şarkılaştırmalıyız. Böyle bir arzu, araştırma ve muhakeme kabiliyetimizi geliştirir, öğrenme duygumuzu kamçılar. Bu sayede hem kendi medeniyetimizi, hem de Batı'ninkini daha yakından tanımış oluruz” (Meriç, 2018a: 63-64).

Meriç, Doğu-Batı kavramlarını insan beyninin yarım küresi olarak görür; devamında Batı'yı yamyam keza insan yiyenler olarak eleştirir. Ve düşünen Batı'nın yanında olduğunu söyleyip, asıl düşmanı olduğu Batı'nın sömürgeci Batı, yamyam Batı olduğunu söyler (Özdemir, 2016: 33). Meriç; Doğu-Batı çatışmasını medeniyet-umran, kültür-irfan gibi değerler üzerinden resmeder (Büyükbaş ve Kurtbaş, 2016: 22). Cemil Meriç'e göre; kültür, bir kelime değil belki bir bukalemundur. Bu

bukalemun kavramının karşısında duran esas kavram ise irfan'dır ki, daha söylendiği anda akla Doğu'yu, Doğu düşüncesini getiren, düşüncenin bütün kutuplarını kucaklayan bir büyük kelimedir, irfan (Torun, 2016: 36). Kültürün eski anlamını yitirmiş olduğunu düşünen Meriç, artık kültür kavramının Batı'nın ülkeleri sömürgeleştirmek için içini boşattığı bir uydurmaca kelime haline geldiğini düşünmektedir.

“Kültür tek başına bir Babil kulesidir. Balıkçılık, ziraat, mikrop üretimi, vs. 161 mânâsı var. 161 mânâsı olan kelimenin hiçbir mânâsı yoktur. 1930'a kadar Fransa irfan mânâsında kullanır. Kemâlat-ı beşeriyeyi tamamlayan her şey. Ferdîyeti şahsiyete çeviren her şey. Osmanlı'da bunun ismi irfandır. Batı, billûr bir avizeyi kırar ve toz halinde bize sunar. Antropolog ve entologların kelimeye kazandırdıkları mânâ, maddî medeniyet-manevî medeniyet. Bu mânâda kültür = medeniyet” (Meriç, 2018b: 304).

“Bizim için kültür, yakın zamanlara kadar “hars”tı. Antropologlarımız Amerikan irfanını yurdumuza cömertçe taşıyalı beri kültürden ne anlayacağımızı şaşırдық. İrfan değil bu kültür, maarif değil, galiba medeniyet de değil. Peki, ne?” (Meriç, 2018a: 83).

“Kültür yabancı bir kelime. Câzip, çünkü Avrupalı. Batı dillerini XVIII. asrın sonlarında fethetmiş. Her ülkede ayrı bir libasa bürünen uçarı, serazat bit mefhum. Artık “kazanılmış bir bilgi bütünü” değil kültür, “her şeyi okuyup, her şeyi unuttuktan sonra kalan” değil... Bir oluşum, bir tutum, bir hayatı anlama ve yaşama tarzı... Hayalin akıl, tecrübenin bilgi üzerindeki zaferi; bir özlem: Eski yasaların ve ölçülerin yıkılışı” (Meriç, 2018a: 87-89).

“Kültür cumhuriyetin armağanıdır. Daha önce hars vardır. Cumhuriyet kelimelerin kökünü arar. Halbuki kelimeler köklerinden uzaklaştıkları ölçüde mücerreti ifade ederler. Kelimeleri tarih yoğurur. Türk inteliyansiyasının sefâletini bu kelime sergiler. Ondan sonra ekin karşılığını bulurlar. Topraktan deve diken çıkarır. Halbuki arif, maruf, tarif, bütün aile efradıyla bize girmiş olan bir irfan kelimesi vardır. Tam bir kültür hercümerci içindeyiz. Bu hercümercin ilk sebebi kültür kelimesini almamızla başladı. Eğer kültür irfansa, emperyalizmin silâhı irfan değildir. İrfan kendini tanımaktır, şuurlanmaktır. Hiçbir emperyalizm irfanıyla istilâ etmez. Biz ki, Yunan'dan mantığı almışız, insanı insan yapan bütün değerlere açığız. Ama hiçbir emperyalizm Descartes ile Shakespeare'le gelmez. İrfan emperyalizmi olmaz. Avrupa Hint'te de, Çin'de de, Osmanlı'da da habis programını başarı ile uygulamıştır. Bu, irfanımız olmadığına bizi inandırmaktır. İrfanı olan bir ülke bütün irfanlara açıktır. Kültürün emperyalizmi olmaz. Kültür insanîdir, insanın has bahçesidir. Kültür bi hayat üslubu olarak tarif edilmektedir. Kültür bir milleti millet yapan her şeydir. Yani dünya görüşüdür” (Meriç, 2018b: 305-306).

“İrfan kendini tanımakla başlar” diyor Cemil Meriç. Ona göre kendini tanımak demek, ön yargıların köleliğinden kurtulmak demektir. İnsanın, ancak ön yargıların ve yalanların boyunduruğundan kurtulduğunda kendisini, özünü ve değerlerini tanıyabileceğine inanmaktadır. İnsanla kültür ilişkisini reddeden Meriç onun yerine daha derin anlamlar taşıdığına inandığı irfanı koyar. Ona göre insanın asıl işi irfan iledir ve irfan, insanı insan yapan vasıfların bütünü demektir (Torun,

2016: 36). “İrfanı, toprağı düşlerim ve tırnaklarımla kazarak yedi kat yerin dibinden çıkarmıştım” (Meriç, 2014: 211) diyen Meriç, bugünkü nesillerin irfana tepeden bakışının nedeninin, irfanı hazır bir elbise gibi köşe başındaki mağazalardan tedarik edebileceğini sanması olduğunu söyler ve şöyle bir irfan tanımı yapar:

“İrfan, düşüncenin bütün kutuplarını kucaklayan bir kelime. Tecessüsü madde dünyasına çivilemeyen, zekâyı zirvelere kanatlandıran, beşeriyi ilâhi ile kutsileştiren, uzun ve çileli bir nefis terbiyesi. İslâm, insanı parçalamaz. İrfan, kemâle açılan kapı, amelle taçlanan ilim. Batı’nın “kültür”ünde bu zenginlik, bu ihtişam, bu hayata istikamet veriş yok. İrfan bir mevhibedir. Cehitle gelişen bir mevhibe. Kültür, katı, fakir ve buutlu bir lâfız. İrfan, beşerî beşer yapan vasıfların bütünüdür. Kültür, homo economicus’un kanlı fetihlerini gizlemeye yarayan bir şal. İrfan, dinî ve dünyevî diye ikiye ayrılamaz. Yani her bütün gibi tecezzi kabul etmez. Kültür kaypaklığı, müphemiyeti ve seyyaliyetiyle Avrupa’dır. Tarif edilmeyen ve edilemeyen bir kelime. Alman için başkadır, Fransız için başka...” (Meriç, 2017: 175)

İnsanlık düşe kalka ilerlerken kendisine Avrupa’yı yani Batı’yı kılavuz olarak seçmiştir. Kültür-irfan kavramları gibi medeniyet-umran kavramları da aydınların Batı kılavuzluğu sonucu ülkemizde tartışılan kavramlar haline gelmiştir. Batı da “civilisation” kelimesi ile gün yüzüne çıkan bu olgu ülkemizde “medeniyet” kelimesiyle karşılığını bulmuştur. “*Muhtevası, çağdan çağa, ülkeden ülkeye, yazardan yazara değişen kaypak ve karanlık kelime: “Civilisation”. Batı irfanının iki yüz yıldır bir tarife hapsedemediği, ele avuca sığmaz bir mefhum*” (Meriç, 2018a: 81).

“Civilisation, lugat hazinemize Reşit Paşa’nın armağanı, Batı’nın birçok mefhum ve müesseseleri gibi. Paşa, Paris’ten yolladığı resmî yazılarda Türkçe karşılığını bulamadığı bu kelimeyi “terbiye-i nâs ve icray-ı nizâmat” olarak tarif eder. Civilisation Osmanlıca’ya “kalke” edilir: Medeniyet” (Meriç, 2018a: 83).

“Medeniyet Batı’nın istilâlarıdır, Batı’nın kendisidir. Medeniyet su gibi bulunduğu kabın şeklini alır. Bir hayat üslubu mânâsında da kullanılır. Giyinme, oturma, yemek, içmek gibi Batı’nın kendine mahsus tavırlarının otoriter bir yoldan kabul edilmesidir. Batı bize ve kendisinden olmayan tüm ülkelere kendi hayat tarzını empoze eder. Kültür emperyalizmi asıl budur” (Meriç, 2018b: 306).

Aydınlarımızın Batı kökenli bu kavramı göklere çıkarışı hayli abestir. Meriç’in söylemiyle, “*kendi ahlâkımızın icraati, kendi aklımızın tasvibatı, âsâr-ı medeniyetin furuatına ma’ziyâde kâfidir*” (Meriç, 2018a: 84). Aydınların medeniyeti millîleştirmek isteyen anlayışına şiddetle karşı çıkan Meriç, “*tekâmül, mukaddeslerimizden feragatle olmaz. Batı’nın abeslerini değil, insanlığın keşiflerini iktibas edeceğiz. Maziye muhafaza, fakat ayıklayarak. Yeniyi kabul, ama seçerek*” (Meriç, 2018a: 84) demiştir.

“Her insan topluluğunun kendine göre bir medeniyeti vardır, az veya çok zengin, az veya çok eski bir medeniyet. Milletlerin üstünlük iddiası zavallı bir vehim bir kendini beğenmişlik” (Meriç, 2018a: 82) diyen Meriç, Batı’nın kendisinin bile belirli bir alanla sınırlayamadığı bu kavramı kendimize örnek olarak kabul etmemizin doğru olmadığını dile getirir. Yeniyi yok saymak doğru değildir ancak onu tamamiyle Batı’daki anlamı ve içeriğiyle kabul etmek de doğru değildir. Çünkü her ülkenin kendine göre örf ve adeti, geleneği ve değerleri vardır. Bu nedenle Avrupa kökenli bu kavramı olduğu gibi kabul edip ülkemizde yerleştirmeye çalışmak doğru değildir. Keza Cemil Meriç’in dediği gibi her milletin kendine has değerleri vardır ve bu nedenle üstün millet tanımı yapmak ve üstün millet iddiasında bulunmak doğru değildir.

Cevdet Paşa’nın medeniyet tanımını çok doğru bulan Meriç sadece Paşa’nın bu kavramı “umran” kavramı ile özdeşleştirmesine karşı çıkmıştır. Çünkü ona göre umran kavramı çok derin bir anlama sahip olan, medeniyet gibi sahte ve içi boş olmayan bir kavramdır. Cevdet Paşa’nın medeniyet tanımı ise şöyledir:

“Medeniyet toplulukların hayatında ileri bir merhaledir, Paşa’ya göre. Önce devlet kurulur, insanlar düşman korkusundan azâd olurlar. Sonra “itihacat-ı beşeriyelerini tahsile”, “kemâlât-ı insaniyelerini tekmile” koyulur, yani medenileşirler. Demek ki, medeniyetin iki unsuru var: Beşeri ihtiyaçların giderilmesi ve ahlâk ve zekâ bakımından olgunlaşma. Medeniyet ne bir ülkenin imtiyazıdır, ne bir kavmin. Paşa’ya göre, büyük medeniyetler “ulûm ve sanayi’leri, maarifleri ve bunca tecemmülât ve tekellüfat ve letaifleriyle beraber kıtaat-ı arzda” yer değiştirirler” (Meriç, 2018a: 85).

Meriç medeniyet kavramını İbn Haldun’un tanımladığı şekliyle kabul etmiştir:

“Tarih denilen muammanın iki anahtarı vardı İbn Haldun’a göre: Umran ve asabiyet. Umran, bir kavmin yaptıklarının ve yapacaklarının bütünü, içtimâî ve dinî düzen, âdetler ve inançlar. Umran, tarihi ve insanı bütün olarak ifade eden bir kelime. Avrupa’nın hiçbir zaman ve hiçbir kelimesiyle kucaklayamayacağı bir bütün. Tarihî inkişafın muharrik kuvveti: Bâdiye hayatı, şehir hayatı. Bedevîlik umranın ilk merhalesi, kendi kendini aşacak bir merhale. Umran’ı “içtimâî hayat”la karşılayabiliriz, en geniş mânâda içtimâî hayat” (Meriç, 2018a: 86).

“Batılılaşma miti eskিয়েince, yeni bir yalan çıktı sahneye, daha doğrusu aynı nâzenin taze bir makyajla arz-ı endâm etti: Çağdaşlaşma. İntelijansiyamızın uğrunda şampanya şişeleri patlattığı bu ihtiyar kahpe, Tanzimat’tan beri tanıdığımız Batı’nın son tecellisi. Çağdaşlaşma, karanlık, kaypak, rezil bir kavram. Çağdaşlaşmak elbette ki Avrupalılaşmaktır. Avrupalılaşmak, yani yok olmak. Avrupa bizi çağdaş ilan etti, Avrupa, daha doğrusu onun yerli simsarları. Zira, apayrı bir medeniyetin çocuklarıyız, düşman medeniyetin, bambaşka ölçüleri olan, çok daha eski, çok daha asil, çok daha insanca bir medeniyetin. Çağdaşlık, neden Hıristiyan ve kapitalist Batı’nın abeslerine perestîş olsun? Fâni ve mahallî abesler. Bu, kendi derisinden çıkmak, kendi tarihine ihanet etmek ve köleliğe peşin peşin razı olmak değil midir? Çağdaşlık masalı, bir ihraç metaı Batı için, kokain gibi, LSD gibi, frengi gibi. Şuuru felce uğratan bir zehir çağdaşlaşmanın halk vicdanında adı asrileşmektir, asrileşmek yani maskaralaşmak, gâvurlaşmak” (Meriç, 2018a: 25).

Batılılaşmak ve Çağdaşlaşmak fikirleriyle Batı taklitçisi haline gelen aydınlarımız halkına yabancılaşmıştı. Halkından kopan bu aydınlar mazisiyle olan bağını da koparmıştı. Oysa geçmişini bilmeyen geleceğini bilemezdi. Yani aydın bu şekilde halkını aydınlatamazdı. Ki o dönemin aydını halkı aydınlatmanın kendi görevi olduğu bilincinden de uzaklaşmıştı. Batı amacına ulaşmış Türk aydının içindeki mukaddesi öldürmüştü. Tanzimat'tan itibaren gelişen süreçte aydınlar, Batı'nın yeniçerisi gibi hareket ettiler. Böylece kendi toplumuna, kültürüne ve tarihi gerçeklerine düşman bir aydın tabakası oluştu (Yavuzylmaz, 2016: 18). *“Anadolu kendi karanlık gecesinde, kendinden utanan insanların vatanı oldu. Aydınla halk arasındaki uçurum tarihin hiçbir çağında, hiçbir yerde bu kadar korkunç olmamıştır. Halkın bütün mukaddesleri ayaklar altına alınmıştır”* (Meriç, 2018b: 142). *“Eskiden Batı aforoz edilirdi, şimdi Doğu aforoz ediliyor. Daima aforoz, daima duvar, daima husumet. Bu lânet çemberini nasıl kıracağız bilmiyorum”* (Meriç, 2014: 164-165).

“İntelijansiyamız kendi dünyasından kopmuştu. Bir kazazededir. Sığınacağı hiçbir ada yoktur. Kendi medeniyetini inkâr ettikten sonra, ölü medeniyetlerden kendine ecdat arar. Cami avlusunda bulunmuş bir çocuktur. Kültürü almıştır, irfanı atmıştır. Medeniyeti almıştır, umrânı atmak için. Çünkü irfanını ve umrânını bilmez” (Meriç, 2018b: 305).

Meriç'e göre *“Osmanlı'da sınıf-ı ulema tekrarlayıcıdır. Kur'an'ın, hadislerin ve daha önceki imam ve müçtehitlerin tekrarlayıcısı. Tanzimat'tan sonraki aydınlar da tekrarlayıcıdır, Avrupalı yazarların tekrarlayıcısı”* (Meriç, 2016a: 23). Ancak zavallı Türk aydını bilmiyordu ki;

“Doğu büyük yaratıcılar ülkesidir: Konfüçyüs, Budha, Yajna Valkiya Doğulu'dur. Avrupa karanlık katedrallerde dualar mırıldanırken, Müslüman Doğu, Endülüs'te muazzam bir medeniyet kurmuştu (Meriç, 2018b: 23). Doğu peygamberlerin vatanı. Müslüman Doğu, Orta Çağ'da Avrupa'nın hocası idi. Bir elden bir ele geçen meşale idi bu. Doğu'nun en orijinal mütefekkeri Abdurrahman İbn Haldun, soylu bir aileden, dîni bir terbiye ile yetişmiş. Tarihi yaşamış ve yaşatmış bir insan (Meriç, 2018b: 68). Eğer Batı hür düşüncenin vatanı ise zaman zaman Doğu, Batı olmuştur. 14. yüzyılda yaşayan bir İbn Haldun, 14. yüzyıldaki bir Bousset'den çok daha Batılıdır” (Meriç, 2018b: 23).

“Düşman bir dünyanın ortasında yalnız iktisaden değil, fikren de sömürüldük. Avrupa yanlış tanıttı bize birçok şeylerini. Ateizmin düşüncenin en büyük fethi olduğunu zannetmek, bunların başında geliyordu. Hepimiz gurbetteyiz. Kökü mazide olmayan her insan memleketine ve başka memleketlere yabancısıdır” (Meriç, 2018b: 192).

“Doğu-Batı kutuplaşması, Batı'nın eseri olan çok yersiz bir tasnif” (Meriç, 2018b: 23) diyen Meriç'e göre *“Doğu, gönlün, aşkın, hayâlin vatanıdır, Batı, aklın, tekniğin, realitenin vatanıdır”* (Meriç, 2018b: 74). *“Biz Avrupa'nın çok dışındaydık, dinimizle, tarihimizle, ırkımızla. Bir biz vardık, bir de dışımızdaki küffar”* (Meriç, 2018b: 155).

B) CEMİL MERİÇ'E GÖRE "İDEOLOJİ"

*"İzm'ler idrakimize giydirilen deli gömleklere.
İtibarları menşe'lerinden geliyor. Hepsi de
Avrupalı"* (Meriç, 2017: 92).

"İdeoloji kelimesi kaypak ve karanlık. Boyuna yanlış kullanılıyor. İdeolojinin ilk mânâsı psikoloji. İdeoloji insan kafasında düşüncelerin nasıl doğduğunu, nasıl kenetlendiğini inceler. Psikoloji de bu demektir. İdeolojinin ikinci mânâsı, ilmî olmayan düşünceler. İçtimaî bir sınıfın menfaatlerini gizleyen, bilim maskesine bürünen, ama ilmî olmayan düşünce. "Bizimle aynı olmayanların düşüncesi" Raymond Aron' göre. Marx ile Engels ilk defa bu mânâda kullanırlar, ilmî olmayan, çürük olan düşünce. Sonra kelime garip bir itibar kazanır: Bütün politik ve sosyal doktrinler bu isimle anılır..." (Meriç, 2018b: 36-37)

"İdeolojiler, uçurumları aydınlatan hırsız fenerleri. İstememek de onlara muhtacdır. Kaosu kozmos yapan insan zekâsı, tecrübelerini ideolojilerde sergilemiş. İdeolojiye düşmanlık, tek izm'e teslimiyettir: Obskürantalizme. İdeolojiler siyaset dünyasının haritaları. Haritasız denize açılır mı? Ama harita tehlikeli bir yolculukta tek kılavuz olamaz. Pusulaya da ihtiyaç var. Pusula: Şuur. Tarih şuur, milliyet şuur, kişilik şuur. İdeolojilerin peşine takılanlar pusulasızdırlar. İdeolojilerin ışığına göz yumanları sloganlar yönetir. Karanlık kinlerin birbirine saldırttığı çılgın sürülerin savaş çılgılığıdır, slogan. İlkelin, budalanın, papağanın ideolojisidir. İnsanlar sloganla güdülmektedir. Düşünceye hürriyet sonsuz hürriyet. Kitaptan değil kitapsızlıktan korkmalıyız. Bütün ideolojilere kapıları açmak, hepsini tanımak, hepsini tartışmak ve Türkiye'nin kaderini onların aydınlığında fakat tarihimizin büyük mirasına dayanarak inşa etmek" (Meriç, 2017: 95-96).

"Bugün insanlığın bedbaht tarafı bilmediği, nereden geldiğini öğrenmediği kelimelerden geliyor. Çehresini görmediğimiz firavunlara taş taşımaktan, ancak kelimesinin büyüsünü çözdüğümüz zaman kurtulabiliriz. İdeoloji kelimesi bayrak kelimelerden biri. Bütün bir Batı düşüncesinin tarihi ideoloji kelimesidir" (Meriç, 2018b: 198).

Türk fikir dünyasında önemli bir yere sahip olan ve bu alanın derinlik kazanmasını sağlayan Meriç, düşüncüyü daralttığını düşündüğü her ideolojiye, peşin hükme ve siyasî görüşe karşı mesafesini korumuştur (Eliuz, 2016: 64). Ona göre ideoloji haline gelen izm'ler insan düşüncesini sınırlar. Bu açık şekilde düşünce hürriyetine vurulan bir settir. Bu fikirlerden yola çıkan Meriç, kendi tarihsel tecrübelerinden, mazisinden beslenmeyen, sırf Batı kaynaklı olduğu için talebi yüksek olan, içerik olarak oldukça sığ olan bu teorik ideolojilere karşı çıkar. Onun bu karşı çıkışı aslında doğrudan ideolojilere yönelik değildir. O, bir ideolojinin sadece Batı kaynaklı olduğu için meşru ve değerli sayılmasına tahammül edemez (Üner, 2016: 259-260).

Meriç'e göre ideolojiler gerçek ve yalının birleşiminden oluşur. Bu nedenle de ideolojileri tam anlamıyla hayatımızdan çıkarmak doğru değildir. Onlara kapımız açık olmalıdır. Çünkü ideolojiler, insan zekasına yön veren düşüncelerdir. Türk toplumu ideolojilere bir değer verecekse bu ideolojilerin köklerine bakmalıdır.

Çünkü bu düşünce akımlarının hepsi hiçbir ayırıma tabi tutulmadan Avrupa yani Batı toplumu kaynaklıdır (Fidan, 2009: 72-73). Ona göre “*sersemler, afallar ve karşısına çıkan ilk ideolojiye iffetini teslim eder. İdeoloji sıcaktır, vaitkardır, insanîdir*” (Meriç, 2013: 178). Her ideoloji şuurla anlam kazanacaktır. Meriç koşulsuz şartsız kabule karşıdır. Her ideoloji değerlendirilmeli ve milli değerlerle bütünleştirilerek kabul edilmelidir.

“*İdeolojiler tahribe yeltendikleri imanın yerine sahtelerini ikame etmek için uydurulan birer ersatz’dır. Başka bir deyişle, remizleri, merasimleri ve kiliseleriyle çağın icaplarına uydurulmuş birer inanç manzumesi*” (Meriç, 2017: 176) diyen Meriç’e göre, her bir ideoloji kendisinden farklı düşünceleri kabullenmeyen bir kimliğe sahiptir. Ve bu ideolojiler bir ülkeden diğerine taşındığında tüm değerini kaybeder. Çünkü her ülke kendi alışkanlıklarına, geleneklerine, milli değerlerine göre bir ideoloji üretir (Fidan, 2009: 73).

Meriç’in Batı kökenli olarak gördüğü Türk toplumuna ait olmayan ideolojiler: Kapitalizm, Sosyalizm ve Marksizm’dır.

1) Kapitalizm

Kapitalizm, yaygınlaştırılmış emtia üretime dayanır. “Emtia” bir kullanım değerinden ziyade piyasa değerine sahip, mübadele amacıyla üretilmiş mal veya hizmet demektir. Kapitalist bir ekonomide üretken refahın ağırlıklı bölümü özel şahısların elindedir. İktisadî yaşam gayrişahsî piyasa güçlerine, özellikle arz ve talebe göre örgütlenmiştir. Maddî öz-çıkarlar ve kâr maksimizasyonu teşebbüs ve çalışmanın temel güdüleyicisini sağlamaktadır (Heywood, 2015: 234-235). Kapitalizmin kâr ve sömürü odaklı olması, insana insan olduğu için değer verilmesi gerektiğini düşünen Meriç’in bu ideolojiden uzak durma sebebi olmuştur. Aynı zamanda İslâm’ın dini hayat anlayışıyla da taban tabana zıt bir ideolojidir kapitalizm. İslâm dini insan sevgisine, ruha önem veren bir dindir. Oysa kapitalizm sadece maddî çıkarlar odaklıdır. Meriç’e göre,

“İnsan, mukaddeslerinden koparılmış, maddî hazlar peşinde koşmağa mahkûm edilmiştir. Suç ne patrona ne işçide ne makinada... Çağdaşlarımıza böyle bir yaşayış tarzı kabul ettiren: Şeytan. Marksizm de Kapitalizm de ekonomi çağının ürünü. Al birini vur ötekine. İkisi de insan dışı, ikisi de maddeci (Meriç, t.y.: 7). Batı’nın (Avrupa) başlıca davası Doğu’nun (Asya) direncini kırmak, onu kendine benzetmek ve gönlüne göre istismar etmektir (Meriç, t.y.: 72).

2) Sosyalizm

“Sosyalizm, kurulu düzenin “eleştiri”si” (Meriç, t.y.: 33) diyen Meriç için sosyalizm hem eleştirdiği hem de övdüğü bir ideoloji olmuştur. Birinci bölümde Meriç’in etkilendiği düşünürler ve düşünceler başlığı altında bahsettiğimiz gibi Meriç sosyalizmin insanlar kardeştir, birbirinizi seviniz şeklindeki düşüncelerinden etkilenmiş onun dışındaki iktisadî kısmını eleştirmiştir. Meriç’e göre sosyalizm de kapitalizm gibi sınıflı toplumlara uyabilecek bir ideolojidir. Sosyalizm konusunda Saint-Simon üzerinden yürüyen Meriç fikirlerini şu sözlerle dile getirmiştir:

“Saint-Simon’un sosyolojisi dinamik, gerçekçi, göreci bir sosyoloji. Ne var ki üstat genel bir sosyoloji teorisi yerine, toplum hakkında evrensel bir teori kurmağa kalkar. Toplum sevgiyle tekniğin, iş ahlakıyla dinin, endüstrinin hiyerarşik teşkilatıyla üreticiler arasındaki kardeşçe birliğin yaratacağı ahenk. İşte sosyal gerçeğin asıl mahiyeti” (Meriç, 2016b: 139).

Saint-Simon’un, bütün varlıkları aynı değerde kabul eden, mekânı ve vicdanı Tanrılaştıran panteizm düşüncesini savunması Meriç’e göre bir zaaftır. Meriç’e göre Saint-Simon’un bütün zaafı aynı kaynaktan gelmektedir: “Dogmatik bir tarih felsefesine kapılış, aşırı bir iyimserlik ve panteizm. Bu grift düşüncenin bütün tezatlarını, sayıp dökmeğe ne lüzum var?” (Meriç, 2016b: 141) diyen Meriç’e göre “Saint-Simon bir çığır açıcı, bir müjdecî, hatta kurucudur” (Meriç, 2016b: 141).

“Sosyalizm, Avrupalılaştırmanın son perdesidir. Sosyalizm zehri büsbütün faydasız olmadı. Batı düşüncesi yekpâre bir bütün değildi. Batı ideolojileri birer yalandı. Hiçbir hakikat kendi insanımız tarafından söylenince itibar kazanmaz. Ama sosyalizmle anladık ki içtimaî ilimlerde coğrafya ve tarihi kucaklayan bir doğruluk yoktur. İçtimaî bir sınıfın meşruluğunu ispat için tarih sahnesine çıkmış yalanlardır içtimaî ilimler. Sosyalizm bize bu yalanları ispat ve şüphe ile hareket etmemiz gerektiğini telkin etmiştir” (Meriç, 2018b: 303-304).

3) Marksizm

Karl Marx’ın yazılarından geliştirilen ve ilham alan sosyalizm kapsamında bir ideolojik sistem olan Marksizm, iktisadî faktörlerin insanlık tarihi içinde nihai olarak belirli bir güç olduğu inancına dayanır (Heywood, 2015: 97-98). Meriç’e göre Marksizm, Türk toplumunun Batı’nın yalanlarını görmesini sağlayan bir ideoloji olmasına rağmen yine de Türk dini hayatına sokulmuş bir kilisedir. Türk toplumu bu doktrin ile karşılaştığında sanki semavi dinlerden biri ile temas eder gibi olmuştur. Hâlbuki ona göre bu ideolojinin kurucusu olan Marx, bir peygamber değildir ve ona yapılacak en büyük ihanet, kitaplarının yobazı olmaktır (Fidan, 2009: 75-76). Her ideolojiyi tanımak gerek diyen Meriç, Marksizm’in de tanınması gereken bir ideoloji

olduğuna inanmaktadır. Çünkü Marksizm, Sosyalizm, Kapitalizm gibi Batı meta düşünöcelere karşı durmanın yolu bunları tanımaktan, öğrenmekten geçmektedir. Meriç ancak onları tanırsak alt edebiliriz diye düşünmektedir.

“Saint-Simon’un, Feuerbach’ın, Hegel’in olmadığı yerde Marx’ın tek bahsi anlaşılmaz. Düşünce bir bütündür. Düşünce yalnız Marksizm değildir. Marksizm bir metottur, birçok karanlıkları aydınlatmıştır. Tam bir Marksist olmak anti-Marksist olmak demektir. Marx’ı bir peygamber olarak telâkki ettiğimiz andan itibaren, Marx bir ilim adamı olmaktan çıkar. Hiçbir ülkenin tarihi başka bir ülkenin tarihine benzemez. Diyalektik insan düşüncesinin vardığı son merhaledir, çünkü herhangi bir hadiseyi kökleri ve uzantılarıyla, bütün tezatlarının içinde incelemektir. Kendi kafasıyla düşünmek, hiçbir mektebe bağlanmamak demektir. Bu ne bir liberalizm ne bir eklektizmdir. Fikir adamı çağının bütün fikirlerini kendi potasında halleder” (Meriç, 2018b: 140).

“Batı’nın dünya görüşleri birer sınıfın dünya görüşüydü. Yani birer ideoloji idi. Hıristiyanlık bize tesir etmedi. Liberalizm, Machiavelli’in “gaye vasıtaları meşru kılar” görüşünde billûrlaşmıştı. Ona da yabancı kaldık. Bütünden rastgele parçalar iktibas ettik. Nihayet sosyalizme karşı tamamen aciz kaldık. Sosyalizm Batı’nın son buluşu idi. Bütünün beşeriyeti bağrına basacak bir ümitler bütünü idi. Kendisine tarih olarak ecdada hakaret öğretilmiş, bedbaht ve hafızasız bir neslin sosyalizme teslim olmaması beklenemezdi. Ruh anomisi içinde olan gençlik, harabeler içinde doğdu. Nereye gidecekti. Ali Suavi’den Ziya Gökalp’e kadar hepsi Osmanlı’yı silmek istedi. 600 yıl zaferden zafere koşan ve insana haysiyeti öğreten bir medeniyeti, bir barbarlar medeniyeti olarak görmeye başladık, maziye hürmet, irticaların en büyüğü olarak takdim edildi. Babalarımız budala idi, dedelerimiz mecnun. Avrupa’nın bize sunduğu yalanlar içtimaî hayatımıza intibak etmeyecek olan yalanlardı. Aslımızdan kopmuş, perişan ve muzdarip bir kitle idik” (Meriç, 2018b: 303).

“Bir medeniyetin öteki medeniyete sızması için, alt ve üst yapıda benzerlik olması şarttır. Giren, hâkim olan düşünce bir kilisesi olan düşüncedir. Her ideolojide ilmin payı en az yüzde 50’dir, bunun için ideolojiler tehlikelidir. Mihenk taşı ne olacak? Hepsini birden tanımalı, sosyalizmle liberalizmi birden öğrenmeli, realite ancak tezatlarıyla bütündür” (Meriç, 2018b: 155-156).

C) CEMİL MERİÇ’İN “DİN”E BAKIŞI

“İnananlar kardeştiler. İnananlar, yani insanların hepsi. Tek Allah, tek kitap, tek hakikat, tek halife, tek dünya” (Meriç, 2016a: 228).

Din ile dolaylı olarak ilgilenen Meriç, ona, sosyal alanda, insana ve inanana bir dünya görüşü bahşettiği için ve insan ilişkilerininin adaletli, hoşgörölü, sevgi çerçevesi içerisinde gerçekleşmesine zemin hazırladığı için değer verir ve incelemeye, yazmaya değer bulur (Fidan, 2009: 12) Meriç’in kişiliği dine özellikle mistisizme yakındır (Şimşek, 2013: 86). Efendilik, nefse hâkimiyet ve kutsala, yüceye saygı anlamına gelen din aynı zamanda bir hümanizmdir. Aklın kavrayamadığı hakikatlere, din ve vahiy yolu ile erişebilmek mümkündür (Şimşek, 2013, s. 109).

“Bu ülkenin bütün ırklarını, tek ırk, tek kalp, tek insan hâline getiren İslâmiyet olmuş. Biyolojik bir vahdet değil bu. Ne kanla ilgisi var ne kafatasıyla. Vahdetlerin en büyüğü, en mukaddesi. İster siyah derili ister sarı... İnananlar kardeştir. Aynı şeyleri sevmek, aynı şeyler için savaşmak ve ölmek. Türk’ü, Arap’ı, Arnavut’u düğüne koşar gibi gazaya koşturan bir inanç; gazaya, yani irşâda. Altı yüzyıl beraber ağlayıp beraber gülmek... Akıl, devlerin değil cücelerin silâhı. İnanç asildir. Medeniyetler onun eseri. Biri mühendisleri yaratır, öteki kahramanları (Meriç, 2017: 181-182). İnsan inançlarını kaybedince çomarlaşıyor. Dinsizlik irticaların en affedilmezi. En yiğit orduyu en miskin sürü haline getiren veba” (Meriç, 2013: 158).

Locke, “Din, zahitî bir ihtişam meydana getirmek veya ruhanî ele geçirmek yahut zorlayıcı kuvvet uygulamak için değil; insanların hayatını erdem ve dindarlık kurallarına göre düzenlemek için kurulmuştur. Eğer İncil’e Havariler’e inanılacaksa, merhametsizlik ve zorla değil, sevgiyle gelişen o inanç olmadan kimse Hristiyan olamaz. Şimdi, dini bahane ederek diğer insanlara zulmedenlerin, işkence edenlerin, onları mahvedip öldürenlerin vicdanlarına sesleniyorum, bunu dostluktan ve onlara duydukları merhametten dolayı mı yapıyorlar acaba?” (Locke, 2013: 30) demiştir.

Meriç’in din algısının, Locke’dan farklı olmadığını belirtmek gerekir. Meriç de dinin zorbalıkla ve kaba kuvvetle olamayacağını söyler. Din, inanç, sevgi, hoşgörü, adalet ve paylaşım üzerine kurulmalıdır. İnsanları birarada tutacak olan da budur. Osmanlı İmparatorluğunu uzun yıllar ayakta tutan da insanlara sunduğu inanç özgürlüğü olmuş, yani “hoşgörü” olmuştur. “*Din konusunda başkalarından farklı olanlara hoşgörü, insanoğlunun sağlim aklı için kabul edilebilir bir şeydir; bunun ışık berraklığındaki lüzumunu ve faydalarını kavrayamayacak kadar kör olmak, insanlar için korkunç bir şeydir*” (Locke, 2013: 33).

Cemil Meriç’te dinin etkilerinin belirginleşmesi Hint mistisizmi ile tanışmasından sonra başlar. Daha sonra bu mistik ilgi onun dünya görüşünü Batı’yı reddetme ve Doğu’ya sahip çıkma tarzında etkilemiştir. Bu etkilenme sonucunda hayatını incelediğimizde genel olarak din kavramının ve özel olarak İslâmiyet’in, onun Marksizm ile başlayan düşünce çizgisinde hayatının son dönemlerinde bir inanç ve dünya görüşü olarak belirginleştiği görülmektedir (Bıyık ve Acar, 2014: 84-85). Ona göre “*insanın bütününü kucaklıyordu İslâm*” (Meriç, 2018b: 303). Meriç’in dini şöyle tanımladığını görüyoruz: “*Din asırlardan beri yaşayan ve nesilleri huzura kavuşturan, tecrübeden geçmiş bir inançlar manzumesi; sıcak, dost, köklü...*” (Meriç’ten akt. Bıyık ve Acar, 2014: 85)

“Türk aydını önce Müslüman olduğunu bilecektir. Kendisi için bir şeref olan İslâmiyet’i bilecektir, fakat bunun için hazırlıklı değildir. İrfanı terk-i tabiiyet eden insanımız bundan büyük bir fayda da sağlamamıştır. Çünkü kendi irfanımızı kaybetmiş vaziyeteyiz. Bugün Türk aydını dilini, dinini, tarihini bilmek zorundadır. Batı’dan, kendi imanımızı ve şahsiyetimizi muhafaza ederek almalıyız birçok şeyi” (Meriç, 2018b: 348).

Meriç'e göre "mümin Tanrısıyla gönül gönüledir" (Meriç, t.y.: 15). Bir yazısında Bediüzzaman'ın şu sözlerine yer vermiştir: "Dini terk edip İslâmiyet seciyesinden çıkan bir Müslim, dalâlet-i mutlaka'ya düşer, anarşist olur. Ruhunda kemâlata medar hiçbir halet kalmaz, vicdanı tefessüh eder, hayât-ı içtimaiye için bir zehir olur" (Meriç, t.y: 50).

"Ruh, imanda barınıyor. Kalbin akli olan iman, insanı Allah'a bağlayan yetidir. O'nda bağlandığı uluhiyet sebebiyle sonsuz hakikatlerin kaynağı bulunur. Kur'an'ı onsuz anlamak kabil olmadığı gibi, insanı da onsuz tanımaya çalışmak, sadece vehimlerle yanılmalar yaratır. Işıklarında insan ve kâinata ait bütün hakikatlerin barındığı iman, ruhtaki kuvvetin özüdür. İman sahipleri ruhları kuvvetli olanlardır. Ruh için bir sefalet ve hastalık kaynağı olan kibir, hiddet, kin, korku, tahammülsüzlük hisleri gibi menfaat ve kazanç hırsları, bencillik ve üstünlük, şeref ve zafer iddiaları da hep imanın yokluğundan ve zayıflığından doğma hallerdir" (Topçu, 2018a: 175).

İmanını kaybeden bir Müslümanın aklını, vicdanını hatta insanlığını da kaybedeceğini düşünen Meriç, İslâm'ın evrensel bir din oluşundan hareketle bütün insanlığa hitap ettiğini söyler. Ona göre İslâm dini herhangi bir kastı tanımaz. Bu dine inananların sınıf ayrımını kabul etmeyeceğini, tüm insanların eşit olduğunu, servet ve makamın insanları ayıramayacağını söyler (Fidan, 2009: 13-15). Batı gibi kelime medeniyeti olmayan Osmanlı, güçlü bir imana sahiptir. Avrupa gibi sınıflı bir yapıya sahip olmayan, bir irfan ve umran medeniyeti olan Osmanlı gücünü İslâm'dan almıştır (Turgut, 2016: 60). Avrupa (Batı) toplumları sınıflı bir yapıya sahiptir. Bu sınıf sisteminde oldukça etkin olan burjuva sınıfıdır. Hatta Marx'ın "din afyondur" derken Katolik Kilisesi'ni kastettiğini düşünen Meriç, Marx'ın dinsizliğinin burjuvazinin dinsizliğinden geldiğini savunur (Fidan, 2009: 14):

"Din, Avrupa için bir afyondur, bütün ideolojiler gibi. Avrupa'nın tarihi, bir sınıf kavgası tarihidir. Osmanlı için şurdur din, tenasüttür, sevgidir. Osmanlı toplumu insan haysiyetine ve inanç birliğine dayanır. Dinsizlik, Batı'nın yükselen sınıfları için ne kadar hayırlıysa, bizim için o kadar meşumdur; onlar için ilerleyiş, bizim için çözümlüş ifade eder" (Meriç, 2017: 180).

"Batı'nın üstünlüğü ilmî zihniyetinden ve tecrübe metodundan geliyor. Aynı zihniyet ve metotla kendimizi incelersek görürüz ki, bizim mütefekkirimiz, ahlâkî, siyasî ve içtimai inançlarımız, tamamı ile dinimizden geliyor. Demek ki ona karşı çok saygılı olmalıyız. Dinin, üzerimizdeki bütün haklarını teslim etmeliyiz. Dinsizlik, Latin zihniyetinin bir sapıtışıdır, fikrî bir üstünlük alâmeti değil" (Meriç, 2018a: 64).

"İslâmiyet bir kanun ve nizam hâkimiyetidir. Batı'nın gerçekleştirmeğe çalıştığı eşitliği çoktan fethetmiştir. Fikir hürriyetini insanı insana saldırtan bir tecavüz silâhı olarak değil, bir ikaz, bir irşat vasıtası olarak kabul etmiştir. Demokrasinin ta kendisidir İslâmiyet. Ama Batı'ninkinden çok başka bir ruh ikliminde gelişen, çok başka umdelere dayanan bir demokrasi" (Meriç, 2017: 173-174).

Tanrı mefhumu Avrupalı için bir yan komşu, arkadaş ve bazen de hiçbir şey hükmündedir. Avrupa tarif ettiği tanrıyı, onun kitabını, ayetlerini sadece hakimiyet kurmak için kullanır. Karanlık çağda derebeylerini yüceltip, proletaryanın hakkına

giren, kendinden başkasını insan sınıfına koymayan derebeylerin, burjuvaların haklarına hak katmak için kullanılan bir dindir (Yelek, 2018: 83).

Bilim ve teknikteki gelişmeler manevi ihtiyaçları ortadan kaldırmadığı gibi yarattığı yeni buhranlarla insanların daha da huzursuz olmasına neden olmuştur. Çağdaş medeniyet teknik başarılarına rağmen insanları mutlu edememiştir. Ancak bütünüyle tekniği reddetmek bir çare olmayacaktır. Yapılması gereken teknik ile maneviyatı uzlaştırmak, bunları dengelemektir. Bu nedenle dini duygulara her zamankinden daha çok ihtiyaç vardır. Din aynı zamanda ahlâkın varlığı için de gereklidir (Demirel, 2007: 234).

Milli kimliğin iki temel unsurdan meydana geldiğini söyleyen Meriç, bunlar gidince kimlik ve cemiyet diye bir şey kalmayacağını söylüyor: Dil ve Din (Vayni, 2016: 12). Meriç'e göre İslâm, bireyler arasındaki birlik ve beraberlik ruhunun oluşmasını sağlayan bir bağ olmuştur. Ben düşüncesinden sıyrılıp biz düşüncesine ulaşabilmeyi sağlamıştır. Kısacası toplumu var eden din olmuştur. Kur'an'da sosyal adalete yönelen bir ahlâk olduğuna inanan Meriç, toplumu bu adalet kısmında ısrar ederek harekete geçirebileceğini düşünür.

Ona göre *“din, bir susuzluk, sonsuza karşı duyulan özlem. Bilgi değil, aşk”* (Meriç'ten akt. Yayla, 2018: 78). Meriç *“bir tohum, bir toprağa düşmeyince asla büyüyüp gelişme gösteremez, çünkü mütevazi olup başını yere indireni Allah'ın rahmeti büyütür”* diyen La Edri'nin idrakiyle ruhunu Mutlak Güzel'e teslim etti (Yayla, 2018: 79). Ancak dine karşı bu ılımlı görüşlerinin yanı sıra temkinli bir yaklaşımı da vardır Meriç'in. Ona göre *“din de bütün ideolojik müesseseler gibi, tarihin bir devrinde uyutucu olabildiği gibi, bir başka devirde de bir kurtuluş olabilir”* (Meriç'ten akt. Yelek, 2018: 84). Bruno'nun da dediği gibi *“dinler birleştirir, uzlaştırır ama din savaşlarının da gösterdiği gibi bölebilir, yoldan çıkarıp harap da edebilir”* (Sacerdoti, 2007: 20).

“İslâm bir üst yapı müessesesidir. Bir İbn Rüşd veya İbn Haldun'un yetişmesine engel olmamıştır. Hıristiyanlık terakkiye ne kadar engelse İslâm da o kadar engeldir. Gelişen bir cemiyet için kanattır din, çöken bir ülke için safradır. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü sosyal ve ekonomik sebeplendir, İslâmiyet'in bunda hiçbir rolü yoktur. Feodal istihsal sistemi, kapitalizm tarafından bozguna uğratılmıştır” (Meriç, 2018b: 194).

Nihayetinde Meriç, gençliğini Marksizm, Ateizm, Sosyalizm ve Türkçülük ile geçirip daha sonra bunların sadece teorik düzeyde olduğunu, bedbaht bir nazire

olduğunu söyleyerek bu düşünceleri elinin tersiyle iten ve İslâm'a yaklaşmaya çalışan bir şahsiyettir (Aydeniz, 2018: 172).

D) CEMİL MERİÇ'E GÖRE "BİREY VE TOPLUM"

"Türk İslâm medeniyeti ahlâka, feragate dayanan bir medeniyet. Gerçekleştirdiği değerler edebiyattan da felsefeden de ilimden de muazzez. Ben bu mazlum medeniyetin sesi olmak istiyorum. Korumak istediğim şaheser: İnsanın kendisi. Tarihine vecitle eğildiğim bu büyük, bu gerçek, bu mert insanı Osmanlı yaratmış ve yaşatmış kendini tanımak irfanın ilk merhalesi" (Meriç, 2016a: 285).

İnsana insan olduğu için değer veren Meriç, hayatta her şeyin insana dair ve insan için olduğunu düşünür. Eserlerinde filozof, aydın, sanatkâr, hükümdar, peygamber, bürokrat, asker vs. her çeşit insana yer vermiştir. Çünkü onun üzerinde durduğu şey insanı ön plana çıkararak kimliği değil insanın kendisidir. "*İnsan evvelâ dildir, dindir ıstırapdır, heyecandır, düşüncede, idealde birliktir*" (Meriç, 2018b: 226). Cemil Meriç, denemelerinde insanları hem genel hem de özel anlamda ele alır. Genel olarak ele aldığı insanları iki kategoride değerlendirir: Kadınlar ve nesil yani gençlik. Kadın, sosyal hayatta belli bir statü sahibi olmalı, elinden iş gelmeli ama yapacağı en iyi iş annelik olmalıdır. Nesiller yani gençlik ise onun eserlerinde belirli dönemler içerisinde değerlendirilmiştir. Kâh eleştirmiş, kâh tavsiyede bulunmuş ama hep aydınlatılması gereken bir kesim olarak görmüştür gençliği (Sümer, 2010: 117-118).

"*İnsanın elinde yozlaşmış her şey*", *doğru ama her şeyi düzelten de insan değil mi? Peygamberler de veliler de kahramanlar da insan* (Meriç, 2017: 220) diyen Meriç, ilerlemenin de gerilemenin de kaynağının insan olduğunu düşünür. Eğer insan bilinçlendirilirse o zaman ilerlemeyi sağlayan yığınları oluşturacaktır. Bu bilinci sağlayacak olan ise ülkesinin değerlerine sahip çıkan, Batı taklitçisi olmayan bilinçli aydınlardır. Ona göre, eğer insan ülkesiyle her türlü bağı koparmış intelijansiyanın karşısına çıkmışsa insiyaki bir nefis müdafaası içine çekilmiş bir saflık ve temizlik abidesidir; yok eğer şu veya bu ideolojinin muhatabı olarak anılmışsa, beyniyle değil kalbiyle hareket eden bir sürü haline gelir (Argın, 2009: 89). Meriç'e göre:

"Bugünün insanı, tarihin bize tanıttığı insan değil artık. İnsanlık binlerce yıl zarfında değiştiğinden çok, son yüz yılda değişti, modern çağ, insan ve insan kaderi, insanın dünyadaki yeri, menşei ve amaçları konusunda yeni bir tecessüsün doğumuna şahit oldu. Hem aksanca hem nüansça başka yeni bir beşeri istifham..." (Meriç, 2016c: 126)

Meriç'e göre vatandaşlığı yapan kan ve toprak değil, insanların sahip olduğu dini inançlardır. İnsanın insanlaşması kutsala inanması ile başlar (Daştan, 2014, s. 26). O, insanları bir araya getiren duygunun din olduğuna inanmaktadır. "İnananlar kardeştir" fikrinden yola çıkan Meriç, dinin insanlar arasındaki birlik ve beraberliği sağladığını düşünür. "*Hırslarının pençesinden kurtulabilen gerçek düşünücünü insan, felsefe ve hikmetin, güzel sanatların, din ve ahlâkın dünyasında dolaşmaktadır*" (Topçu, 2018a: 183).

Toplumsal yapı ve insan davranışları üzerinde dinin etkisi oldukça fazladır. Din, toplumda belirli bir zihniyet oluşumunda ve sosyal hayatın şekillenmesinde oldukça etkin bir yere sahiptir. Meriç, toplumları tarif ederken din olgusundan yola çıkmıştır. Hemen hemen bütün dinlerin doğuş yeri olan Asya, ancak din boyutunun dikkatli incelenmesiyle genel anlamı içindeki yerini bulacaktır. Din, sosyal hayatta hem insana hem de inanana bir dünya görüşü kazandırmıştır. Toplumların dinsiz düşünülemediğini söyleyen Meriç, kutsalı, yücesi olmayan bir toplum olamayacağını vurgulamıştır. Ona göre toplumu dini duygularından uzaklaştırmak topluma yapılabilecek en büyük kötülük olmakla birlikte aynı zamanda ona büyük zarar verecek durumların başında gelir (Daştan, 2014: 26-27). Yani Meriç, toplum kavramını din olgusu üzerinden tanımlamıştır demek yanlış olmayacaktır. "*Kaderimizi çizen toplum*" (Meriç, 2017: 221) diyen Meriç, bireylerin benliklerinden vazgeçmesiyle yani kişiliğinden kopmasıyla toplumu yarattığını düşünür. "*Kaderimizi çizen toplum, ona teslim olunca yokuz, denizdeki herhangi bir dalgayız artık*" (Meriç, 2017: 221) demesi bundandır.

Meriç'e göre insan mukaddes ve muhteremdir. Ona göre servet ve mevkî gibi tesadüfî olanakların dışında insan haysiyeti diye bir şey vardır ve bu ferdi ve zümrevi bir menfaat uğruna feda edilemeyecek kadar mühimdir (Vayni, 2016: 55).

E) CEMİL MERİÇ'E GÖRE "ÖZGÜRLÜK"

"Kızıl şal görmüş İspanyol boğası gibi, her düşünceye ve düşünene saldırmak. Bu canım memleket, bu yüzden bir cüzzamlılar ülkesidir. Ben herhangi bir tarikatın sözcüsü değilim. Yani ilân edecek hazır bir formülüm yok. Derslerimde de konuşmalarım da tekrarladığım ve darağacına kadar tekrarlayacağım tek hakikat: Her düşünceye saygı" (Meriç, 2014: 357).

Özgürlük veya hürriyet en geniş manada kişinin dilediği gibi düşünmesi ya da eylemde bulunmasıdır. Batılı liberal toplumlarda özgürlük üst bir siyasal değer olarak görülür. İnsanoğlunun aklıyla irade gösteren varlıklar olduğu fikriyle iştigal bir erdem olarak özgürlük insanî çıkarların tatminini ya da insanî potansiyelin gerçekleşmesini taahhüt eder (Heywood, 2015: 197-198). Özgürlük, doğru bir toplumun ve insan mutluluğunun olmazsa olmaz koşulu olarak belirmektedir (Ağaoğulları, 2009: 288). Filozoflara göre, toplumdaki özgürlüğün ilk anlamı, hiçbir insanın bir başkasının mülkiyetinde bulunmaması, yani köle olmamasıdır. Kölelik durumundan kurtulmak aydınlanmak demektir; bunun için ise yapılması gereken ilk iş, “düşünce ve ifade özgürlüğünü” kazanmaktır (Ağaoğulları, 2009: 281-282-285).

“İnsan hür olmazsa sorumluluğu da kalmaz. İnsanı sorumlu kılmak için, onu hürriyetlerine kavuşturmak gerekir” (Meriç, 2018b: 38) diyen Meriç, *Mağaradakiler* adlı eserinde “hürriyet” kavramından şöyle bahseder:

“Türkçe’ de hürriyet mefhumu yok. Fransız devriminden sonra duymaya başladığımız “liberté” lafzını, önce “serbesti” diye karşılamışız. Serbestî başı bağıllık demek. Gülhane Hattı-ı Hümayununda boy gösteren bu Farsça kelime, çok geçmeden yerini bir Arapça rakibeye kaptırmış: Hürriyet... Serbestiyet aşırı hürriyettir. Mühim olan kanunlar içinde hürriyet. Yani, hukuk nizamıdır. Hürriyet, hükümet tarafından yapılacak kanun dışı davranışlara karşı vatandaşın korunması, hükümetin kuruluşuna ve yönetimine katılma hakkıdır... Hürriyet belirli bir siyasî teşkilât tarafından korunur ve tatbik edilir. Bu siyasî kuruluşu tatbik edenler, umumiyetle ona demokrasi derler. Osmanlı ülkesinde hükümet tarafından yapılacak kanun dışı davranışlara karşı vatandaş koruyacak aşılmaz kaleler vardır: Şeriat ve örf. Hükümetin kuruluşuna ve yönetimine katılamayacak tek fert yoktu. Hürriyet, Müslüman olsun, Hıristiyan olsun, tab’a-i şahanenin müşterek mameleki. Yabancılaşmış bir iki aydın, yani Batı’nın birkaç papağanı, hürriyet içinde hürriyet hasreti çekerken, bize bağlı olan bir memleketin çocuğu olan Panait İstrati, “dünyanın en hür diyarı Osmanlı ülkesidir” diyordu” (Meriç, 2016a: 204-205-206-209).

“Bizde hürriyet yok. Ne hürriyeti? Fikir var mı ki hürriyet olsun? Her fikir sahneye çıktığı zaman ıslıklanır, hücumu uğrar, bir rahatsızlık unsurudur. Fikir de yaşamak için dövüşmek zorundadır. Gerçekten varsa kendini muayyen bir çevreye kabul ettirir. Muayyen bir zümre gerçekten varsa hürriyetini pençesiyle fetheder. Hürriyet içtimai sınıfların varlıkları, yani gerçek kuvvetleri ölçüsünde mevcuttur. Sınıfsız hürriyet yani havada hürriyet sadece cemiyetin çöküşünü gösterir. Cehaletin hürriyeti. Söyleyecek sözü olan her zaman her yerde hürdür. Var oldukça hürdür. Fedakârlıksız hürriyet olmaz. Hürriyet bir fedakârlık mirsına dayanır” (Meriç, 2014: 381).

“Hür olmak her türlü kölelikten kurtulmak demek” (Meriç, 2016a: 202) diyen Meriç, her zaman düşünce özgürlüğünü savunmuştur. *“Bir toplumun düşünce özgürlüğünden mahrum olması, yaşama hakkından da mahrum olması demektir”* (Meriç’ten akt. Erbu, 2018: 38) diyen Meriç, özgürce düşünebilmek, düşüncelere vurulan zincirleri kırabilmek için eserler ortaya koymuştur. Allah’tan başka her otoritenin düşüncesini sınırladığını ve otoritenin bunu kendisinin Hakk’ı

düşünmesinden korktuğu için yaptığını düşünen bir özgürlük savaşçısıdır. Kendisi özgürce düşünen ve düşündüğünü söylemekten çekinmeyen mert bir yazardı. Özgürlüklerin otoritelerce kısıtlandığı değil yönetenlerin özgürlükleri baş tacı ettiği bir sistemin savunucusuydu (Akkoyun, 2018: 40-42).

Düşünme yetisine sahip olan insanın düşüncelerini dile getirmesi onun en doğal hakkıdır. Düşünce ve ifade özgürlüğünün sağlanmadığı bir ortamda, diğer özgürlüklerin yerleşmesi de mümkün değildir. Meriç, “*düşünceyi açığa vurma özgürlüğü yoksa, insanların özgürlüğünden de bahsedilemez*” diyen Voltaire ile aynı fikri paylaşmaktadır. Her türlü düşünceye kendini açığa vurma hakkı tanınmalıdır (Ağaoğulları, 2009: 285-286). Descartes’in dediği gibi: “*Hür olmayan düşünce, düşünce değildir. Herhangi bir fikrin doğruluğunu kabul etmem için hiç kimse beni dışardan zorlayamaz*” (Topçu, 2018a: 39).

“İnsanın haysiyeti, düşüncesidir. Düşünceyi zedeleyen her kanun bir eşkiya reisinin veya eşkiya güruhunun emirnamesidir. Hukukla uzak yakın ilişkisi yoktur. Namuslu adamın ilk vazifesi bu çeşit kanunları yok saymak ve tabii afetlere göğüs gerer gibi tehlikeleri kucaklamaktır. Yoksa haysiyetten nasipsizdir ” (Meriç, 2014: 353).

“Komünizm yasak. Faşizm yasak. Nurculuk yasak. Halifecilik yasak. Neden yasak? Zararlı. Kime? Memlekete. Nereden biliyorsunuz? Ve siz kimsiniz? Siz mağara devrisiniz, siz irticasınız ve satırsınız. Siz yüz karasınız. Ve bu salyangozlar ülkesinde herkes kabuğuna çekilmiş. İlim ve düşünce ayrık otu değildir. Belli bir iklimde gelişir. Düşünen yaşamak için susacak. Yani kanun vatandaşı namussuzluğa zorluyor. Kanun her vatandaşı ahlaksızlaştırmaktadır. Düşüncesini gizleyen ahlaksızdır. Düşüncesini gizlemeyen... Batı’da adam, yezidi olur, bûdi olur ve bununla övünür” (Meriç, 2014: 355-356).

Düşünce özgürlüğünü daima savunan Cemil Meriç için 1950’den itibaren Türkiye’nin önünde açılan imkânlar oldukça önemlidir. Çünkü ona göre Türkiye, Batı kültürünün azat kabul etmez kölesi olmaktan ancak düşünce özgürlüğü ile kurtulabilirdi. Çünkü Türkiye kendisini mazisine bağlayan limandan demir almış bir gemiydi, pusulası bozuk hatta kimliksiz bir gemiydi. Böyle bir geminin fırtınalı enginlerde batmasına hangi güç engel olabilirdi? Tabi ki özgür düşünce... (Doğan, 2018: 136)

“*Çağdaşlarım arasında övünebileceğim ilk farikam: Sınıf tanımaz bir tecessüs, düşünceye karşı beslediğim kayıtsız şartsız saygı ve oldukça güçlü bir hafıza. Hem kendi yazdıklarımı hem de başkalarının fikir ve edebiyat mahsullerini ciddiye almışımdır*” (Meriç, 2016c: 347). Düşünce tezatlarıyla bütün diyen Meriç’in düşünce hürriyeti ile ilgili şu sözleri her şeyi özetler niteliktedir:

“Münakaşada zafer, mağlup olanındır. Yenilmek zenginleşmektir. Bilmediğinizi öğreneceksiniz ve ego denen köpek havlamayacak. Münakaşa hakiki birlik aramaktır. Âdeta bir ormandasınız ve meselâ bir kaynak arıyordunuz. Önce arkadaşınız bulup sesleniyor size: Evreka! Ne sevinilecek şey! Yalnız bir temele dayanmalı münakaşa. Herkesin bildiklerini bileceksiniz. Sonra yeniye arayacaksınız. Hakikat bin bir cepheli, bin bir görünüşlü. Karşınızdaki göremediğinizi gösterecek size. Sizden farklı düşündüğü ölçüde yaratıcı ve öğreticidir. Âdeta beraberce bir heykel yapıyorsunuz. İnsan yardımcısına nasıl kızar? Cemiyetle beraber hakikatler de gelişir. Tek tehlike bunu kavramamak” (Meriç, 2014: 357).

“*İnsanın insanlaşması kutsala inanması ile başlar*” (Meriç, 2018b: 195) diyen Meriç düşünce özgürlüğüne ek olarak inanç özgürlüğünü/hürriyetini de savunmuştur.

“Kutsal için fedakârlık yapan, kendisinden daha büyük bir varlığın varlığına inanan bir mahlûk insan. Ama insanı mağarasından kurtaran gerçek kutsalın yanında, şuuru için zincir olan bir sahte kutsal da var. Semavi dinlerden hiçbiri insanın gündelik hayatına karışmaz hale gelmişlerdir. Tehlikeli olan, kutsalla âlâkası olmayana kutsallık atfeden düşüncelerdir. Bir kast için inanç hürriyeti ilk defa Hindistan’da doğmuştur, sonra Yunan ve Roma’da boğulmuş, 13. yüzyılda yeniden doğmuştur. Burjuvazi bir akıldır artık. Sahte kutsallara inanmaz. Bugün Türkiye’de belli bir sahaya inhisar etmektedir hürriyetsizlik. Ama mutlaka tamamlanmalıdır hürriyet. Düşünmek, evvelâ düşünceleri düşünmek, sonra da onların tesirinden kurtulmaktır” (Meriç, 2018b: 196).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CEMİL MERİÇ'İN SİYASET DÜŞÜNCESİNDE “AHLÂK” OLGUSUNUN YERİ VE ÖNEMİ

A) CEMİL MERİÇ'İN GENEL ANLAMDA “AHLÂK” OLGUSUNA BAKIŞI

Ahlâk kavramı, üzerine çokça düşünülmüş, hakkında birçok fikir beyan edilmiş önemli bir kavramdır. Bu nedenle tek bir ahlâk tanımından bahsetmek mümkün değildir. Her düşünür kendi ahlâk kavramını ortaya koymaya çalışmış aynı noktada buluşanlar olduğu gibi tamamen zıt fikirleri savunanlarda olmuştur. Ancak genel anlamıyla ahlâk, belirli insan topluluklarınca içten gelen bir duyguyla benimsenmiş olan, insanların kendilerini uymak zorunda hissettikleri kurallar bütünüdür. Kişinin yaşadığı coğrafyadaki örf ve adetlere, manevi değerlere uyma güdüsüdür (Aydın, 2011: 6). Ahlâk, insanın doğasındaki kötülük duygusundan arındırılması ve iyilik duygusunun geliştirilmesi ve böylece insanlar arasında sağlıklı ve barışsal bir ilişkinin kurulup sürdürülebilmesi için; ilahi ve insani deneyimlere dayalı olarak oluşturulmuş bulunan; insanların genelinin kabul ettiği, erdemli, duygusal, düşünsel ve davranışsal etkinlikler ve bunların gerçekleşmesine yönelik değerlerdir (Yaran, 2016: 9). Ahlâk kavramı yukarıda tanımladığımız gibi iki tür anlam taşımaktadır. Birincisi insanların toplum içinde uyması gereken kural ve ilkeleri belirten ahlâk iken, ikincisi davranışların ve fenomenler (görüngü) dünyasında aktarılan faaliyetlerin temeli olan ahlâktır.

Ahlâk, insan davranışları üzerine şekillenen bir kavram olup, onun iyi ve kötü karakterinin gözlemlenmesiyle ortaya çıkarılır. İnsanın ahlâkı, vakarı üzerine, vakarı da yine ahlâkı üzerine oturur (Schopenhauer, 2016: 13-15). Ahlâk, özgürlüğün zorunlu bir sonucu olduğu için, her nerede özgürlük varsa, orada kaçınılmaz olarak iyi ve kötü arasında seçim yapmak ve buna göre eylemde bulunmak olan ahlâk da vardır (Yaran, 2016: 9). İnsan doğası gereği hem iyiliğe hem de kötülüğe yatkın, özgür ve fatalizm (kısaca, kadere inanmak) meselesi itibarıyla, kendini temizlemeyi de kötülüklerde boğulmayı da seçme özgürlüğüne sahip bir varlıktır (Yaran, 2016: 44). İnsanın başkalarına karşı ya kıskançlık ya duygudaşlık karakterine bürünen temel eğilimi, insanların ahlâki erdemlerinin ve kötülüklerinin ilk kez ayrıştığı yerdir. Bu birbirine taban tabana zıt nitelikler her insanda mevcuttur; çünkü bunlar

kişinin kendi payına düşenlerle başkalarının kısmeti arasında kaçınılmaz olarak yaptığı karşılaştırmadan kaynaklanır. Bu karşılaştırmaların neticesinde insanın ferdi karakterini etkilemesinin keyfiyetine göre bu niteliklerden biri ya da diğeri onun bütün eylemlerinin kaynağı ve ilkesi haline gelir (Schopenhauer, 2016: 23). Bu karşılaştırma sonucu insan, ya iyi olmayı yani ahlâki olanı seçer ya da kötü olmayı ahlâki olmayı seçer. Ve böylece bu insanın tüm halet-i ruhiyesini belirleyen bir seçiş olur. Her seçiş bir vazgeçişdir. İnsan da ya kıskançlığı seçerek iyi olmaktan vazgeçer ya da duygudaşlığı seçerek kötü olmaktan vazgeçer. Ahlâklı olabilmek insanın kendi seçimidir denilebilir.

İnsandaki ahlâkın kaynağı Tanrı'dır. Tanrısız ahlâk içinde, insan sıkıntılı bir dönem geçirir. Toplumda tanrı inancının yükselen bir değer olduğu dönemlerde ahlâkî değer anlayışının da yükseldiğini görmek mümkündür (Palgın, 2009: 40). *“Tanrı'nın insanlardan beklediği, ahlâklı olmalarıdır”* (Topçu, 2018b: 33). Eylemi konu alan ahlâk, Tanrı'ya, ruhun varlığına, özgürlüğe ve ölümsüzlüğe inanmamızı gerektirir. Ahlâki kavramlardan yola çıkarak Tanrı'ya ulaşabilceğimiz fikrinin en sağlam savunucusu Kant olmuştur. Kant, ahlâkın kaynağının mutluluk olduğunu savunur. İnsan kendi mutluluğunu sağlayabiliyorsa ahlâklıdır da aynı zamanda. Ahlâkın varlığından söz edebilmemiz için “en yüksek mutluluğa ve iyiye” ulaşmamız gerekir. Kategorik buyruk bizi, “en yüksek iyi” yi istemeğe zorlar. Bahsedilen bu “en yüksek iyi”ye ancak Tanrı'nın varlığını kabul ederek ulaşabiliriz. Bu nedenle Kant'a göre bireyin ahlâklı olabilmesi Tanrı'nın varlığına inanması ile mümkündür (Öktem: 2-6).

Ahlâk ilkelerinin temel kaynağı tanrısal yasadır ve bizler ussal varlıklar olarak sadece bu yasanın bildirdiği ilkeleri bilebiliriz diyen Locke, insanın ahlâki ilkelerinin duyumlarla elde edilmediğini söyler. Ona göre ahlâki değerlerimizin varlık nedeni kendimizdedir. Yani insan bir yandan Tanrısal yasalara bağlı kalmalı bir yandan da kendi iradesi ve eylemiyle ahlâki bir düzen yaratmalıdır. Tanrısal yasalara göre, insanların iyilik ve kötülükleri “günah ve sevap” ölçütlerine bağlı kalınarak yargılanır (Zabcı, 2009: 160-161). İslâm kültüründe insanların ahlâklı bireyler olmalarının temel nedenlerinden birisi ahiret inancının var olmasıdır. İslâm dininde insanlar öldükten sonra yaşama inanırlar ve bu dünyada gerçekleştirdikleri eylemlerin sonuçlarından ebedi olduğuna inandıkları diğer dünyada etkileneceklerini düşünürler. Bu nedenle de ebedi saadete kavuşma istekleri onları ahlâklı davranmaya

iter. Bir diğ er neden ise her türlü fayda ve çıkar kaygısından uzak olarak Allah tarafından sevilme ve razı olunma gibi yüksek ve aşkın bir inanç ve umuttur (Yaran, 2016: 44). “*Kişiye ve onu şekillendirene, sonra da ona iyilik ve kötülük kabiliyetini verene and olsun ki; kendini arıtan saadete ermiştir. Kendini fenalıklara gömen kimse de ziyana uğramıştır*” (Şems’den akt. Yaran, 2016: 43). Meriç’e göre:

“Ahlâk-ı fâzılanın mecmuu edeptir. Edep, gerek Cahiliye devrinde, gerekse İslâmiyet’te, asil ve insanî değerlere yönelmek anlamına geliyor. Edep iki nevidir. 1- edep-i nefis, 2- edep-i ders. Birincisi ahkâka, ikincisi muamelâta taalluk eder. Zarafet, nezaket gibi haller sözle gösterilebileceğinden, dile ait bilgilere de edep denildi. Edep, İslâmiyet’ten önce, ziyafete davet demektir. Sonra fazilete davet ve fazilet mânâsına. Daha sonra, terbiye ve edebiyat. Kelimenin çağrışımı bedî olmaktan çok ahlâki. İslâm’da her şey dine bağlı olduğundan, İslâm’ın kendisi de edep sayılmıştır. Mevlana: “Gözünüzü açıp Kur’ana bakınız. Allah kelâmı olan Kur’anın bütün ayetleri edep taliminden ibaret” demiyor mu? Edep, zengin ve kucaklayıcı bir kelime. Batı’nın hümanizm, “hümanités” gibi lâfızlarla ifade ettiğ i bütün mânâlar, edebin içindedir” (Meriç, 2016c: 22-23).

“Ahlâkın din ile iki bakımdan ilişkili olduğ u görülür: Birincisi doğuşu ve evrimi bakımındandır. İlkel toplumlarda din ile ahlâk birbirinden ayrılmamıştı. İlkel insanın davranışlarını düzenleyen, dinin emir ve yasaları idi. Ahlâkın dinden ayrılıp bağımsızlık kazanması, pek ağır giden bir evrimin sonucu olmuştur. İlerlemiş medeniyetlerde sadece vicdanın otoritesine dayanan ahlâk kurumu meydana gelmekle beraber ahlâkın, çok defa dayandığı kutsallık kavramı yüzünden dine sınımsız bağlı kaldığını görürüz. Aynı zamanda ahlâk da din gibi değişmez ve evrensel kaidelerin varlığına muhtaçtır. İnsanlığın ruh yapısında iyilik, adalet ve merhamet gibi ebedî ve evrensel ilkelerin bulunduğ unu inkâr eden yoktur. İkincisi çevrildiğ i gaye bakımındandır. Din gibi ahlâkın da gayesi insan ruhunu temizlemek, yükseltmek ve sonsuza doğru yönlendirmektir. İnsanın iç yapısı temel olarak, aşağı canlılarınkinden başka olmayan istekler, hırslar ve iştihalarla doludur. Dinin bizden istediğ i, yaşadığımız dünyada ve gelecek dünyada mutlu olabilmek için, bütün bu isteklerle iştihalden kendimizi kurtarmaya çalışmaktır. Bunlar hem de bizim ahlâki sefaletlerimizdir. Bütün ahlâksızlıklar bunlardan doğuyor. Din, onlardan kurtulmanın yollarını gösteriyor. Ahlâkın bizden istediğ i de, bundan başka bir şey değildir. Onun da gayesi insanın kötü huylarından, başkasına zarar veren hallerden arınıp temizlenmesi, duygu ve düşünce yoluyla sefaletlerinin üstüne yükselmesi ve en yüksek iyiliğ in barındığı sonsuza doğru yönelmesidir” (Topçu, 2018b: 31-32).

Ahlâk kavramı dediğ imizde ondan ayrı düşünölemeyecek olan erdem kavramına da değ inmek gerekir. Her millet bilgelik, edep, doğruluk, dürüstlük, inanç, sevgi, akıl vb. farklı erdem tanımlamalarında bulunur ancak basit tanımıyla erdem, insan iradesinin niteliğidir. Doğru ve dürüst davranışlar bütünüdür. Erdem hem Voltaire hem de Diderot için “iyilikseverlik”tir. İnsanlar arasında erdem, karşılıklı iyilik yapma ilişkisidir; bu ilişki içerisinde yer almayan kişi erdemli kabul edilmez (Ağaoğ ulları, 2009: 265). Kant ise erdemi insanların arzu ettikleri şeye ulaşabilmeleri için gerçekleştirmeleri gereken en yüksek şart olarak tanımlamıştır (Öktem: 7).

Aristo, erdemlerin iyi alışkanlıklar olduğunu ve kazanılıp geliştirilebileceğini savunmuştur. Doğru ve yanlış düzenleyen ahlâkî normlara ulaşmaya ve doğru davranışları meleke haline getirmiş karakter özelliklerine erişmeye çalışan normatif etik kurallarından biri olan erdem etiği dürüstlük ve yardımseverlik gibi iyi karakter nitelikleri geliştirmenin önemini vurgular. Bu fikri savunulara göre kişi örneğin yardımseverliği bir karakter özelliği bir huy olarak benimsemişse sonrasında hep yardımseverce davranır (Yaran, 2016: 35-36). Aristo'ya göre “insan yapa yapa yaptığı olur”. Bu sözden hareketle erdem insanın alışkanlıkları sonucu ruhuna yerleşen bir değer olduğu söylenebilir (Yönden, 2015: 21). Mutluluğu “erdeme uygun olan ruhun etkinliği” olarak tanımlayan Aristoteles, kişinin erdem ile iyiye ve mutluluğa ulaşacağını düşünür. Doğuştan ortaya çıkmayıp irade ile kazanılan erdem, insanın bilinçli seçimlerinin bir sonucudur. Ona göre iki aşırı ucun ortasını bulduğumuzda erdeme de ulaşmış oluruz. Yani iki kötünün ortası doğru yoldur. Örneğin, cömertlik; savurganlık ve cimriliğin, yüreklilik; delice bir atılganlık ile korkaklığın, adalet, haksızlık yapma ile haksızlığa katlanmanın arasında bulunan doğru ortadır (Ağaoğulları, 2013: 334-335).

Ahlâkın amacı insanı kendi özü ve çevresiyle bir bütünlük içinde mutlu kılmaktır (Aydın, 2011: 6). İnsanlar, ancak hakikate ulaşarak mutluluğu yakalayabilirler. Mutlu bir insan olabilmenin ön şartı erdemli, iyi bir insan olabilmektir. Diderot'un dediği gibi “insan gerçeği sever, çünkü gerçek bir erdemdir. İnsanın asıl mutluluğu gerçek üzerine temellenmiştir. Hakikati araştırmayı reddeden kimse, insan olma niteliğinden de yüz çevirmiş demektir... Hakikat bir kere ortaya konduktan sonra ona uymayı reddeden herhangi bir kimse akli başında bir kimse değildir ya da ahlâksal kötülüğe düşmüş kötü bir kimsedir”. İnsanların kötü olmamaları, tersine erdemli olup birbirlerine iyi davranmaları demek, mutluluk için ahlâkın gerekli olması demektir. Aydınlanma düşünürleri mutluluğu ahlâki bir çerçeveye oturtmuş, gerek iyi bir insan olma, gerekse insanların birbirine iyi davranması, yani kişisel ahlâk ve toplumsal ahlâk, hem bireysel anlamda, hem de toplumsal anlamda mutluluğu yakalamanın ön koşulu sayılmıştır (Ağaoğulları, 2009: 257-259).

İnsanın doğası gereği, yani doğuştan iyi ya da kötü olduğunu ileri süren karşıt iki sav vardır: Evrenselci Ahlâk Yaklaşımı ve Göreceli Ahlâk Yaklaşımı. Evrenselci yaklaşımda öne çıkan iki düşünür vardır: Voltaire ve Diderot. Voltaire'e göre, insan

ahlâki ilkeleri özünde taşır. Doğar doğmaz adil olma güdüsünü barındırmasa da belirli bir yaşa gelince içinde varolan bu güdüyü keşfeder. Voltaire, insanın ahlâki olmasını aklını kullanmasına ya da Kant'ın deyişiyile “ergin” olmasına bağlar. İyi ve kötüye ilişkin kurallar ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilir insanların dünyanın her yerinde üzerinde anlaşmak zorunda olduğu doğal yasalar vardır Voltaire'e göre. Ve bu yasaları Tanrı açıkça insanlara vermemiş, fakat içgüdüler şeklinde her insanın doğasına yerleştirmiştir. Diderot ise: “Ahlâk, Tanrı'nın parmağının bütün kalplere kazıyarak yazmış olduğu evrensel bir yasadır. Ahlâk, ortak gereksinimlerin ve duyarlılığın öncesiz sonrasız bir temel kuralıdır” demiştir (Ağaoğulları, 2009: 262-263-264). Göreceli ahlâk yaklaşımında öne çıkan iki düşünür vardır: D'Holbach ve Helvétius. D'Holbach, insan davranışlarının ardındaki güdünün kendine olan sevgisi olduğunu düşünür. İnsan kişisel hazzını düşünür. Yani insan doğası gereği kötü değildir ancak iyi de değildir; bencildir. Kendini sevme güdüsüyle dünyaya gelir. Aslında her iki düşünce de bireysel çıkarın toplumsal çıkarı sağladığı konusunda mutabıktır. Sadece bu sonuca farklı yollardan ulaşırlar. Helvétius'a göre “halkın iyiliği en yüce yasadır” özdeyişi ahlâkın birinci ilkesidir. Duygular meşrudur ve diğer insanlara yararlı olacak şekilde tatmin edildiklerinde de erdem haline dönüşürler. Kişisel yararını gözetmeyen insan, erdemle donanarak ortak iyiliği içeren uygarlığın gelişmesine katkıda bulunmakta ve böylece hem kendini hem de toplumu daha mutlu kılmaktadır. Farklı toplumlarda farklı iyilik yargıları, dolayısıyla farklı ahlâk anlayışları olabilir. Önemli olan, bireylerin kişisel çıkarlarıyla içinde bulunduğu toplumun çıkarlarının uyum içinde bulunması ya da Condillac'ın deyişiyile “kişisel çıkarların bütünü iyiliğine hizmet etmesidir” (Ağaoğulları, 2009: 270-272-273-274-275).

Ahlâkla irtibatı daha küçük yaşlarda başlamış ve hiçbir zaman da kesilmemiş olan Meriç, ailesinden gelen bir ahlâk anlayışına sahiptir. Babası Mahmut Niyazi Bey oldukça dürüst bir hakimdir. Kendisinden bir kişinin kayırılması istendiğinde görevinden istifa edecek kadar erdemli bir insandır. Meriç'in dedesi dürüst bir tüccar, babasının dedesi ise müftüydü. Meriç, ahlâki değerlerin hakim olduğu bir ailenin kucağında yetişmişti. Ailesinden aldığı bu ahlâki eğitim okula başladığında hocaları sayısında devam etti. Dönemin eğitimi din ve ahlâk dersleri ağırlıklıydı. “*Sınıfta neler okuyorduk, bilmiyordum. İlyas Efendi din dersleri, Kur'an ve hüsn-ü hat hocamız. 'Muhasebat-ı Ahlâkiye' diye bir kitabımız var. Her ders 'Muhasebat-ı*

Ahlâkiye'nin okuyucusu benim. Satı Bey'in 'Fenn-i Terbiye Dersleri'ni de ilk onda görüyorum" (Meriç, 2017: 23).

Aile kavramı Meriç'in ahlâk anlayışında oldukça önmeli bir yere sahiptir. Birey dünyaya gözlerini aile içerisinde açar ve ahlâki değerlerle onu tanıştıracak olan ailedir. Ahlâki eğitimin ilk olarak ailede başlıyor oluşu toplumun en küçük birimi olan ailenin üstlendiği görev nedeniyle toplumun en büyük işlevini yerine getirmesini sağlar. Aile, toplumsal değerlerin devamlılığını sağlayan bir kurumdur. Örf ve adetler ile kültürel ve ahlâki değerlerin devamını sağlayan, aile dediğimiz yüce kurumdur. Çocuklar için ahlâkın kaynağı, aile ocağıdır. Temiz ve insancıl duygularla dünyaya gözlerini açan çocuk güveni anne ve babasında bulur. Çocuk kendisini temiz ve insancıl duyguları zedeleyecek etkilerden, ancak ailede yaşatılacak olan temiz duygulara, şefkatlere ve sevgilere sığınarak koruyabilir (Topçu, 2018b: 202).

Çocuktaki güven arayışı onu anne-babaya itaate sürükleyen şey olmuştur Meriç'e göre. Çocuk anne ve babasının onu koruyabilmesi karşılığında bilinçsizce hürriyetinden vazgeçer. Bu güvensizlik ve korunma iç güdüsünden yola çıkan Meriç ahlâki bir anlam taşıyan "surmoi" kavramından bahseder. Surmoi genel anlamıyla çocuğun ailesi tarafından korunması anlamını taşır.

"Surmoi güvensizlik duygusuna karşı bir nevi müdafaa mekanizması halini alır. Değişiklik kaygısına karşı bir müdafaa mekanizması. Boyuna değişen bir dünyada dinamik itişmeler, bovarik temayüller ortasında tek müstakar unsur: Surmoi. İnsan ölüme karşı kendi içinde değişmeyen bir ezeliyet kurmak istemiş. Hürriyet denen okyanusta bir şamandra. Pek halim selim ana-baba, çocukta haşın bir surmoi olarak tecelli edebilir" (Meriç, 2014: 197).

Meriç'e göre aile ahlâklı bireyleri yetiştirecek olan temel kurum olmanın yanı sıra bireylerin sosyalleşerek ben bilincinden çıkıp biz bilincine ulaşmasını sağlayan bir kurumdur. Böylece toplumu müesseseleştirerek daha büyük kurumların oluşmasını sağlar. Aile toplumdaki her müessesenin zeminini oluşturan bir kurum özelliği taşıması anlamında oldukça önemlidir. "*Cemiyetin müesseseleşmesi fert hayatındaki surmoinin teşekkülüne üç noktada tetabuk eder. 1-Ahlâkın temelidir, 2-Arkaidir, 3-İntuitif (sezgisel) ve irrational (irrasyonel) dir*" (Meriç, 2014: 199). "*Aile şeref mevkiindedir: Hareket noktasıdır aile, ana-hücredir, iyi düzenlenmiş siyasî topluluğun ve iyi yetişmiş ahlâklı bireylerin timsali ve modelidir*" (Meriç, 2018: 188).

“Durkheim, ailenin ahlâkî temele dayandığını ileri sürdü ve onu şöyle tarif etti: “Aile, aralarında gerçek veya varsayımlı kandaşlık bağları bulunan ve karşılıklı hak ve ödevlerle birbirine bağlanan fertlerden meydana gelen topluluktur”. Bu tarife göre, ailede kandaşlığın, yani biyolojik bağlılığın yeri olmakla beraber, onda esas olan, karşılıklı ödevler halinde kendini gösteren ahlâkî bağlardır. Bu bağlar, ilkin karşılıklı anlaşma ile aileyi kuran eşler arasında başlar, sonra onların çocukları yetiştirme görevlerinin başında bulunan ahlâk terbiyesiyle çocuklarına geçer. Toplumun hücresi olan aile, bu anlamda ahlâk mektebidir” (Topçu, 2018b: 199-200).

“Ailenin varlığı şarttır. Onun kuvvet kazanması, toplum düzeninin tamamlanması için zorunludur. İnsanı, cinsî içgüdülerin hâkimiyetinden çıkarıp yüksek ruhî sevgilere ve ödevlerin ahlâkî hâkimiyetine teslim eden, aile yuvasıdır. Aile, fertlerin her birine yüklediği ödevlerle, onlara ruh kuvveti sağlayıcıdır. Aileler, dıştan bakınca toplumu bölüyor gibi görünseler de, gerçekte ailelerin her birine bağlanan fertlerin aileler halinde biraraya gelmeleriyle toplumun bütününe bağlanan vatandaşlar meydana çıkmaktadır. Böylelikle aile, toplumdaki gelişmenin de temeli oluyor” (Topçu, 2018b: 201-202).

İnsan ailede aldığı ahlâkî eğitim sonrası topluma karışır. Toplumsal bir varlık olan insanın davranışları toplumsal değerleri gerçekleştirecek nitelikte olmalıdır. Yani ahlâkî olmalıdır. Burada ahlâkî davranış ile kastedilen insanın toplumsal yaşayışa uyum sağlamasıdır. Bu sosyal bir görevdir ve bunu başaran insan aynı zamanda ahlâklıdır da. Toplum hayatı ahlâkî değerleri yücelten bir yapıya sahip olduğu gibi aynı zamanda içerisinde ihtirası, hırs ve menfaati yani ahlâk dışı kavramları da barındırır. Bu nedenle ahlâkî hareket toplum düzenine uyma şeklinde meydana gelebileceği gibi var olan düzene karşı çıkma şeklinde de meydana gelebilir (Topçu, 2018b: 56). Meriç’in yaptığı da budur. Gelenekçi, muhafazakâr yaklaşımı ahlâka bakışını da etkilemiş, ahlâkî değerlerini belirleyen maziye duyduğu hayranlık olmuştur. Mâzinin yani Osmanlı’nın ahlâkî ilkelerini, erdemlerini yücelten Meriç, Cumhuriyet dönemi Türkiye’sinin değerlerine karşı durur.

Meriç idam ile yargılandığı mahkemede *ben bir marksistim* diyecek kadar dürüst bir insandı. Bugün birçok Türk ve dünya aydınında bulunmayan bir erdeme, “aydın namusu”na sahipti. Ben bir marksistim derken tek bir işçinin elini sıkmadığını itiraf etmesi, onun aydın namusunun bir tezahürüdür. Hakikati her şeyin önüne koyan Cemil Meriç, duruşuyla ve yazdıklarıyla aydın namusunu en iyi temsil edenlerin başında gelmektedir (Yavuzylmaz, 2016: 17). Bir aydının en önemli vasıflarından birisi, kendisini güçsüz olarak hissettiği aşamada bunu aşmak için sarıldığı ideolojik angajmanlara karşı gerçeğe saygı duyacak kadar dürüst olmaktır. Bu anlamda Cemil Meriç, bu ülke aydınlarının vicdanıdır (Pektezel, 2016: 31). Meriç kendi deyimiyle “*düşündüğü ve temsil ettiği değerler uğruna aç kalmağa razı olan bir adam*” (Meriç, 2017: 38). “*Benim bütün kuvvetim mümkün olduğu kadar tarafsız oluşumdan*

geliyor. Yani, hükümlerimi tayin eden ihtiraslarım değil... Belki tek kurtuluş imkânım: Vuzuhu fethetmek” (Meriç, 2017: 59).

Meriç samimi, açık sözlü, dürüst, paylaşmayı seven, temiz ahlâklı bir insandı. Öğrencisi Halil Açıkgöz hocasının kendisiyle ilgili anlattığı bir anısını şöyle dile getiriyordu: *“Benim de günahlarım oldu. Aç kaldım. Bir lokantaya gittim. Karnımı doyurdum ve parayı vermeden sıvıştım. Yıllar sonra o lokantayı yerinde aradım bulup parayı verebilmek ve helallik dileyebilmek için. Ama yerine başka şeyler yapılmış, o lokanta sahibi de yoktu. Çocuklarını da aradım bulamadım”* (Tavukçuoğlu, 2012). Hayatta yanlışları, günahları, suçları olmuştu elbet ama o bunları dürüstçe dile getirmekten asla çekinmedi. Onun ahlâki yönünün kuvveti de buradan geliyordu. Cesurca bir dürüstlüktü onunki. Cesur ve çekincesiz.. İleride karısı olacak Fevziye Hanım’a evlenme teklif ederken daha evvel yaşadıklarını bir bir anlatarak kurulması muhtemel bir yuvanın temellerini sağlama almak istemiş, hapse girip çıktığından, içki içip, fahişelerle düşüp kalktığına kadar anlatmış ve öyle evlenme teklif etmiştir Fevziye Hanım’a (Palgın, 2009: 109).

Meriç, kendi ahlâkî bütünlüğünü, kendi dışından konulmuş hiçbir ölçüte vurulabilir olmamak temelinde kurmaya çalışır. Bu durumda, neyi mesele yapıyorsa, bu kendisi için aynı zamanda bir haysiyet meselesidir de. Belki de Meriç’in biricikliğinde yatan budur; ama, bir düşünür olarak en büyük handikabının kaynağı da, her şeyi ahlâkî terimler çerçevesinde ele almasıdır. Ahlâklılık veya ahlâksızlık dediğimiz kavramlar gerçek bireyler üzerinde inceleyebileceğimiz, varlığına veya yokluğuna gerçek bireyler üzerinde yaptığımız inceleme sonucu varabileceğimiz kavramlardır. Ancak Meriç bütün değerlendirme ve tahlillerinde bireylere ve onların ahlâki özelliklerine ağırlık verirken her toplumsal yapı ve kurumu nefis sahibi bireyler gibi ele alarak bu yapı ve kurumlara ahlâki birer anlam yükleme yanlışına kapılmıştır (Cangızbay, 2006: 535).

Kendi kendini hiçbir şeye “göre” tanımlamamak ve hiçbir şeyin, kimsenin de “gibi”si olmamak: Bunlar Cemil Meriç’in kendi kendisine verdiği kesin buyruklardır ve doğrudan doğruya ahlâkî alana ilişkindirler; ahlâkî alan ise akıl ve irade sahibi varlıkların, yani bireylerin varlığını öngörür. Ayrıca, insan, gerçekte, istesin istemesin, farkında olsun olmasın hem “göre”lidir, hem de “gibi”dir, “gibi”leşir. Zaten insan “göre”li olmasa, tabî bunun için de mutlak bir hürlüğe sahip olsaydı beşerî/toplumsal gerçekliğin bilimini de yapmak mümkün olmazdı. Bu aynı zamanda

demektir ki, toplumlar, insanların teker teker veya topluca ahlâkî tavırlarıyla, dolayısıyla da akıllılıkları-akılsızlıkları, iradelerinin güçlü veya güçsüz olması gibi etkenlerle açıklanamayacağı gibi, birer toplumsal olgu olarak medeniyetlere, kiliselere, dinlere, devletlere, rejimlere vb. de ahlâkî özellikler atfedilemez (Cangızbay, 2006: 536).

Meriç'in tam ve mutlakı arayışı ona ahlâki vasfını kazandıran bir özelliğidir. Çünkü kendini hiçbir zaman hatasız görmez. Yayımladığı her yazıyı, yayımlayana kadar ve yayımladıktan sonra dahi sürekli inceler ve yanlışlarını düzeltir. Her yazısını elinden çıkıpta yayıncıya gidene kadar en az on beş kere elden geçirdikten sonra bitiren Meriç, kendini eleştirmekten çekinmemiştir. Her yazısında özeleştiri yapabirmiştir. Yazılarını yayımlandıktan sonra dahi mutlaka yeniden ela alıp düzenlemiştir. Bu Meriç'in yazdıklarına kesin doğru dememesidir aslında. Bu durum Meriç'in mütevazi ve dürüst olan, ahlâki değerlerle donanmış kişiliğinin bir göstergesidir. (Cangızbay, 2006: 533).

Meriç'in ahlâki değerler üzerindeki düşüncelerini değerlendirirken Saint-Simon'a değinmeden geçmek oldukça büyük bir eksiklik olacaktır. Çünkü onun ahlâki düşünceleri üzerinde Saint-Simon oldukça önemli bir yere sahiptir. Saint-Simon'u bir asrı dolduran düşünce olarak kabul eden Meriç, onun insana hiçbir çıkar gözetmeksizin sadece insan olduğu için verdiği değere hayrandır. Yukarı da tanımladığımız gibi ahlâk kavramı insan ilişkileri üzerine temellenmiştir. Bu nedenle ahlâklı olabilmek önce insanı bu yönde eğitebilmekle başlar. İnsana bu değerleri kazandırabilmenin ilk yolu onu sevmek ve ona sevmeyi öğretmektir. Sevgi yüce bir kavramdır. İnsanın ahlâklı olabilmesinin ön koşuludur. *“Harekete geçmek, topluma yararlı işler yapmak için bilmek yetmez, istemek de lâzım. İradenin zembereği sevgi. Bunun için bir felsefeye daha doğrusu sosyal bir ahlâka, bir mistiğe ihtiyaç var”* (Meriç, 2016b: 103).

“Sizler ki insanlığın mutluluğundan başka bir şey düşünmüyorsunuz, sizler ki insanoğlunu zincirlerinden kurtarmak, ona özgürlüğünü vermek istiyorsunuz, elbette şiddetin sona ereceğini haykıran, insanlığın ahlâki, fizik ve entelektüel geleceğinin mükelleşmesi amacıyla toplumun yeni baştan örgütleneceğini söyleyen, bunun için de doğuma bağlı bütün ayrıcalıkların istisnasız kalkacağını, herkesin kabiliyetine göre toplumda bir yeri olacağını ve eserlerine göre ödüllendirileceğini müjdeleyen Saint-Simon'u nasıl sevmezsiniz? İnsanlık için hayal ettiğimiz gelecek böyle bir gelecek değil mi? Neden insanoğlu kastları, köleleri, derebeyliğini ve serfleri tarihe gömdü; ahlâksızlığın, cehaletin, yeteneksizliğin egemen olduğu her yönetime neden başkaldırdı; neden zamanla kan dökmekten nefret etti, yavaş yavaş silahlarını terketti? İleriye doğru her aşama, her seferinde insana ve tüm halklara, sevgi, bilim ve zenginlik dolu evrensel

ve barışçıl bir birlik vaadediyordu da ondan. İnsanlara umutlarının aldatıcı olmadığını, babalarımızın peşinde koştukları tutku dolu hayallerin çok geçmeden gerçek olacağını ilk kez müjdeleyen Saint-Simon'a selâm!" (Meriç, 2016b: 23)

Saint-Simon ahlâkını özetleyen yukarıdaki metinden de anlaşılacağı üzere, onun için önemli olan toplum mutluluğunu sağlamaktır. Ancak bu durumda ahlâk bir anlam ifade edecektir. Toplum mutluluğunu sağlayacak olan ise sevgi, inanç, bilim ve teknik, birlik ve beraberlik, kardeşlik duygusudur. Bu kavramlar aynı zamanda Saint-Simon'un ahlâk anlayışının içini dolduran kavramlardır. Bütün bu görüşlerini "Yeni Hıristiyanlık" ideali altında açıklar. Dini ve Hıristiyanlığı kıyasıya eleştirmiş olması onun tamamen dini yadsıdığını göstermez. İnsanları harekete geçirenin din duygusu olduğuna inanan Saint-Simon, insanları uyuşturan dine karşıdır. "*Saf bir dinin, gerçek bir Allah ve insan sevgisinin yararlarını ve "inanmayanlar kardeşir" inancının vazgeçilmezliğini ısrarla vurgulamış, iyi ahlâka dayanan bir "Yeni Hıristiyanlık" önermiştir* (Meriç, 2016b: 28). İyi bir ahlâka dayanan "Yeni Hıristiyanlık"ta ana tema yeni değildir. Üstadın daha önceki söylemlerinde de varolan en kalabalık ve en yoksul sınıfın menfaatlerini gözetmek fikri "Yeni Hıristiyanlık"ın ana temasıdır (Meriç, 2016b: 148).

"*Yeni Hıristiyanlık*"taki ahlâk hem mahiyetçe başka, hem yüklendiği görevce. Yeni ahlâk tek emrin içinde: Birbirinizi seviniz. *Yeni Hıristiyanlık*'ta ahlâk sınaî dinamizmle çatışması ve onu düzenlemesi gereken sosyal bir güçtür. Saint-Simon eyleme yön vermek, kolektif faaliyeti daha insanca bir hedefe yöneltmek için sevgiye başvurur. Ahlâk sosyal adaletsizliklere karşı tek sığınak. Endüstri şeflerini işçilere yaklaştıracak olan sevgi. Saint-Simon bu yeni ahlâk anlayışıyla, daha önceki fikirlerini cerhetmiş olmuyor, sadece sınaî gelişmenin bazı tehlikelerine dikkatleri çekiyordu. Yoksa üstadın temel görüşlerinde bir değişiklik söz konusu değildi. Sonuçta Saint-Simon'un ahlâk doktrini siyasî bir doktrin. Sosyal kavgada görev yüklenen bir emek doktrini. Tarihe faal olarak katılmamızı isteyen bir ahlâk. Bu ahlâk, bir üreticiler ortamı içinde vazife alan fatih ve yaratıcı insanın; sosyal düzensizliğe, haksızlığa, asalaklığa ve bir ölçüde, sosyal sömürüye karşı gelen insanın ahlâkı" (Meriç, 2016b: 148-149).

"Saint-Simon okuyucuyu ürkütmemek için en yeni fikirleri en eski kelimelerle sunar. Gerçekte o, Hıristiyan olmayan bir Hıristiyan ve Tanrı'ya inanmayan bir peygamber. Yeni Hıristiyanlığın Tanrı'sı bir süs, bir lakırdı: Cansız ve soğuk. Şöyle bir görünüp kaybolur. Ve yerini ahlâka burakır; birbirinizi seviniz. Dogmalar da, ibadet de teferruat. İnsanlar arasında kardeşliği gerçekten sağlayacak olan: Emek,iş ve ilim. Ama, egoizmin hora teptiği bir toplumda idealsiz yaşanmaz. İlimden kopmayan bir iman, insanı toprağa bağlayan bir ideal. Toplum bir atölye: Amenna. Fakat bu atölyede bir mabede ihtiyaç var. İnançlar kalıp değiştirir, fakat yok edilemez" (Meriç, 2016b: 96).

Ahlâkı yaşadığı dönemin bir gereği olarak endüstriyel açıdan inceleyen Saint-Simon, aynı zamanda çeşitli etik dalları ve meslek etiğinin de bir nevi başlangıcı sayılır (Palgın, 2009: 130). Onun endüstri tanımı bütünü kucaklar. Yönetim, sanayi, ticaret gibi alanların hepsi endüstriye dahildi. Toplum varlığını üretime borçluydu. Bir refah kaynağıydı üretim. Toplumun mutluluğunu sağlayacak olan emek ve buna

bağlı oluşacak üretimdi. Toplumun mutluluğu yani ahlâk. Endüstri sosyal hayatın gerçek temeliydi, insanlar üretmek için bir araya geliyordu çünkü (Meriç, 2016b: 51). Bu endüstri anlayışı rekabeti de beraberinde getiriyordu. Aslında rekabete karşı olan Saint-Simon ve şakirtleri rekabetin gelişmesine neden oluyorlardı. Çünkü üretimin ezdiği kalabalıklardan çok, üretimin zenginleştirdiği, fayda sağladığı mutlu azınlıkların yanında yer alıyorlardı. İnsanın ahlâkça yükselmesi gibi bir amaca sahiptiler ama gözlerini üretimden alamamaları bu amaca ulaşmalarını engelledi (Meriç, 2016b: 108-109).

Saint Simon, yeni bir toplum düzeni hayal eder. Bu toplum düzeni, bütünü kucaklayan ve her tür emeğe saygılı, maddi ve manevi değerlerin de iç içe olduğu bir düzendir (Palgın, 2009: 129). Emeğin ve eğitimin önemini vurgulayan Saint Simon, her türlü ilerlemenin kaynağını insan emeğinde görür. Daha iyi ve daha ahlâklı bir toplumu yaratacak olan emektir. Eğitim ise seven, düşünen ve çalışan bir insan yaratmanın ilk koşuludur. Yani bireye ahlâki vasıfları kazandıracak olan servet ve asalet ayrıcalığı olmadan verilecek bir eğitimidir. Saint Simon'a göre her bireye lâıyk olduğu yeri verecek olan, herkesin faydalanabileceği bir eğitimidir (Meriç, 2016b: 26-102).

Saint-Simon, *“sevgiyle tekniğin, iş ahlâkıyla dinin, endüstrinin hiyerarşik teşkilatıyla üreticiler arasındaki kardeşçe birliğin yaratacağı”* (Meriç, 2016b: 139) bir toplum tasviri yapar. Saint-Simon'un ahlâk kavramı ile ilgili görüşleri Meriç'in görüşleri ile örtüşmektedir. Saint-Simon'un sefalet, işsizlik, ilim adamı yalnızlığı hatta bir gözünün görmüyor oluşu düşünüldüğünde Meriç'in, Saint-Simon ile kader ortaklığı yaşadığı görülecektir. *“Ahlâk toplumun temel kuvvetlerinden biri”* diyen Saint-Simon, her toplumun kendine göre bir ahlâkı olduğunu savunur. Yani genel kanıdan farklı olarak o ahlâki zamanın ve mekânın içinde kabul eder. Her toplum yaşadığı dönemin gerekleri doğrultusunda belirli bir ahlâki düzen, belirli bir ahlâki fikir oluşturur ki zaten bu toplum olabilmenin koşuludur. Tarihin farklı evrelerinde, farklı değerler ve farklı inançlarla donatılan toplumda bu durum değer farklılaşması yaşanmasına neden olmuştur. Bu yüzden eski bir düzene akla uygun değil demek doğru olmayacaktır. Her toplumun ahlâkını, yaşadığı dönemin şartlarına göre değerlendirmek gerekir. Her inanç ve müessese varolduğu dönemin sosyal bütünlüğü içerisinde değerlendirilmelidir (Meriç, 2016b: 142).

“Ahlâk ne bir Tanrı kelâmı, ne değişmez bir ilke, ne tecrübeüstü bir kural. Ahlâk toplumun nazarı ve amelî unsurlarından biri. Her ahlâk belli bir sosyal çerçeve içinde geçerli. Ahlâkı incelemek için ya toplumun bütününe, yahut belli içtimaî sınıflara eğilmek zorundayız. Saint-Simon’un ahlâkı da ferdi bir icat değil, sosyal bir icap” (Meriç, 2016b: 143).

Meriç’in putları yıkmak için kaleme aldığı söylediği, eserlerinde adına sıkça rastladığımız Saint-Simon, günümüzde hâlâ geçerliliğini muhafaza eden ahlâk öğretisi ile Meriç’i etkilemiştir. Meriç de Saint-Simon gibi insana insan olduğu için değer vermiş, iyimser bakış açısıyla insanlığa umutla bakmıştır (Palgın, 2009: 131). Özellikle Saint-Simon’un “birbirinizi seviniz” söylemi, insan mutluluğunu ve sevgiyi ahlâkın temeline yerleştirmesi Meriç ile onun kesiştiği nokta olmuştur. Meriç her ne kadar Saint-Simon’un görüşlerinin belirli tezatlar içerdiğini düşünse de ne olursa olsun, o, on dokuzuncu asrın yıldızıydı.

Meriç’in ahlâk anlayışı ile doğrudan ilgili olan bir kavram olması nedeniyle önem taşıyan hümanizm, onun tarafından farklı tanımlamalarla açıklanmıştır. Meriç bu kavramı Hıristiyanlık ve İslâmiyet açısından farklı farklı değerlendirmiştir. Hıristiyanlığı bir kilise baskısı olarak gören Meriç, hümanizm kavramının da bu baskı sonucu ortaya çıktığını düşünür. Bir düşünce hürriyeti kavramı olmayıp kiliseye, rahiplere karşı bir isyan anlamı taşımıştır. Ancak isyan edenler karşısında pazazlar da onlar gibi hümanizmi kendilerine kalkan yapmışlardır. Bu nedenle Avrupa’da hümanizm kavramı insanın değeri üzerinden değil baskıdan kurtulma aracı olması üzerinden tanımlanmıştır (Kırımlı, 2016: 247).

Meriç’in Avrupa’daki bu hümanizm tanımından sonra İslâm ülkelerindeki hümanizm tanımına değinecek olursak: “*Hümanizm, insan haysiyetine saygı, insana tabiat içerisinde istisnâ bir değer verecekse, İslâmiyet tek gerçek hümanizmdir*” (Meriç, 2016c: 92). İslâmiyet’te kilise gibi bir kuruluş olmadığı gibi Allah ile kul arasına girebilecek olan, rahip gibi bir şahsiyette yoktu (Meriç, 2016c: 92). İnsanlar inançlarını ve ibadetlerini özgürce, hiç kimsenin baskı ve zorlaması altında kalmadan rahatça yapabiliyordu. Bu nedenle de İslâmiyet hem inanç hürriyeti sağlaması, hem düşünce hürriyeti sağlaması hem de Allah ve kul arasına hiçbir kuvveti sokmaması nedeniyle gerçek bir hümanizmdir.

“Hümanizm putperest sanata duyulan hayranlıksa, Müslüman dünya böyle bir muhabbetten habersiz yaşamıştır. Çölde doğan İslâmiyet, Yunan şiirinin çılgın ve günahkâr cazibesine kapalıydı... İslâmiyet Yunan ve Roma’dan düşünceyi almıştı, besleyici unsurları varlığına katmış, posayı bırakmıştı geriye. Unutmayalım ki karanlıklar içinde bocalayan Avrupa’ya Antikçağ’ın en büyük dehası, Aristo’yu,

Müslümanlar tanıtmıştır.Yani Batı hümanizminin ana kaynaklarından biri İslâmiyet'tir ”
(Meriç, 2016c: 92).

Meriç'e göre hümanizm edep, efendilik, değerlere ve inançlara saygı, nefse hakimiyet gibi ahlâki anlamlar taşıyan bir kavram olarak tanımlanıyorsa bunun en doğru örneğini İslâmiyet yansıtır (Meriç, 2016c: 92). Çünkü ona göre İslâm dini belirli bir ahlâki temeli olan, edep, âdap, hoşgörü, iyi niyet, değerlere ve inançlara saygı gibi kavramları içerisinde barındıran, insanın sadece insan olduğu için kıymetli olduğu bir dindir. Bu anlamda gerçek hümanizm İslâmiyet'tir.

Meriç, Batılılaşma/Modernleşme sürecinin beraberinde ahlâki bir yozlaşma getirdiğine inanır. Aydınların taklitten öteye gitmeyen Batı hayranlığını doğru bulmamış, Batı'nın, uydurmaca kavramları ülkemize Batılılaşma/Modernleşme adı altında sokmasına şiddetle karşı çıkmıştır.

“Malûm. Hepimiz karanlık bir mağaraya zincirliyiz. Dışarda yıldızların veya yanan çam kütüklerinin ışığı. Mağaranın kapısından gerçek insanlar geçiyor. Mağara bencilliğimizin zindanı. Görünen dünyanın ötesinde daha mükemmel bir dünya var: İdealar dünyası. Bu dünyadakiler kaybolmaya mahkûm birer gölge, idealar dünyası, fazileti arayış” (Meriç, 2018b: 60).

Devlet eliyle uygulanan siyasal bir proje olan Türk Modernleşme projesinin gerçekleştirilebilmesinin teorik koşullarını oluşturmak kolay olmuştur. Akıl, ulus, laiklik, ilerleme gibi kavramlar Batı'dan ödün alınmış; ekonomik, hukuksal, politik vb. kurumlar Batı örneğinde olduğu gibi oluşturulmuş; böylelikle yeni devletin temellerinin atıldığı varsayılmıştır. Bunun bir varsayım olduğu söyleminin nedeni ise alınan kavram ve kurumlarla ilgili gerekli araştırma ve analizlerin yapılmamış olmasıdır. Varolan bu kurum ve kavramları oluştukları toplum yapısı, tarihi süreç ve koşullar dikkate alınmadan, eklektik bir biçimde, adeta Batı'yı taklit ederek almak ve bunlar üzerine yeni bir devlet ve toplum inşa etmek sorunları beraberinde getirmiştir. Bu sorunların en başında toplumun kendine yabancılaşması ve ahlâki yozlaşma gelmiştir (Kurtoğlu, 2009: 618). Batı'yı bir dönem etkisine almış olan Yunan hayranlığı entelijansiyamız vasıtasıyla bizim ülkemize de sıçramıştır. Onların mucizelerin ve kainatta hareket eden her şeyin kaynağı olarak gördüğü Yunan, aslında ahlâksızlığın yuvasıydı. Meriç Yunan ahlâksızlığını şöyle dile getirir:

“Gönülleri çağ dışı kalmaya razı olmayan garpperest aydınlarımız Yunan'dan fazla yunancı kesilirler, hocalarına parmak ısırtacak kadar yunanlı. Ama, Balkan Savaşı kopmak üzereymiş, Avrupalı dostları hasta adamın mirasını bölüşmek için sabırsızlanıyormuş, onlara ne! Dâvâ: Ne pahasına olursa olsun Osmanlı'yı yıkmak. İhtiyar bir medeniyet, düşmanların tavsiyesine uyup intihara hazırlanırken dost bir ses

Yunan efsanesini temelden çatırdatıyor ve uyanın diye haykırıyordu bize. Yunanperestlik, Truva'ya sokulan at. İlimin sesiydi bu, haysiyetin, şuurun sesiydi. Devletleştirilen Yunan-ı Kadim'i hakiki buutlarına icra ediyor ve bütün bir husumet dünyasına karşı hakkın müdafaasını yapıyordu; hakkın, yani Osmanlı'nın. Her Türk aydınının dikkat, ibret ve hürmetle okuması gereken bu kitabın adı: *Les Grecs a Toutes les Epoques..* Kitapta şöyle deniyor: Bir kavim ki , fertleri de, devletleri de çapulculukla palazlanmış. Hor görmüş alın terini. Haklıyla haksızı, iyiyle kötüyü ne yönetenler umursamış, ne yönetilenler. Yalnız kaba kuvvet saygı görmüş o ülkede. Medeniyetin en parlak devrinde ahalsinin kırkı köle biri hür. Genç sefihlerle, kart fahişeler baştacı. Her yıl, tanrılara insanlar kurban edilmiş; binlerce çocuğun kanına girilmiş her gün. Bir kavim ki, bütün meziyetlere düşman: Kabiliyete, asâlete, servete... Kâh paralı asker, kâh haydut... Amacı tek: Yağma. Her hayâsızlığı tanrılaştıran bu kavim üç şeyde birinci: Kibirde, yalanda, fuhuşta. Ama bu meziyetlerini (!) öyle usta kullanmış, öyle pazarlamış ki, iki bin yıl tarihin baş köşesine oturtulmuş... İnsanlık, en rezil çocuğuna düşkün çılgin bir anne” (Meriç, 2018a: 14-15).

“Yunan-Latin ahlâksızlığı manastırlara sokulur Ortaçağda. Dua ve ibadetten bunalmış ruhların sığındığı bir limandı bu ahlâksızlık” diyen Meriç, aydınlarımızın altıyüz yıllık ahlâki bir geçmişe sahip olan Osmanlı'yı yıkıp yerine Yunan gibi ahlâki hiçbir değere sahip olmayan, hatta hiçbir ahlâk ve kanun tanımayan bu kavmi örnek alıyor olmasına inanamıyordu. *“Zavallı Türk aydını... Batılı dostları alınmasınlar diye hazinelerini gizlemeye çalışır. Sonra unuttur hazineleri olduğunu düşmanın putlarını takdis eder, hayranlıklarını benimser, dev, papağanlaşır”* (Meriç, 2018a: 9).

“Michel Chevalier, “ruh Doğu'dur, vücut Batı... Doğu'yu Othello, Batı'yı Don Juan temsil eder. Birincisi, vakur ve vefalı, ikincisi hercai ve kaypak” der. Saint-Simon'un şakirtleri için, “Doğu'lu düşünmez, görür, sefil mantığa ve pespaye akla iltifat etmez. Asya'da ilim uçar, yürümez” (Meriç, 2016b: 108).

Nurettin Topçu'nun söylemiyle:

“Biz Batı'nın iki şeyini yanlış anladık; iki yüzünü tersinden gördük: İlimini ve ahlâkını. Batılılaşmak isterken onun ilmini alıp ahlâkını almamak kararını verdik. İlimle ahlâkın aynı kaynaktan çıktıklarını bilemedik. İlimi de güya almak isterken, bir müze malı gibi veya bir şöhret kürkü gibi mahfazalar ve bohçalar içerisinde güzidelerle münevver geçinenlerin temâşahına mahsus, cemiyetin hayatıyla alâkasız bir antika eşyası halinde aldık. Gümrükten çıkarıp kütüphanelere yerleştirdik. Birçok şeyleri ezberden bilenlere diploma dağıttık, kürsüler sunduk” (Topçu, 2018a: 37).

“İlim, hiçbir menfaat gözetmeyen ve hiçbir tatmin ile nihayetlenmeyen zekâyı sonsuzluğa doğru götüren tanıma aşkıdır. Kitaplara hapsedilen ve ciltlerle nazariyeler halinde Batı'dan aktarma bilgiler ilim değildir” (Topçu, 2018a: 37). Meriç de Topçu gibi ilmin kopya edilemeyecek kadar yüce olduğuna inanır. İlim dışardan alınacak bir şey değildir. Öncelikle yurttaş, ilmî değerlerin yerleşip gelişebileceği bir ortam oluşturmali, sonrasında ilmi gündelik hayata yayabilmeli, yurttaşlarına bunu aşılayabilmelidir. Batı'daki gelişmeleri takip edip ülkemize

taşımak doğrudur ancak bu gelişmeleri doğrudan, alınan şekliyle uygulamak başlı başına hatadır. Önemli olan bu gelişmeleri vatanımızın ve milletimizin değerlerine yani özüne uygun bir şekilde işlemek ve geliştirmektir. Ne yazık ki bu sağlanamadığı için Batı'dan gelen ilim yurttaşlarımızın kendi değerlerine yabancılaşmasına neden olur.

“Avrupa'nın köylüsü, Doğu dünyasının medeniyetler yaşamış tarihine varis ve İslâm'ın beşaretlerine nâil olan Anadolu köylüsü kadar ruhen incelmış ve şuurla olmasa da madde meftunluğundan onun kadar müstağni değildir. Şark'ta yükseldikçe maaşa, konfora, otomobile, uşaklara sahip olma ve bu maddi hakları kazanma dâvasında olan münevverin karşısında Batı'da servete, rahata, kıyafete, gösterişlere, merasimlere, makamına ve istikbâline kıymet vermeyen, ilim ve irfanda yükseldikçe bu maddî değerlerden gitgide uzaklaşan münevveri görüyoruz. İlim, Avrupa'da imana götürüyor, Doğu'da ise imandan uzaklaştırıyor” (Topçu, 2018a: 53).

Medeniyetlerde inanç, dil, değer yargıları, örf ve adetler farklıdır. Bu nedenle Batı'daki ve Doğu'daki ahlâk ve ilim kavramlarının içeriği oldukça farklıdır. Batı'nın ilmini olduğu gibi alan Doğu hayal ettiği gibi bir ilerleme kaydedemez. *“Türkiye ruhunu kaybetti, toprak mı? En değersiz şeyimizdir belki de. Belki de en değersiz şeyimizi kaybedince her şeyimizi kaybettiğimizi anladık: Ruhumuzu...”* (Meriç'ten akt. Tavukçuoğlu, 2012) *“Bizim ahlâki temellerimizi koyan İslâm dini daha önceki servet ve kuvvet mâbutlarına cihat açarak ilâhî idealin en belîğ ve en muhteşem Kur'anı getirmiş olduğu halde Şark'ta asırlardan beri Garb'ın kovmağa çalıştığı madde artıklarını dilenen eller uzanmaktadır”* (Topçu, 2018a: 52).

“Ahlâkta yıkılışımız tarihimizi inkârla başlıyor. Çünkü tarimizde atalarımız yaşatılmaktadır. Onlara sayısız hürmet halesi ile çevrilmişlerdir. Sevgiden ayrılmayan hürmet, ahlâkımızın temelidir. Hürmet hayatın her sahasında, ailede, okulda, alışveriş yerinde, gazetede, siyasette, sanatta ve dinde yaşatılır. Milli tarihimiz inkâr karanlığına gömüldükten sonra gün yüzü gören nesillerin, hürmet şöyle dursun, hayaya hasret bakışları ile tavırları son yarım asrın en acıklı eseri olmuştur” (Topçu, 2018a: 92-93).

Meriç'in deyimiyle Batılılaşma sonucu yaşanan ahlâki yozlaşma, ahlâki evrim din, aile, devlet ve siyaset kavramlarında kendisini göstermiştir. İman ve ibadet doğruluğun ve faziletin göstergesi olmaktan çıkmış, aile kavramı ahlâktan ayrılmıştır. Sorumluluk ve ödev bilincinden insanlar uzaklaştırılmış, ailenin kapsayıcı ve yüce oluşu duygusu eritilmiştir. Devlet ve siyaset kurumları dini basamak olarak kullanan, toplumun seçimlerini ve değerlerini hiçe sayan ahlâkilikten uzak bir anlama sıkıştırılmıştır.

Batı kapitalizm sonucu insanı eşyalaştırmış, insanın insan olarak bir değeri kalmamış, maddeleşmiştir. *“Eşyalaşmanın hâkim olduğu dünya, katı, insan dışı,*

*değerleri ve kişileri yok eden bir dünya” (Meriç, 2018a: 21). İnsana insan olduğu için değer veren, toplum değerlerini önemseyen Meriç, Batı’nın insanı maddeşletirmesini, toplumsal değerleri hiçe saymasını ahlâki bir çöküş, ahlâki bir yozlaşma hatta ahlâksızlık olarak değerlendirir. Avrupa dışı ülkeler, bilhassa İslâm ülkeleri belki de Batı’dan daha akılcıdır diye düşünen Meriç, bunun sebebi olarak da bu ülkelerin kapitalizmi tanımamış olmasını gösterir. Kapitalizmi kabul eden ülkeler insanı ezilmeye mahkum eden, insanlık dışı ve kişiyi yok edici ülkelerdir. *Bati “uygarlığı”... hasretini çektiğimiz o peri-suret, hakikatte kart bir Janus. Her iki çehresi de abus, her iki çehresi de tehditkâr* (Meriç, 2018a: 23).*

Kapitalizmin uygulamaları sonucu oluşan eşyalaşmış düzenin etkisiyle toplumsal hayatta devlet ile halk birbirinden kopmuş, hukuk, gittikçe törelerden ve yaşayış tarzından uzaklaşmıştır. Kanunlar, kanun koyucunun iradesini belirten keyfi kararlar haline gelmiştir (Taş, 2018: 187). Artık Batı’nın mukaddesleri: Çıkar ve şiddet olmuştur. Kâr güdüsüyle hareket eden Batı’da sosyal hayatı belirleyen ana faktör ekonomi olmuştur. Bu ise ahlâki değerlerin tamamen anlamını yitirmesine, içi boşalan, anlamsız kavramlar kalabalığı olmasına neden olmuştur. Artık tek önemli unsur kişilerin kârını maksimize edebilmesini sağlamaktır. Ortaya çıkan homo economicus kavramıyla artık birey kendi çıkarı dışında başka bir şey düşünmez olmuş ve bu durum ahlâki yabancılaşmayı da beraberinde getirmiştir.

Batı’da gelişme gösteren teknoloji sonucu insanların maddeleşmesi, emeğin varolan değerini kaybetmesine neden olurken aynı zamanda işçilerin işverenlerin kölesi haline geldiği görüşünü yaygınlaştırmıştır. İşçiler kendi emeklerine yabancılaşırken tek başlarına bir şey üretmez hale getirilmişlerdir. Sosyal adaletsizliğin kaynağı olan bu durum iş hayatında sevgi yerine sürekli bir yarış ve savaş ortamına sebep olmuş, insanlar arasında sınıf ayrılıkları yaşanmaya başlamıştır. Bu durum ise en büyük savaşların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. İnsanları bu çatışma halinden çıkaracak olan ise bir ahlâk devrimidir. Bahsedilen çatışmanın sebebi teknolojik gelişmelerdir ancak bu sebeple gelişmeleri takip etmemek doğru değildir. Bu toplumların geri kalmasına neden olacaktır. Burada yapılması gereken teknolojik gelişmeleri kendi kârımızı maksimize etmek için, kendi çıkarlarımız ölçüsünde kullanmak yerine insanlığa sağlayacağı fayda doğrultusunda takip etmektir. Hırsların yerine idealleri, bencillik yerine sevgiyi koyarak ilerlemek gerekecektir. Ahlâki değerlere sahip çıkarak gelişmeler takip edilirse doğru olan

ilerleme sağlanmış olacaktır. İnsanlık önce hurafelerle yoluna ışık tutmuş, sonrasında da bireysel çıkar ve rant güdüsüyle ilerlemiştir. Bu ise ahlâki bir yozlaşma, ahlâsızlık getirmiştir. İnsanoğlu ilerlemiştir ancak savaşarak, kan dökerek, ahlâksızlaşarak. Bu durumun önüne geçilmesini sağlayacak olan ahlâki değerlerin bilincine vararak teknolojiyi takip etmektir (Topçu, 2018b: 222-223).

Genel hatlarıyla Meriç, dürüstlüğü, doğru bildiğinden şaşmayışı, inandığı değerler uğruna savaşmaktan asla vazgeçmeyişi ile ahlâki vasıfları oldukça yüksek bir düşünürdür. Hayatı boyunca aldığı eğitim sonucu kazandığı bu ahlâki vasıflardan ödün vermemek için uğraşmış olan Meriç, *“belirli bir anda bir şey söylüyorsa, o an itibariyle, o, doğruluğundan emin olduğu şeydir; yani “başka türlüşü de olur, doğru çeşit çeşitir, herkese göre değişir” demez* (Cangızbay, 2018: 163). O kendi ahlâk anlayışının tüm vasıflarını Osmanlı’da bulmuştur. Ve Tanzimat aydınlarının Batılılaşmak uğruna bu ahlâki değerleri tümüyle yadsımlarına, hor görmelerine, küçümsemelerine şiddetle karşı çıkmıştır. Hoşgörü ve adalet timsali olan Osmanlı dururken hiçbir ahlâki değere önem vermeyen, sadece sömürü ve çıkar odaklı olan, eli kanlı Avrupa’yı göklere çıkarmak en büyük yanlışlardan biridir. Bu bizi ahlâksızlığa götürülecektir ve götürmüştür de. Günümüzde dâhi bunun etkilerini görmek mümkün. Kendi insanını kendi toprağına yabancılaştıran Batı güçlü ülkeleri böyle kırmaya çalışmıştır tarih boyunca. Meriç bu tuzağa düşmememiz gerektiğine inananlardan olmuştur. Yeniye görmezden gelmeden, ilerlemeleri takip ederek ancak kendimizi tanıyarak ve kendimiz kalarak ilerlemeliyiz.

Bir toplumun birleştirici unsuru olan ahlâki değerlerimize sahip çıkmalı, inandığımız, bizim olan değerler uğruna savaşmayı bilmeliyiz Meriç’e göre.

B) CEMİL MERİÇ’İN GENEL DÜşÜNCESİNDE “SİYASET” VE SİYASETİN CEMİL MERİÇ’İN DÜNYASINDAKİ YERİ

En geniş anlamıyla siyaset, insanların uyması gereken ilke ve kuralların belirlenip korunduğu, bu kuralların çatısı altında düzenli bir yaşam sürdürülmesini sağlayacak olan yönetim faaliyetidir. Aynı zamanda bu faaliyetleri tetkik eden akademik bir daldır. Siyaset bu nedenle çatışma ve iş birliği olguları ile kopmaz bir bağ kurmuştur. Bir yandan hasmâne fikirlerin, farklı isteklerin ve yarışan menfaatlerin varlığı ile insanların içinde yaşadıkları kurallar hakkındaki anlaşmazlıklar süreklilik kazanır, diğer yandan insanlar bu kurallar üzerinde etkili

olmak veya bu kuralların sürdürülmesini sağlamak amacıyla diğerleriyle birlikte çalışmak zorunda olduklarını kabul ederler. İşte bu yüzden siyasetin kalbi genellikle, içinde hasmâne görüşlerin ve karpışan menfaatlerin uzlaştırdığı bir çatışma çözümü süreci olarak resmedilir. Ancak, bu kapsamda, siyasetin çatışmaların çözümü için bir arayış olduğu bilinmelidir. Çünkü tüm çatışmaların çözülmesi mümkün değildir. Bu açıdan “siyaset hepimiz aynı değiliz” çeşitliği ve “herkese yetecek kadarı hiçbir zaman yoktur” kısıtlılığı gerçeği üzerinde vuku bulmaktadır (Heywood, 2015: 62-63).

Siyaset genel anlamıyla yukarıdaki gibi tanımlansa da dört farklı anlam çerçevesinde incelenmiştir. İlk olarak, yönetim ve devlet olgusu üzerinden tanımlanmış ve incelenmiştir. Bu tanımla birlikte siyaset olgusu insanların ve kurumların tamamen dışında olup sadece devletle sınırlı bir faaliyet olarak kabul edilmiştir. İkinci olarak, bireyin şahsiyetinden arındırılmış olup toplum için var olan bir olgu olarak tanımlanmış, yani kamusal bir anlam taşımıştır. Üçüncü olarak, çatışmaların çözümünde zorlama ve iktidar kullanmak yerine karşılıklı bir uzlaş ve müzakere ile çatışmaların çözümü anlamını taşımıştır. Bu tanım siyaset “mümkün olanın sanatıdır” dendiğinde kastedilen şey olup, problemlerin çözümünde barışçıl tartışma ve arabuluculuğu kapsayan “siyasal çözümler” ve “askerî çözümler” arasındaki farkı imâ eder. Son olarak ise siyaset kaynakların üretimi, dağıtım ve kullanımı olarak tanımlanmıştır. Bu açıdan siyaset arzulanan sonuçları başarmak için gerekeni yapma becerisi anlamında iktidar ile ilgilidir (Heywood, 2015: 63-64).

Meriç’in dünyasındaki siyaseti anlayabilmek için “politika” yani “siyasa” kavramını da incelemek gerekmektedir. Politika bir şahıs, grup, işletme veya yönetim tarafından güdülen eylem planının genel adıdır. Bir şeyin politika olarak tâyin edilmesi, belli bir davranış güzergâhının izleneceğine dair resmî müeyyide ile donatılmış ve usûle bağlanmış bir kararın alındığını imâ eder. Ancak, politika en iyi şekilde niyetler, eylemler ve sonuçlar arasındaki bağlantı olarak anlaşılabilir. Yani, yönetimin yapmayı taahhüt ettiği ve yaptığı şeyin, sonucu ile arasındaki ilişkidir. Kısaca, hükümetin veya yönetimin tavırlarıdır diyebiliriz (Heywood, 2015: 55).

Politika zaman ve mekân bakımından *evrensellik* ve *süreklilik* niteliklerine sahiptir. Geçmişten bugüne, en eski toplumlardan en yenisine kadar geçen tarihi süreç içerisinde insan toplulukları siyasal bir nitelik taşıyarak günümüze gelmiştir. Politikayı insanlar arasındaki düşünce farklılıkları, çıkar ayrılıkları, psikolojik eğilim farklılıkları gibi nedenlerden dolayı bir çatışma olarak kabul edersek, bu farklılıklar

var olduğu sürece politika da varlığını sürdürecektir. Hür bir ortamın varlığı sonucu ortaya çıkan politika sadece bir çatışma değil, aynı zamanda bir uzlaşmadır. Bu uzlaşma ortak bir karar alabilme anlamını taşımaz. Burada ifade edilen uzlaşma, toplumda çatışma halinde olan farklı çıkarların belli bir noktada birleştirilebilmiş olması yani çıkarların ortalamasını bulma durumunu ifade eder. Ki bu bazen baskın sınıfın azınlığa hükmetmesi anlamını da taşır. Çatışma ve uzlaşma alanı olarak ifade ettiğimiz politika, içerisinde şiddet ve kaba kuvveti barındırmaz. Şiddet ve silahlı çatışmanın olduğu yerde politikadan değil savaştan söz edilebilir. İnsanlar kendi yaşamlarını daha iyiye götürmek amacını taşıdığını kabul ettikleri politikaya siyasal iktidarın doğruluğu ve haklılığına inandığında itaat edecektir (Kapani, 2017: 25-26-27-28). Genel hatlarıyla tanımladığımız politika kavramından Meriç şöyle bahseder:

“Otorite ve hürriyet... Politikayı özetleyen iki zıt mefhum. Çatışıyorlarsa, toplum rahatsızdır; aralarında ahenk kurulmuşsa, mutlu. Otoriteyi yıkmak, anarşiye yol açmaktır. Hürriyeti kaldırmak, toplumu bir veya birkaç kişinin sömürüsüne terk etmektir. Demek ki insanlar ne hürriyetten vazgeçebilirler ne otoriteden. Ama bir hakikati de unutmamalıyız: Hürriyetin tek desteği var: Hak... Otorite hem kuvvete dayanır hem hileye. Yani hürriyet daima tehlikededir. Hürriyet, tarihin hiçbir çağında tam olarak gerçekleşmemiştir. Çünkü hükümetler için ayak bağıdır” (Meriç, 2016a: 200).

“Politika, sürüleri gütme, sınıflar arasında bir denge kurma sanatıdır. Valéry'nin tabiriyle insanı en çok ilgilendiren konulardan uzaklaştırma sanatıdır. Politika, sosyolojinin tarih öncesi. Bütün sosyal ilimlerin ebesi felâkettir. Politika da büyük ıstırapların arifesinde doğar. Politika az sonra sosyoloji adı altında yeni bir hüviyet kazanacaktır. Politika cemiyet halinde yaşayan insanların mümkün olduğu kadar birbirlerine az zarar vererek yaşamlarını temin eder. Bir çoban, bir yönetici ilmidir. Montesquieu'nun “Kanunların Ruhu”yla politika, ilim şahsiyeti kazanır.” (Meriç, 2018b: 114-115).

“Politik satıhtaki köpüktür, rejimdir, hükümetle ferdin münasebetleridir, geçicidir, millet meclisi, senato, Anayasa münasebetleridir. Tarihin akışını önleyen mistifikatör müesseseler” (Meriç, 2018b: 225).

Başarılı bir eğitim hayatına sahip, kültürlü, her yeniliği bilmek ve değerlendirmek isteyen, hiçbir düşünceye esir olmayan, kendini sürekli yenileyen ve geliştiren bir irfan adamı olan Meriç, siyasetten uzak durmuş, kitaplarına sığınmıştır:

“Benim dünyam minnacık bir dünya. Minnacık ve sonsuz. Kavgadan kaçtım. Kavgadan, yani kör döğüşünden... Önünde birçok yol var: Politika bunlardan biri. Belki de en aldatıcısı olduğu için en câzibi. Mutlak'ın ve sonsuzun rüyası. Mukaddes bir abes. Bana sorarsan kütüphanene dön, yani kitap ol, aydınlan ve aydınlat. Neden İşçi Partisi'ne girmiyorsun? Girmem, çünkü benim yerim kütüphane. Ben ışık arayan, aydınlanmak ve aydınlatmak isteyen bir insanım. Politikanın kurtarıcılığına inanmıyorum...” (Meriç, 2017: 50)

“Politikaya girmek, amacı iktidar olan çatışmalara katılmaktır: Devlete ve topluma hükmetme iktidarı. Politikaya girer girmez aksiyon kanunlarına boyun eğmeyi de kabul etmiş oluruz. Bu kanunlar, samimi tercihlerimize aykırı olabilir. Şeytanla anlaşma

yapmaktır politikaya girmek. Kendini netice almanın mantığına teslim etmektir. Siyasi aksiyon devamlı bir çaba; amaç: Aydınlıkta hareket etmek ve alınan kararlar neticesinde hayal kırıklığına uğramamak. Devlet, meşru şiddet inhisarını elinde tutar” (Meriç’ten akt. Vayni, 2016: 113)

“Valéry: *“Politika insanları kendilerini en yakından ilgilendiren problemlerle meşgul etmeme sanatıdır” der*” (Meriç, 2018b: 185) diyen Meriç, politikayı daha geniş anlamıyla siyaseti bir kör döğüşü olarak görmüş ve bu alandan uzak durmayı tercih etmiştir. *“Bugün politika adamı ve psikolog şairi-hikâyeciyi unutturmuştur”* (Meriç, 2018b: 188). Ona göre siyasi alan samimiyetsiz ve soğuktur. Samimiyetsizdir çünkü hâle ve icaplara uygun davranışlar bütünüdür. *“Kuvvetli ruhların, yani iman sahibi olanların esaslı vasıfları olan samimiyet, yani halkın değil, menfaatlerin değil, heveslerin değil, kendi kendinin olma sebebiyle onlar, şöhretlerine veya menfaatlerine değil de yalnız kendi kalplerine kayıtsız, şartsız ve şüphesiz çevrilen dost arama ihtiyacındadırlar”* (Topçu, 2018a: 176). Oysa siyaset bu samimiyetten çok uzaktır. Meriç’e göre *“siyasetçiler kendi çıkarlarını gözetirler. Politikacının veya partinin görüşü, doğrudan doğruya meslekleri veya durumları ile ilgili siyasi şartlar tarafından biçimlendirilir”* (Meriç, 2016a: 45). Siyaseti tehlikeli bir alan olarak gören Meriç, kendisini peşin hükümlerden sıyırmıştır. *“Önce yaşamak sonra dövmüşmek istiyorum”* (Meriç, 2013: 159) diyen düşünür, siyasetçinin kurnaz ve ileriye görebilen bir şahsiyeti olması gerektiğini söyler. Her siyasetçi ona göre şüphelidir.

Politikanın insanları sınırlandıran bir özelliği vardır. Gerçekte politika özgürlük demektir. Belli bir düşünceye ve dünya görüşüne sahip bir bireyin kendini ifade etme aracı olan politika kişiye bu hakkı vermiyorsa zaten işlevini yerine getirmiyor demektir. Çoğu zaman amacı dışında kullanılan politika bazen kavga, baskı ve şiddet aracı olarak kullanılabilirdi (Palgın, 2009: 106-107). *“Şiddet, uçuruma açılan bir yol; sabır hakikate”* (Meriç, 2017: 217) diyen Meriç, politikanın bu yönüne çok uzaktı. O düşmanı bile dost ederek yenmek gerekliliğine inanan bir insandı. Siyasi alanda kişisel çıkarlar uğruna dökülen kanları hiçbir zaman anlayamayacaktı.

Meriç’in siyaset anlayışını incelerken ilk olarak karşımıza onun düşüncesinde önemli bir yer tutan, hemen hemen her eserinde değindiği sol/sağ çatışması çıkar. Sınıflı toplum yapısına sahip olan Batı’da anlam kazandığını düşündüğü sol ve sağ kavramlarının, Türkiye için hiçbir anlam ifade etmediğini düşünür. Çünkü bunlar Batı’dan ülkemize girmiş kavramlar olup bizde anlam olarak gerçek karşılığını

bulabilmiş değildir. Osmanlı ve sonrası Cumhuriyet dönemi Türkiye'si sınıflı bir toplum yapısına sahip değildir. Soldan hareket ettiğim de sağda karar kıldığım da doğru değildir diyen Meriç, bu kavramların uydurmaca olduğunu düşünmektedir. Ona göre bu kavramlar, hakikatlerin üstünü örtmeye yarayan bir şaldır adeta. Batı'nın bizi birbirimize düşürmek ve yıkmak için ülkemize soktuğu düşman kavramlardır. Hayatı boyunca öğrenmek ve öğretmek üzerine yoğunlaşmış, siyasetten uzak durmuş olan Meriç, sınıflı bir toplum yapısına sahip olmayan bir ülkede solcu ve sağcı kavramlarının yeri olmadığını söyler:

“Sol-sağ... Çılgın sevgilerin ve şuursuz kinlerin emzirdiği iki ifrit. Toplum yapımızla herhangi bir ilgisi olmayan iki yabancı. Solun halk vicdanında yarattığı tedailer: Casusluk, darağaçları, Moskova; sağın, müphem, sevimsiz, sinsi bir iki hayal. Hristiyan Avrupa'nın bu habis kelimelerinden bize ne? Bu maskeli haydutları hafızalarımızdan kovmak ve kendi gerçeğimizi kendi kelimelerimizle anlayıp anlatmak, her namuslu yazarın vicdan borcu” (Meriç, 2017: 81).

Sol ve sağ, siyasetçilerin, siyasi partilerin ve siyasi hareketlerin ideolojik duruşlarını özetleyen siyasal görüş ve inançlarını tanımlamanın kestirme bir metodu olarak kullanılan terimlerdir. Genellikle siyasal çizginin kutupları olarak anlaşılırlar. Ancak bu terimlerin kesin, net bir anlamı yoktur. Daha çok devletin rolü üzerinden farklı tanımlamalara tabi tutulurlar: Sol kanat görüşler, müdahaleciliği ve kolektivistliği (toplulukçuluk veya cemaatçilik) destekler, sağ kanat, piyasa ve bireycilikten yanadır. Günümüz Türkiye'sine baktığımızda bu kavramların birbirlerinin yerine geçtiğini açıkça görmek mümkündür. Yani asıl sağ, aslında sol kanadın değerlerini, asıl sol ise sağ kanadın değerini savunmaktadır (Heywood, 2015: 59). Sol ve sağ kavramlarının bu tanımların dışında daha derin ve ideolojik anlamları da vardır. Hürriyet, dostluk ve kardeşlik, hak sahibi olma, gelişme ve ilerleme, yenilik ve uluslararasılık gibi fikirler genellikle sol kanat karaktere sâhip olarak görülür. Otorite, hiyerarşi, düzen, ödev, gelenek, irtica ve milliyetçilik gibi fikirler ise genellikle sağ kanat karaktere sâhip olarak görülür (Heywood, 2015: 59). Cemil Meriç'e göre aslında Türkiye'de yeri olmayan sol/sağ kavramları ne yazık ki Batı kaynaklı olarak Modernleşme adı altında ülkemize girmiştir. O, yaşadığı dönemdeki sol/sağ izlenimlerini ve kendisinin bu kavramların neresinde yer aldığını şu sözlerle dile getirmiştir:

“Avrupa'da önce burjuvazinin bayrağıdır sol, sonra dördüncü sınıfın... Hürriyettir, terakkidir, müsavattır. Sağa türbedarlık düşer: Türbedarlık, yani ezeli değerlerin bekçiliği. Hangi ezeli değerlerin? İhtilal, istibdadın tasfiyesiydi; müjdeydi, ümitti, gelecekti. Sağ, daima çekingen, daima korkak, daima sevimsizdir. Çekingendir, çünkü

maziyi temsil eder; maziyi, yani keyfiligi, kanunsuzlugu. Korkaktır, zira kanli imtiyazların ve karanlık istismarların mirasçısıdır. Sevimsizdir, hangi mezarlığı ürpermeden seyredebiliriz? Avrupa'nın son iki yüz yıllık tarihi, solun zaferleri, sağın hezimetleri tarihidir. Bize gelince... Hudutlarımızdan salgın bir hastalık gibi girer sol, arazi meçhul bir hastalık. Solcu, ithamların en korkuncu olur... Büyüden meş'um, bedduadan netameli bir kelime. Sağ, daha nazlı, daha utangaç bir misafir, ne zaman gelmiş, bilen yok! Türk adaleti, kimse tarafından benimsenmeyen bu silik ve şahsiyetsiz kelimeyi pek ciddiye almaz. Ve çeyrek asır nebatî bir hayat yaşar sağ. Sol, demokrasilerin zaferinden sonra yeni bir bekâret kazanır. Avrupa'da, günâhlarından arınır. Bizde de kasideler döşenilir, nazenine. Avrupa bütün cinayetlerini sağa yükler. Sağ, yakın tarihin "günâhkâr teke"sidir; kilisedir, cehalettir, faşizmdir" (Meriç, 2017: 80).

"Sağ, kovuğuna çekilmiş, münzevi, mazlum, mustarip. Sol, eline tutuşturulan reçeteyi kekeliyor, mânâsını anlamadığı reçeteyi. Tek ortak duygu: Düşmanlık. Diyalog yok. Tanzimat'tan beri hazır elbiseye meraklıyız, hazır elbiseye ve hazır medeniyete... Tefekkür kılıçla fethedilmez, bir parça kendi kafamızla düşünmek ne kadar güç. Cemiyetle beraber hakikatler de gelişir. Tek tehlike bunu kavramamak, kızıl şal görmüş İspanyol boğası gibi, her düşünceye ve her düşünene saldırmak: Bu canım memleket ondan bir cüzzamlılar ülkesidir. Sağ okumuyor. Boşuna bağıyorum. Sol diyalogdan kaçıyor, küskün: Ötügen Yayınevi'nin bastığı kitap okunmamış. Peki siz basın. Cevap yok. Bu çemberi kırmak mümkün değil. Son tahlilde, hudutlu imkânlarımızı isteyene bezletmekten başka çare yok. Sol, sağın gösterdiği dostluğu göstermiyor. Benim trajedim şu birkaç satırda: Sevebileceklerim dilsiz, dilimi konuşanlarla konuşacak lakırdım yok. Yani, dilimle, zevklerle, heyecanlarımla, yarım *Büyük Doğu* kadrosundanım. Düşüncelerimle, inançlarımla *Yön*'e yakınım. Bu bir kopuş, bir parçalanış" (Meriç, 2017: 55-57).

Meriç'e göre Türkiye'de gerçek anlamda bir sol ve sağ ayrımı yoktur. Bunlar Batı kaynaklı ayrımlardır. Meriç yaşadığı ülkede bu ayrımın daha genel ve daha somut olan "dürüst olanlar" ve "dürüst olmayanlar" şeklinde yapılması gerektiğini söylemiştir. Dürüst olanlar ve olmayanlar şeklinde yapılan bu ayrım yaşadığı bu ülkeye göre olan, yani doğru olan bir ayrımdır. O, yapay bir şekilde topluma dayatılan sol ve sağ kavramlarını kabul etmediğini söyler (Fidan, 2009: 82). Ve bunu şu sözleriyle dile getirir: "*Evladım! Bu memlekette sağcı-solcu yoktur. İlerici-gerici yoktur. Bu memlekette namuslular ve namussuzlar vardır! Ve bunların kavgası vardır. Siz namusluların tarafında yer alın. Göreceksiniz çok kalabalık olacaksınız*" (Meriç'ten akt. Tavukçuoğlu, 2012).

"Solla sağ bir bütündür, solu tayin eden sağdır, sağı tayin eden soldur. Biz hakikatlerin sadece bir tarafını görmeye mahkûm edilmişizdir. Oysa yalnız bir tarafını görmek, hiçbir şeyi görmemektir. Düşünceye yasak bölge tayin edildiği andan itibaren düşünmek yoktur, bir düşüncenin esareti altına girmek vardır" (Meriç, 2018b: 195).

Sol, Fransız Devrimi ile birlikte kavramsallaştığı üzere devrimci, özgürlükçü ve eşitlikçi siyasal eğilimleri temsil ederken; konjonktürel olarak da laik ve pozitivist bir anlayış izlemiştir. Türkiye solu başlangıcından itibaren pozitivist, dine karşı mesafeli, büyük ölçüde seçkinci ve batıcı. Sağ ise mülkiyetçi, muhafazakâr, liyakat ve hiyerarşiden yana, değişimlere karşı kuşkulu, dünyanın ve gündelik hayatın

doğallığından kopmaya, uzaklaşmaya karşı isteksiz. Aydınlar ve siyasal aktörler, sosyo-politik ayrışmalarla birlikte ve bu ayrışmalara paralel olarak, kendilerince bir çıkış yolu bulmak veya bir kurtuluş modeli gerçekleştirmek için, bir yönden Batı karşıtı diğer yönden Batı'nın etkisi altında olan arayışlara girişecek; ya da artık İmparatorluğun vesayeti ortadan kalktığından, halihazırdaki sosyo-politik arayışlar üzerinden siyaset yapma girişimlerinde bulunacaklardır. İslâmcılık, Türkçülük, Sosyalizm, Batıcılık, Muhafazakârlık, Milliyetçilik gibi akımlar bir yönden işte bu arayışların ve ayrışmaların, diğer yönden ise toplumsallığın kendisini savunma ve tanımlama çabasının birer tezahürüdür (Aktaş, 2009: 725-726-727). Cemil Meriç, bu düşünce akımları içerisinde Milliyetçi-Muhafazakâr düşünce ikilemi içerisinde değerlendirilebilir. Değerlendirilebilir diyoruz çünkü, Meriç'e kesin olarak muhafazakâr demek mümkün değildir. Ancak onun muhafazakâr kimliğini de yok saymak doğru olmayacaktır. Meriç önce Hint'te heyecanlanmış, o ana kadar içinde olduğu Batı materyalist kültürünün Hint kültürü karşısındaki sığığını görmüş, sonra Osmanlı-Türk kültürünün ihtişamına teslim olmuştur. İnsan önce kendini tanımalı, kendini keşfetmeli diyen Meriç'in, yerlilik endişeni sembolize edişiyile gördüğü bir muhafazakâr işlev vardır (Bora, 2006: 518).

“Ağaç köküyle yaşar. İnsan da öyle. Biz ise maziden koştuk istikbale bağlanamadık. Türkiye bütün kütüphaneleri yakılan, bütün mazisi imha edilen, altı yüz yılı cerrahi bir ameliyatla içtimai uzviyetinden koparılıp atılan bedbaht bir ülke. Oysa milletin ana vasfı devamlılık. Türk milleti... Hangi millet? Bu millet on sene de bir değişen hafızasız nesiller analgamı” (Meriç'ten akt. Tavukçuoğlu, 2012).

Değişime karşı direnme arzusu muhafazakârlığın tekrar eden bir ezgisi olmakla beraber bir ideoloji olarak muhafazakârlığı rakip siyasal inançlardan ayıran şey onun kendine özgü duruşunu sürdürme tarzıdır. Muhafazakâr ideolojinin merkezî ezgileri gelenek, insanın mükemmellikten yoksun oluşu, organik toplum, otorite ve mülkiyettir (Heywood, 2015: 100). Meriç geleneksele yani Osmanlı'ya olan bağlılığı ve sevgisiyle muhafazakârlığa yakın bir duruş sergiler. Bu yaklaşımda gelenek, geçmişin birikmiş bilgeliğini ve “zamanın testinden geçmiş” kurum ve uygulamaları yansıtmaktadır ve hem bugün yaşananların, hem de gelecek nesillerin yararına korunmalıdır. Aynı zamanda gelenek, bireylere sosyal ve tarihsel bir aidiyet hissi vererek, istikrar ve güvenliği geliştirme erdemine de sahiptir (Heywood, 2011: 76).

Muhafazakârlık ne kadar gelenekçilik, yeniliğe karşıtlık olarak görülse de aslında muhafazakâr düşünce, toplumsal yapı ve kurumlar ile gelenekleri tahrip

etmeyen tedrici bir yeniliğe karşı değildir. Organizmacı bir toplum anlayışına sahip olan muhafazakârlık, her organizmanın değişime uğrayacağını bilir ve bu değişimin karşısında durmaz. Ancak bu değişim tıpkı insanın organik değişiminde olduğu gibi aşama aşama yaşanmalı; yani bir evrim süreci izlenmelidir. Devrim ise öngörülmeven olumsuz sonuçlar doğurması ve toplumsal yapının sürekliliğini sağlayan ana kurumlara zarar vermesi nedeniyle olumsuzlanır. Muhafazakârlık devrim karşıtlığı üzerine yükselmiştir demek yanlış olmayacaktır (Beriş, 2005: 392).

“Her terakki, ancak ağır ağır gerçekleşince kabul edilebilir. Yoksa faydasız ve zararlı bir çabadır. Geleneğe dayanmayan, zorunlu olmayan siyasi bir yeniliği kabul ettirmeğe kalkışanlar yeniden hoşlanmayanları rahatsız eder, böylece cezai müeyyidelerin uygulanmasını haklı çıkarırlar” (Meriç, t.y.: 23).

Genel olarak muhafazakârlığın, çağdaş bir düşünme biçimi olduğu söylenebilir. Çağdaştır, çünkü muhafazakârlık için muhafaza edilecek bir dünyanın varlığı ancak kendisini tehdit etmeye başlayan bir modernizmin varlığına bağlı olarak gerçekleşir. Aydınlanmanın aşırılıklarına karşı kendi düşüncesini oluşturan muhafazakârlık, Modernizm ile aynı dönemin ürünüdür, yani ondan daha eski bir maziye sahip değildir. Çoğu kişi muhafazakârlığın gericilik olduğunu iddia eder. Ancak tam aksine muhafazakârlık değişime, yeniyeye ve gelişmeye açık bir düşünce biçimidir. Onun kabul ettiği değişim, bir milletin değerlerini alıp aynı şekilde başka bir millete uygulama şeklinde bir taklitçilik değildir. Kesin çizgileri ve önceden planlanmış kuralları olmayan muhafazakârlık, her ülkenin kendi tarihsel sürecine ve politik yapısına uyum sağlayacak, toplumsal ilişkilerini bozmayacak, insanlar arasındaki bağlarla uyumlu bir değişimi savunur (Hatice Bıyık, 2014: 74).

Meriç, Modernleşme ve Batılılaşma adı altında yapılan inkılapların büyük bir kısmını doğru bulmamaktadır. Batı ülkeleri “sen bir az gelişmişsin” diyerek ülkemize düşman, yabancı, uydurmaca kavramları sokmuş, aydınlarımız ise buna çanak tutarak en büyük yanlış yapmışlardır. “Bu “çağdışı” ithamı, ithamların en alçakcası ve en abesi” (Meriç, 2018a: 25). Batı ülkeleri kendi aydınımız ile kendi ülkemizi vurmamıza neden olmuştur. Meriç’in yanlış bulduğu, yoğun bir şekilde eleştirmekten geri durmadığı inkılapların başında “harf inkılabı” gelir. Bu durum doğudan doğruya Meriç’in muhafazakâr tutumuyla alakalıdır. Ona göre, bu inkılap geçmişle bağımızı kökten koparmıştır. Yeni nesil geçmişe yabancı kalmıştır. Bu inkılap ile bütün kütüphanelerimiz bir anda işlevsiz hale gelmiş, tabir-i caizse yok edilmiştir.

“Hafızasını kaybeden bu zavallı nesilleri biz mahvettik, bu cinayet hepimizin eseri, hepimizin yani aydınların” (Meriç, 2016a: 284).

“Zamana uyun, çağın ihtiyaçlarını dikkate alın. İdarenizi düzene sokun, ıslah edin. Ama yerine, size hiç uymayacak olan müesseseleri koymak için eskileri yıkmayın. Batı kanunlarının temeli Hıristiyanlıktır. Türk kalınız. Avrupa’nın şartları başkadır, Türkiye’nin başka. Avrupa’nın temel kanunları, Doğu’nun örf ve adetlerine taban tabana zıttır. İthal malı ıslahattan kaçının. Bu gibi ıslahat Müslüman memleketlerini ancak felakete sürükler” (Meriç, 2018a: 31).

“Harf inkılabı altı yüz yılı rafa kaldırdı. Ve tarihsiz bir memleket ibda etti. Tarihinden kopan bir ülke her maceraya sürüklenebilir. Dil devrimi kâmusu Anadolu’nun doluşudur. Yalnız Anadolu’nun değil, Azeri’nin, Çağatayca’nın, Kırgızca’nın da doluşu...Güzellikler, yani mazi kovuldu. Altı yüz senenin ötesine atlamak, yani millî tarihe altı yüz senelik bir parantez, bir uçurum. Yeni harfler geleneğin, irfan geleneğinin sırtına indirilen bir baltaydı” (Meriç, 2014: 301).

Dil, uzvî yapıyı andırır. Onun bebeklik, çocukluk, gençlik, erginlik ve ihtiyarlık çağları vardır. Dilin bu evrimi doğal bir süreçtir. Onu cansız bir madde gibi ele alamayız. Harf devrimi ise dili bir madde gibi ele almış, dilin mazisi reddedilmiştir (Topçu, 2018a: 115).

“Osmanlıca dedikleri o güzel Türkçeye yüzyıllar boyunca verilen emekler bize bir büyük edebiyat tarihi kazandırmıştır. Fuzuli’ler, Bakî’ler, Hâmid’ler, Âkif’ler hep o emeğin meyvalarıdır. O emek bize hatta bir terbiye tarzı kazandırmıştı. Necip milletimiz hâyâ denilen cevherile insandaki izzetinefis her şeyden önce dilde beslenip yaşatılmıştı. Son neslin terbiyesinde çektiğimiz sıkıntıların mühim bir kısmına sebep, dilden gelen zorluklardır, dildeki yetersizliklerdir” (Topçu, 2018a: 118).

Meriç hep “Bu Ülke”ye özgü olanın peşindedir. Kelimelerin en tehlikelilerinin toprağımızda doğmayanlar olduğunu söyler. Temel davası olan yozlaşma ve yabancılaşma probleminin esasını oluşturan ona göre kendi değerlerini inkârdır (Bora, 2006: 520). Bu yüzden de *“muhteşem bir maziyi, daha muhteşem bir istikbale bağlayacak bir köprü olmak”* (Meriç, 2016a: 284) ister. *“Biz kendi kendine düşman insanlar haline geldik. Mazi yok, tarihimizi tanımıyoruz. Din ölüm yatağında. İnsanları biraya getiren hiçbir ideoloji doğmadı. Nihayet dil de gitti elden”* (Meriç’ten akt. Vayni, 2016: 163).

“Zamanın şartlarına uymayan tedbirlere başvurmak ya insan mizacını tanımayanların işidir ya “astım-kesticiler”in marifeti. Böyleleri yenilerini getireceğim diye eski müesseseleri yıkar. Herkes öyle istediği için mi? Yoo! Başkaları tarafından veya başka topluluklarda uygulandıklarını görmüştür de ondan. Her reform bir tedirginlik yaratır. Hele yeniye eskiye bağlamıyorsa kurulan denge uzun ömürlü olmaz, devlet dağılır ve devrimlerin arkası gelmez” (Meriç, t.y.: 21).

Meriç, muhafazakârlığın ilmihalini yazarcasına tipik bir tutumla, soyut ve analitik olan karşısında somut, doğal, bütün ve mutlak olanı arar. Hümanizmi reddetmesi onda soyuta bağlanış zaafını görmesinden ötürüdür. Meriç, özlediği

somutluğa, doğallığa ve bütünlüğe ulaşmak istemektedir. Onun davası, bunları hazır olarak sunan somut modellere güvenmeyişiinde yatar (Bora, 2006: 521). O, tam ve mutlak olanın peşindedir ve bu öylesine tutarlı, istikrarlı ve kararlı bir peşindeliktir ki paradoksal bir biçimde, kendisine tutarsız dedirtecek her şeyin kaynağında da işte bu tam ve mulak olanı arayış yatar (Cangızbay, 2006: 533). Yazılarını defalarca gözden geçirir. Tekrar tekrar yazar. Eserini yayımlasa bile düzeltme yapmaya, tekrar tekrar incelemeye devam eder bıkmadan usanmadan.

Muhafazakâr-Modernleşmeci temaları savunanlar; geleceğin kolay inşa edilemeyeceği ancak bunun yanında geçmişin de bir millet ruhundan kolayca silinip atılamayacağı, inançsız bir toplum olamayacağı, modernleşmenin doğru, ideal tek bir yolunun olmayıp izlenecek yolların her bir ülkenin kendi şartlarına bağlı olarak değişebileceği şeklinde temalar işlemişlerdir (Demirel, 2007: 221). Milliyetçi ve Muhafazakâr düşünce biçimlerine karşı bir tür mesafeyi korumayı başaran Cemil Meriç, “Batılılaşmaya karşı” ama “Batılı” kişisel bir üslup geliştirmiştir, bu üslup Batı’nın hakkını teslim eden eleştirel bir üslup olmuştur; yine de İslâm, Doğu ve Osmanlı vb. konularda Meriç’in daha “içerden” konuşmayı sürdürdüğü görülecektir (Çiğdem, 2007: 78).

Siyasetin içinde olmak istemediğini belirttiğimiz Meriç, ne kadar bu alan içerisinde olmak istemese de ülkesini düşünen bir aydıındı. Ülke olarak hastalığımızın siyasi düşünceye gözlerimizi kapamış olmamız olduğunu söyleyen Meriç, kendimizi tanıyarak kendi görüşümüzü yaratmamız gerektiğini savunur. “*Siyasi düşünce çağdaş insanın yolunu aydınlatacak en emin projedir*” diyen Meriç, bütünü göremediğimiz için ya sloganlara esir olduğumuzu ya da ideolojilere köle olduğumuzu düşünür (Kılıç, 2018: 109).

“Türk insanının en büyük noksanı siyasi düşünceye gözlerini kapamış olmasıdır. Bütünü bilmediğimizden ya sloganlara esir olduk, ya ideolojilere köle. Siyasi düşünce çağdaş insanın yolunu aydınlatacak en emin projektördür. Çağdaş Avrupa bu hakikati çok iyi anladığından mekteplere siyasi edebiyatı ders olarak koymuş bulunuyor” (Meriç, 2018a: 164).

Umrandan Uygarlığa adlı eserinde André Siegfried’in bir mektubuna yer veren Meriç, büyük tarihçi dediği André’nin siyaset ile ilgili ifade ettiklerinin ibretle ve dikkatle okunması gerektiğine inanmış, onun bizleri siyaset dünyasının atmosferi içerisinde soktuğunu dile getirmiştir:

“Kimi mistikçe ele alır iktidarı, kimi devletin sâdık bir hizmetkârı gibi, kimi opportünistçe, kimi vurguncudur, kimi yırtıcı, kimi sadizmini tatmin için ister otoriteyi. Ama hepsinin de amacı şuurlu veya şuursuz olarak iktidarda kalmak. Tabiatın kanunu bu: Her varlık, kendi varlığını sürdürmek ister... İnsan insandır nihayet, politikacı da insandır; mizacının değişmez bazı kanunlarına boyun eğer, idare edenler bu gerçeği hatırlamak lütfunda bulunsaydılar bazı büyük, bazı affedilmez hatalar işlenmemiş olurdu. Siyasî pazarlığa girdikleri zaman karşılıklarını harekete geçiren derin sebepler nelerdir, araştırmak isteselerdi, ağır muhakeme yanlışları önlenmiş olurdu. Hareketlerimizin gerçek sebeplerini binde bir açıklarız, hatta hiç açıklamayız: Bu gizli sebepleri kestirmek politikacının, siyasî temsilcinin, adayın ilk kavgası olmalıdır” (Meriç, 2018a: 165-166).

Meriç siyasi anlamda nasıl vahim bir durumda olduğumuzu şu sözlerle dile getirmiştir:

“Duverger’in Fransa için işaret ettiği tehlike: Fransız insanının politik kültürünün sıfır olması, politikayı bilmemesi, politikanın dışında bırakılmış olmasıdır. Fransız insanı Montaigne’den beri tarihin içindedir. Onlar bu durumdaysa, bizim ne halde olduğumuzu düşünmek ancak ızdırıp verir” (Meriç, 2018b: 195).

C) CEMİL MERİÇ’İN SİYASET ANLAYIŞINDA “AHLÂK” OLGUSUNUN YERİ

“Şiddet mi, şefkat mi? Ferdî ahlâkla sosyal ahlâkın münasebeti nedir? Ahlâkla siyasetin münasebeti nedir? Sosyal bir “that is the question” bu” (Meriç, 2018b: 184).

“19. asrın sonunda “Asrımızın Yalanları” insanların bilerek kendi kendilerini aldatmalarına dikkati çekiyordu. Max Nordau’ya göre izdivaç, iktisadî hayat, din, politika hepsi yalandır. Bir İtalyan sosyoloğu Schipio Sighele’e göre siyasî hayat yalanın hüküm sürdüğü bir dünyadır. İç ahlâk insanın yakınlarına, ailesine karşı dürüstlüğüydü. Belki bu fedakârlığın sınırları mahalleimizi de kucaklar. Sonra dış ahlâk gelir. Parti ve millet sınırları içindeki ahlâk. Bir sınıf ahlâkı. Sighele için en büyük politika adamları en iğrenç yalanları çekinmeden söylemişlerdir. Bütün tarih ferdi namusla içtimaî namussuzluk arasındaki uçurumu gösteren delillerle dolu. Tırnağın ve dişin yerine söz ve kalem geçmiştir. Tarihteki tekâmül bundan ibarettir” (Meriç, 2018b: 184-185).

“Sartre “on ne gouverne pas innocenmmment” (safiyetle politika yapılamaz) der. Bir ideolojinin gerçekleştirilmesidir politika. Ferdî ahlâkla bir münasebeti yoktur. Nietzsche “herhangi bir düşünce insanın insan olarak yaşamasını sağlıyorsa doğrudur” diyor. İlmin nazarında her politikacı bir parça yalancıdır. Politika temiz bir hedefe varmak için oynanan pis bir oyundur. Her namuslu adam daha namuslu bir dünyanın kurulması için bir lağım banyosundan geçmelidir. Angaje olmamış insan mümkün olduğu kadar uyanık olmalıdır dogmalar karşısında. Kendi kafasıyla düşünmek, kendi gözleriyle görmek zorundadır” (Meriç, 2018b: 197).

Toplumsal yönetimin devlete geçmesi ve teknolojik, bilimsel gelişmeler sonucu aile ögesinin zayıflaması, ailelerin üretimin ana etkeni işlevini yitirmesiyle beraber ahlâk kavramı toplumsal özelliğini yitirmeye başlar. Geleneklerin, aile kavramının zayıflamasına ek olarak otorite ve yasal düzen arasında da bir farklılaşma

olması sonucu yerleşik ahlâk düzeni ve siyasal mekanizma karşı karşıya gelir. Bu süreç sonrasında ahlâk kavramları siyasal mekanizma içerisinde yer alan kişilerin ihtiyaç duydukları başvurduğu nostaljik öğeler haline gelir (Bayram, 2005: 49).

Modern ulus devletlerde en büyük sorun, görece türdeş olmayan bir toplum üzerinde hükümlanlığı sürdürülebilmektir. Heterojen toplumlarda düzen, katı bir tarzda merkezileşmiş devlet olmaksızın sürdürülemez. Ancak bu hükümlanlığı ve düzeni sağlamak kolay değildir. Bu nedenle otoriteye sahip olabilmek adına demokratik ortamda gelişebilecek grupların önü kesilebileceği gibi ahlâki önem taşıyan kavramlar ezilebilir veya ahlâki anlam taşımayan kavramlara ahlâki anlam kazandırılabilir. Yani kişiler toplumlar üzerinde siyasal anlamda hakimiyet kurabilmek, siyasal bütünleşmeyi sağlayabilmek adına ahlâki değerleri hiçe sayarak ahlâk dediğimiz olguyu yozlaştırabilir, değer boyutunu önemsizleştirebilirken tarihsel mitler oluşturarak bunlara ahlâki bir boyut kazandırabilirler (Bayram, 2005: 49).

Meriç'in, Batı'nın "sen bir az gelişmişsin" söylemi ile ülkemize soktuğu, tamamiyle ülkemizi parçalamak amacıyla yapıldığını düşündüğü ve taklitten ileri gitmediğini söylediği Modernleşme, Batılılaşma olgusu, ahlâk ve siyaset kavramlarının içeriğini değiştirmiştir. *"İktisaden geri kalmış ülkeler tâbiri psikolojik yönden yapılan, Batı'nın yeni bir yutturmacasıdır. Anadolu köksüz bir yarı aydın yaratmış, onu tarihinden utandırmıştır"* (Meriç, 2018b: 194). Modernleşme sürecine girmiş toplumlarda geleneksel öğeler zayıflamış, eski etkilerini yitirmiştir. İktidar modern dönemde geleneksel yapılardan farklılaşmış, yeni bir nitelik kazanmıştır. Modernleşme sürecine girmiş toplumlarda geleneksel yapıda dinin üstlendiği görevi ideoloji ve akıl üstlenmiştir. Yine bu Modernleşme sürecinde ahlâki bir parçalanma yaşandığı görülür (Bayram, 2005: 50).

"ABD, SSCB... Pençeleri birbirinin karnına geçmiş iki canavar. Bu azgın düşmanların en göze çarpan tarafı, benzerlikleri. Her iki blokun rejimide kanlı bir ihtilalden doğdu. Birinci blok, Fransız İhtilali'nin çocuğu. Mecburî askerlik hizmetini kanunlaştıran o; topyekûn savaşa ilk hazırlık. İkinci blok kadınları da silâhlendirdi. Vasıtaları aynı: Şiddet. Kanunları aynı: Madde. Bu lânet zincirini ancak hakikat, adalet ve aşk kırabilir. Kapitalizm ile komünizm Batı'nın iki çehresi... Biri kumarhane, öteki mahpes. Düşman süngülerine göğsü ile karşı koymak. Zora yok demek, direnişlerin en erkekçesi. Diz çöken bir direniş değil bu; haksızlığa boyun eğen, zora yok demiş olmaz. Cinayete ses çıkarmayan, câninin suç ortağıdır. Her zorba yiğitlikten dem vurur. Tehlikeyi görünce sıvışan, kuşatılınca teslim olan sahte bir kahramanlık. Tek gerçek yiğitlik, zora yok demek. Zora yok demek, insanlığa güvenmektir. Düşmanı dost ederek yok etmek. Küçültmek değil, küçülmekten kurtarmak. Hakkın ezeli gücüne, cihanşümûl gücüne inanan zora yok diyebilir. Tek düşman var: Aldanan. Savaş bir irşât. Savaş, ışıkla

karanlığın diyalogu. Düşman, gözü bağlı olandır. Savaşın amacı, bu bağları çözmek; kinin, öfkenin, peşin hükmün, küçümseyişin bağlarını, güvensizliğin, inadın bağlarını. Zafer acıya katlananındır” (Meriç, 2017: 217).

“Gandi’nin sise ihtiyacı yok. Hakikatlerin hurafelerle sarmaş dolaş olduğu bir ülkede efsanelerin hâlesine tenezzül etmeyen büyük ruh. İktidarın sarhoş edemediği tek politikacı. Gandi, Hint’in durumunu dile getirdiği için büyük ve ölümsüz: Hint’in ve insanlığın. Hem Doğu, hem Batı. Politikayı bile ulvileştiren o büyük mücâhidin derslerine herkesten çok muhtacı” (Meriç, 2017: 216-217).

Günümüzde popilist bir söylem haline gelen “her şey mübahtır” anlayışı, hiçbir ahlâki norm ve kuralın olmaması demektir. Toplumda her insanın kendi haz ve çıkarı peşinden gitmesi anlamına gelen bu anlayış ahlâki bir yabancılaşmayı, çöküşü beraberinde getirir. Çünkü böyle bir durumda neyin “iyi” neyin “kötü” olduğunu anlamak mümkün olmayacaktır. Her bireyin kendi mutluluğunu arayışı araç ve amacın yer değiştirmesine neden olarak siyasal süreçte eylemin yerine öznenin yani bireyin geçmesine neden olmuştur. Siyasal eylem kendisini öznenin bağımsız ahlâki, etik bir sorun olarak algılamak Modernizm, siyaseti ahlâki, etik bir sorun olmaktan çıkarmıştır. Her düzenin ve kuruluşun nihai ve mutlak bir ahlâkî temelden yoksun olduğu çağımızda, özgürlük para ve rant ile özdeşleşirken, güçlünün haklı kabul edildiği bir anlayış yerleşmiş, merkezi ve ahlâkî değerler çoğalarak anlamlarını yitirmiştir. İktidar siyasetinin hâkim olduğu, olası bir ahlâkın ortadan kalktığı, insanın Tanrı olduğu modern zamanlarda ahlâk ve hak kavramlarının içi boşaltılmıştır. (Bayram, 2005: 50-51-52-53).

Meriç’in siyaset anlayışında “ahlâk” olgusunu anlayabilmek için dünya siyasetinde tanınmış, üzerine çokça konuşulmuş ve yazılmış filozofların bu konudaki fikirlerine değinmek gerekir. Çünkü Meriç Batı’daki düşünürlerin eserlerini okumuş önce Avrupa’yı tanımış sonra yönünü Doğu’ya çevirmiştir. Onu anlamak için önce onun tanıdığı, yolundan geçtiği zihinler ve fikirler tanınmalıdır. Dönemin düşünürleri siyaset ve ahlâk kavramlarını nasıl tanımlamış, bu kavramların birbirleriyle ilişkisi nedir veya ne olmalıdır bunların bilinmesi gerekir. Bu bilgilerden yola çıkarak Cemil Meriç’in nasıl bir siyaset ve ahlâk ilişkisi kurmuş olduğunu görmek ve anlamak mümkün olacaktır. Bu nedenle öncelikle Meriç’in hakiki ahlâkın kaynağı olarak kabul ettiği Kant’ın ahlâk ve siyaset anlayışını incelemek yerinde olacaktır:

1) Cemil Meriç’e Göre Kant’da Siyaset ve Ahlâk

Kant, kendisinden öncekilerin öne sürdüğü ve savunduğu mutluluk ve faydacılık ahlâkının karşısına, insanın hayat anlayışındaki ahlâklılığını koyar. Ona

göre ahlâk “saygı” kavramına olan inanç sayesinde varolmuştur. İnsanlar kendilerine ve çevresindekilere saygı duyarak hareket ederler. Bu, ahlâkı ferdi mutluluğu sağlamanın ötesinde bir kavram haline getirir. Onun ahlâklı olarak değerlendirdiği davranışlar “ödeve dayanan” veya “ödevden doğan” davranışlardır. Kant’ın ödev olarak değerlendirdiği şey aslında insandaki vicdan duygusudur. Kişi sırf ödeve uygun davranmak için ahlâki davranışta bulunuyorsa bu davranışa ahlâki bir davranış diyemeyiz. Ancak kişi içindeki vicdan duygusu ile yani ödevden doğan bir duygu ile davranışta bulunuyorsa bu ahlâki bir davranış örneğidir Kant’a göre. İçimizde varolan bu sorumluluk duygusu özgürlüğümüzün kanıtıdır. Kant, özgür olduğumuz için sorumluyuz inancı karşısına sorumlu olduğumuz için özgürüz anlayışını koymuştur. Çünkü insanlar sorumluluk bilincine sahipse bir şeyi yapma ve yapmama, iyi ve kötü arasında bir seçim yapabilme gücüne sahip olurlar. Bu bilinç onlardaki özgürlüğün yani seçim yapabilmenin kaynağını oluşturur (Öktem: 3-4-5).

“Hakiki ahlâk, dağdaki vaızın ahlâkı, Kant’ın ahlâkıdır. Politika dışıdır bu ahlâk. Şiddete karşı koymamak, bir yanağınza ötekini uzatmak ya evliyalıktır, ya haysiyetsizliktir. İktidarı ele geçirmek isteyen, insanları vasıta olarak kullanacaktır, başka türlü olamaz” (Meriç’ten akt.Vayni, 2016: 112).

Meriç de Kant gibi ahlâki değerlerin temeline sorumluluk duygusunu koymuş ve bunun siyasi alanda da varolması gerektiğini dile getirmiştir. “*Politikanın da kendine has mükellefiyetleri var. Politika ahlâkı, sorumluluk ahlâkıdır. Sonsuz çelişmelere mahkum olmayan tek ahlâk*” (Meriç’ten akt.Vayni, 2016: 113).

2) Cemil Meriç’e Göre Machiavelli’de Siyaset ve Ahlâk

Meriç’in politikaya samimiyet ve dürüstlük getirdiğini söylediği Machiavelli, siyasal iktidarın temeline “güç” kavramını yerleştirmiştir. Ahlâk kavramını siyaset alanının dışında kabul etmiştir. Siyasal alana yön veren, insanın doğası gereği çıkarıcı, bencil, kötü, şan-şeref, zenginlik adına hareket ediyor oluşudur. Machiavelli’e göre siyasal alanda gücü elinde bulunduran iktidar, bu gücü sürdürebilmek için “kötü” olabilir. Ahlâk ise onun *virtu* dediği yani insanın bilgelik, cesaret, dürüstlük, kurnazlık gibi yeteneklere sahip olması demektir (Satıcı, 2015: 121).

Etkili bir yönetimi sağlamanın yolunun erdemden geçtiğini söyleyen Machiavelli, yurtseverliği bir erdem olarak kabul etmiştir. Etkili bir yönetimi sağlayacak olan yönetici, ahlâki değerlerden bağımsız olarak “doğru” olanı seçmelidir. Halkın ve devletin özgürlüğünü amaç edinen Machiavelli, bireyi

müşterek bir toplum içerisinde eriterek bireysel çıkarın karşısına toplumsal çıkarı, toplumsal iyiliği çıkarmıştır. Düşünürün yurtseverlik erdemi politik bir özellik taşımaktadır. Yurttaşlık erdemi ve vatan aşkına dayanan politik bir ahlâk anlayışdır onun ki. Halkı bireysel çıkarın ötesinde önce toplumu temsil eden politik çıkara yönlendirmiştir (Satıcı, 2015: 127).

“Onun suçu politikanın beyaz eldivenle yapılamayacağını, insanın belli saatlerde idealist olabileceğini dürüstçe söylemiş olmasından ibarettir. Machiavelli tarihi yapanları çok yakından tanımış, politikanın mutfağında bulunmuştur. Yolunu seçmiştir, tarihi yapanlarla olacaktır. Ama taçlı başlar da hatâ yapar: XII. Louis, Floransa’nın Onları, Savanoralle gibi. Politika bir satrançtır. Hislerini sonuna kadar saklamasını bilen bir yarı-Tanrı. Bir operatör için ameliyat ne kadar tabii ise, politika adamı için de cinayet o kadar tabiidir. Machiavelli bir politikacı değildir. Öyle olsaydı *Prens*’i kaleme almazdı. *Prens*’in dış politikası hiçbir zaman tarafsızlık değil. Tutacağı taraf daima zayıflar olmalı. Hiçbir zayıf kuvvetlendirilmemeli, fakat ümitler verilmelidir. Prens cömert, âlicenap, iyi kalpli görünmelidir. Olsa da olur. Halk *Prens*’i bir poz olarak tanır, birkaç hareketine, üç beş sözüne bakar. Kalabalık uzaktan ve gözleriyle tanır, elleyemez. Bütün problemler görünüşten ibarettir. Tâcidar icap ettiği anda, bu faziletlerin tamamen tersini göstermek mecburiyetindedir. Machiavelli’e göre tâcidar yarı insan, yarı hayvan olacak. Hem tilki, hem arslan. Machiavelli, halk düşmanı değildir, ama onun henüz uykusundan uyandırılmaması gerektiğine inanır. Amaç: Kalabalığın saadetidir, yalnız prensin saadeti değil ” (Meriç, 2018b: 189-190-191-192).

Machiavelli yaşadığı dönemde fazlasıyla eleştirilmiş, suçlanmış, dışlanmış ancak bir o kadar da sahiplenilmiş, doğru bulunmuş ve savunulmuştur. “*İdealist 18. yüzyıl Machiavelli’yi mahkum eder. İkinci Frederik tahta geçmeden bir Anti-Machiavelli’yi kaleme alır*” (Meriç, 2018b: 148). “*Hiçbir kitap Machiavelli konusunda bir karara varmış değildir. Bir Milano kilisesinde İsa’nın çok güzel bir heykeli vardır. Fakat gelenlerin mumlarıyla heykel o kadar kararmış ki tanınmaz hale gelmiştir. Machiavelli de öyle*” (Meriç, 2018b: 187).

“İnsanların Machiavelli’ye duyduğu nefret nereden geliyor? Barutu mu icat etti Machiavelli, yoksa polisi mi? Hayır. Ama insan denen canavarı bütün zembekleri ile gözler önüne seren bir anti-şarlatandı. Tarihin dışında yaşayan kalabalıkların nasıl çelik bilekli ve çelik yürekli olduklarını haykırıyordu. Ona göre gündelik ahlâk çok mukaddesdir, ama politikada sökmek. Devlet, yani hükümdar kendi ihtiraslarından başka bir şey tanımayacak, sosyal ferdîye tercih edecekti. Küçük peşin hükümlerinden kendini kurtaracaktı hükümdar. Bunları Machiavelli kendisi getirmez, ezelden beri varolan hakikatlerdir. Machiavelli politikacıya yalan öğretirken, yalanı, rüyayı ortadan kaldırmıştır. Jean Giono’nun dediği gibi Machiavelli’ye karşı duyulan kinde bu var. Politikacı yalancı olmalıdır, derken her insan da politikacı değil midir?” (Meriç, 2018b: 148-149).

“Machiavelli’ye duyulan hırs, onun hepimizin iç-zembeklerini ortaya koymasından geliyor. Politikanın mutfağıdır Machiavelli’nin eseri. Biz ihbar edene değil, ihbar edilene kızmalıydık. Oysa ihbar edene kızıyoruz. Çünkü bir parça politikacıyız. Kendi kaderiyle beraber dünyayı değiştirmek isteyen insanlar hükümdar olur. Tarih bir kavgadır, bu kavgada muzaffer olmak için hikmet-i hükümete inanmak lâzım. Bugünkü siyasî sosyolojiye göre de dert ahkâkı ile politika ahlâkı arasında bir münasebet yok. Hükümdarın iyi kalpli olması, birçok felâketlere yolaçabilir. Hükümdar bir ülkeyi yönetebilmek, huzura kavuşturmak için üç beş kelleyi uçurmak zorundadır. Hattâ

hükümdarın büyüklüğü buradadır. Hükümdar kendi iç seslerini susturabilmelidir. Kendi hisleri namına sürüyü mahvetmek hakkına sahip değildir. İdare etmek başka bir şeydir, hususî ahlâkın şartları başka. Hükümdar faziletli olmak değil, faziletli görünmek zorundadır. Yalnız devletin otoritesi hiçbir zaman sarsılmamalıdır” (Meriç, 2018b: 149-150).

“*Hükümdar yazarına göre dürüstlük özel hayatta olur, politikanın tek kuralı iktidarın menfaatidir. Politika ahlâk dışıdır, çünkü, namussuzlar arasında yüzde yüz namuslu kalmak isteyen er geç mahvolur; tarihî eylem içinde iyi kalplilik felakete götürür insanı; zulüm yufka yüreklilikten daha az zalimdir. İç savaşları önlemek için üç beş kelle koparmak zulüm değil, vazife. Politikanın kaderi görünüşte cereyan etmek, görünüşe önem vermek. Kimse ne olduğumuzu bilmez, nasıl göründüğümüzü bilir. İç yüzümüzü bilenler de, kalabalığın kanaatini yalanlamağa cesaret edemezler. Siyasi münasebetler uzaktan uzağa ve umumiyet içinde kurulur. Birkaç jest, birkaç söz... Hükümdarın yumuşak kalpliliğini zaaf sayan umumî hüküm belki de haklıdır. Sertleşmeyi bilmeyen bir iyilik neye yarar? Bu bir nevi başkasını yok farz etmek ve sonunda küçümsemek değil midir? Bazen katı yürekli politikacı insanları ve hürriyeti, hümanist olduğunu haykırandan daha çok sever” (Meriç, 2018a: 178).*

“*Zulüm korkunun ifadesidir. Korkan zalimdir. Politikada merhamet yoktur. Nasıl tıpta gaye vasıtaları meşru kılarsa, hasta organlar kesilip atılırsa, politikada da sosyal organizmaların bütününe zarar verecek şahıslar ve müesseseler yokedilebilir” (Meriç, 2018b: 190).*

Machiavelli’in ahlâkı siyasi alanın dışında tutan yaklaşımına tepki gösteren kesimden olmayan Meriç’e göre, Machiavelli insanların gerçek yüzünü dışa vurmaya başarmış ve bu yüzden de eleştirilerin odağı olmuştur. İhbar edene değil ihbar edilene kızmalıydık derken de bunu kastetmiştir. Machiavelli sadece varolan gerçekleri ortaya koymuştur. Meriç de Machiavelli gibi ahlâkı siyasi alanın dışında kabul etmiştir. Machiavelli ile tamamen aynı görüşleri savunmasa da bu anlamda onunla ortak bir düşünceye sahiptir. Meriç’e göre “*samimi inanç daima hürmete layıktır. Ama, hayırdan ancak hayır doğar gibi bir iddia, çocukça bir iyimserlik” (Meriç’ten akt. Vayni, 2016: 113). Meriç’in her zaman hayırdan hayır doğmayacağı iddiası Machiavelli’in iktidar sahibinin bazı zamanlarda toplumsal düzeni korumak için cinayet işleyebileceği düşüncesini meşru kılan bir söylemdir. Meriç’e göre “siyaset adamı, iki ahlâktan birini seçmek zorunda: İnanç ahlâkı ve Mesuliyet ahlâkı. Ya inançlarına boyun eğecek, hareketlerinin neticesine aldırmayacaktır; yahut kendini yaptıklarından sorumlu tutacak, iyi niyet, temiz kalplilik gibi hanelere başvurmayacaktır” (Meriç’ten akt. Vayni, 2016: 112).*

“*Machiavelli politikada ahlâka karşı, ama şiddetten yana da değil. Machiavelli, mâşeri hayatın bir kördüğümünü tasvir eder; saf ahlâkın zalimleşebileceği, saf politikanın bir nevi ahlâka ihtiyaç duyacağı bir kördüğüm” (Meriç, 2018a: 177-178).*

“Onda hoşumuza gitmeyen, tarihin bir kavga olduğu fikri, politikanın prensiplerle değil, insanlarla münasabet demek olduğu inancı. Haksız mı? Tarih Machiavelli’den sonra da, Machiavelli’den önce olduğu gibi, prensiplerin insanı hiçbir şeye bağlamadığını ispat etmemiş midir? Aynı prensipler iki düşmana birden hizmet edebilir. Hangi cinayetin fetvacısı olmamıştır prensip? Herkes aynı değerler uğruna dövüşür: Hürriyet, adalet... Yalnız bu hürriyet ve adalet kimin için istenmektedir? Birlikte yaşamak istediğimiz insanlar kimler? Köleler mi, efendiler mi? Yani bir takım değerlere inanmamız yetmez. Onları tarihi kavgada bayraklaştıracak temsilcileri seçmek mesele. Tarih bugün de kanlı bir kavga. Vasıtalar insafsız ve aşâğılık. Çemberi kırmak lâzım” (Meriç, 2018a: 179).

Ortaya çıktıkları toplumdaki ve kültürden bağımsız düşünemeyeceğimiz ahlâk ve siyaset kavramları birbiriyle ilişki içerisinde olan kavramlardır. Bu iki kavram arasındaki ilişki, siyasi alanda ahlâki değerlerle, ahlâki ilkeler doğrultusunda hareket edilmesinin kişiyi ne kadar başarıya götüreceği sorusunda yoğunlaşır. Çünkü siyasi alan insanların iktidarı ve gücü elinde bulundurma ve bu elinde bulundurduğu gücü sürdürme isteği üzerine kuruludur. Gücü elinde bulunduran kişi seçimlerini ahlâklı davranarak yaptığında bu gücü sürdürebilir mi? Siyaset ve ahlâk kavramlarının birbiriyle olan ilişkisi bu sorunun cevabında yatar. Siyasi alanın merkezinde “menfaat” güdüsü yer alırken, ahlâk alanının merkezinde “vazife” güdüsü yer alır. Farklı merkezlerden hareket eden bu iki kavramda öne çıkan sorunsal siyasi alan ile ahlâki alanın farklı ilke ve kurallara tabi olup olmadığıdır. Yani siyasi alanın, ahlâki alandan farklı olarak hâttâ bazen ahlâki alanın tamamen zıttında yer alan kendine has bir ilke ve kurallar bütünü var mıdır? Olmalı mıdır? İşte tam burada Machiavelli’in, siyasi eylem ve davranışları, toplumsal ahlâkın ilke ve kurallarından ayıran ve siyasetin kendisine özgü ilke ve kuralları bulunduğunu ileri süren görüşü akla gelir. O siyaseti genel ahlâk ilkelerine göre kurmayı ve ideal değerlere göre yapılandırmayı değil siyasetin gerçek hayatta nasıl işlediğini dikkate almıştır (Dursun, 2009: 61-62).

Siyasi moralist olarak değerlendirebileceğimiz Machiavelli, insan davranışları üzerinde kafa yormuş, iktidarın şartları üzerinde düşünmüş ve insanları en iyi iktidarın nasıl kurulacağı konusunda bilgilendirmeye çalışmıştır. Ona göre hükümet etmek ile faziletli olmak birbirinden farklıdır. Bu nedenle ahlâk kavramını siyaset alanına soktuğumuzda zararlı sonuçlar doğabilir. Meriç’te böyle düşünür. Ona göre siyasî alan ahlâklı ve faziletli olmayı kaldıramayabilir. Sartre’nin de dediği gibi “her zaman masumâne hükümet edilmez”. Siyaset dediğimiz alan dar mânâda ahlâk değil, insanları yönetebilme sanatıdır ve bu yüzden de ahlâk ve siyaset ayrı ayrı ele alınması gereken birbirlerinden bağımsız alanlardır (Meriç, 2018a: 166-167).

3) Cemil Meriç'e Göre Locke'da Siyaset ve Ahlâk

Meriç'in mutlakiyete ilk sarsıcı darbeyi vuran kişi olarak adlandırdığı Locke, insan davranışları ve ahlâk yasasına karşılık gelecek şekilde bir doğa yasası oluşturmuştur. Ve bu yasa ona göre evrensel bir akıl yasasıdır. Barışçıl ve ahlâki bu doğa durumu iktidarın gerekli olan sınırdaki kalmasını sağlayan olgudur. İnsanlar ahlâki yasayı uygulayabilmek için keyfi davranışlarının önüne geçerler yani iktidarları sınırlıdır. Locke'da ki siyaset ve ahlâk kavramı birbirini sınırlayan iki olgu şeklinde karşımıza çıkar. Bu iki kavram birbirinden ayrı değildir ona göre. Ahlâki kavramlardan yola çıkarak oluşturduğu doğa yasası siyasi alandaki egemen gücü sınırlandıran bir etkiye sahiptir (Zabcı, 2009: 165-207).

Meriç'in “*mutlakiyete karşı yazılmış ve protestanlık süzgecinden geçmiş nefis bir kitap, âdeta bir din dersi kitabı*” (Meriç, 2018a: 238) dediği Locke'un eseri olan *Sivil Hükümet Üzerine Deneme*'de şu sözlere yer verilmiştir:

“Locke istibdata düşmandı. Aldığı dinî terbiye, sürdürdüğü hayat, Restorasyondan sonraki hayal kırıklıkları, nihayet Hollanda'daki yaşayışı onu hep hürriyete susatmıştı. Zapt-u rapt altına alınmış, halkın rızası ile tabii hukukla sınırlanmış bir iktidar istiyordu. Mühim olan, despotizmin ve keyfilik tehlikesinin kökünü kazıydı” (Meriç, 2018a: 232).

“Locke'a göre kural, yasama gücü ile yürütme gücünün ayrılmasıdır, bunun sonucunda iktidar tamamen dünyevî ve beşerî bir sınırlamaya tabî olacaktır. İktidara uygulanabilecek son müeyyide: Tebanın ayaklanma hakkıdır. Yasama da yürütme de kamu yararına olmak kaydıyla yöneticilere sadece emanet edilmiştir. Yöneticiler kamu menfaatine aykırı davranırlarsa ellerindeki güç geri alınır ve halk bu gücü uygun gördüğü bir başkasına devreder” (Meriç, 2018a: 232-237).

“Locke için önemli olan rıza unsurudur: ‘Tabii olarak hür, eşit ve bağımsız olan insan bir başkasının siyasi iktidarına ancak kendi rızasıyla boyun eğer, bunu da kendisini korumak, güven altında olmak, malından mülkünden rahatça faydalanmak için yapar. Siyasi topluluğa vücut veren, onu kuran, hür insanların rızasıdır. Meşru bir hükümetin doğması başka hiçbir sebeple izah edilemez’” (Meriç, 2018a: 235).

Locke'da ki bu rıza unsuru ve insanların iktidara karşı gelebilme hakkına sahip oluşu ahlâki değerlerle siyasi alanın sınırlandırılmasının sağlanmış olmasıdır. Yani Locke ahlâki tamamen siyasi alanın dışında tutmamış ona, siyasi alanı sınırlandıran bir özellik atfetmiştir. Siyasi alanı tamamen ayrı düzenlemektense ona ahlâki temellere dayanan bir düzen getirmiştir.

4) Cemil Meriç'e Göre Sokrates'de Siyaset ve Ahlâk

Ahlâkın temeline terbiyeyi yerleştirmiş olan Meriç, ahlâk ve siyaset kavramlarını incelerken eserlerinde salt bir ahlâkçı olan Sokrates'e yer vermiştir.

Meriç'in söylemiyle *“bir terbiyecisi olan Sokrat, çağdaşlarının şuur dünyasında yaptığı değişikliklerle, onları mükemmelleştirdiğine inanır”* (Meriç, 2018b: 59).

Sokrates, yurttaşların ahlâkça yetkin, erdemli olmaları için uğraşmıştır. Ona göre erdemın kaynağı bigidir. İnsanların amacı mutluluğa ulaşmaktır. Bu mutluluğa ulaşmayı sağlayacak olan ise erdemdir. Erdemli olmak iyi bir insan olmak demektir. Başka bir deyişle, ahlâklılığın özü iyiyi bilip ona ulaşmaktır. İnsan bu erdeme dış dürtülerden arınıp, kendine yönelerek ulaşır. Bilgiye ahlâkî bir anlam yükleyen Sokrates, aynı zamanda ahlâkî entelektüel bir çerçeve içine almıştır. Ona göre iyilik ve kötülük doğuştan gelmez. İnsan doğru yargılarda bulunup neyin iyi neyin kötü olduğunu seçebilirse erdemli, ahlâklı bir davranış sergilemiş olur. Sokrates'in ahlâk anlayışı siyasi bir içerik taşır. Oluşturduğu ahlâk kuramı ve siyaset anlayışı arasında sıkı bir ilişki vardır. Sokrates'e göre her bilgi ve zanaat gibi siyaset de bilgi ve uzmanlığı gerektirir. Onun için önemli olan iktidarda kimin bulunduğu değil, iktidarı, gücü elinde bulunduran kişi veya kişilerin bunu adaletin, doğruluğun ve bilginin ışığında kullanmasıdır. İnanıldığı ahlâksal değer ve davranış kalıplarından siyasal alanda da ödün vermeyen Sokrates, herhangi bir parti ve rejimin adamı olmayı kabul etmemiştir. Ona göre birey her şeyden önce parçası olduğu bütünü yani toplumu ve polisi düşünmelidir. Ferdi çıkarları doğrusunda hareket etmemelidir (Ağaoğulları, 2013: 145-146-147-152-155).

“Sokrat derslerinden para almayan bir sofistti. İ.Ö. 470'de Atina'da doğdu. Bir misyonla dünyaya geldiğine inanıyordu. Arkadaşı, Delf mabedinden, “dünyanın en bilgin insanı Sokrat'tır”, cevabını alınca büsbütün kuvvetlendi imanı. Neden dünyanın en üstün insanı olduğunu aradı ve şu neticeye vardı: “Benim üstünlüğüm bilmediğimi bilmemden geliyor”. Şairler onu sukût-u hayâle uğrattılar. Politikacılar tam bir cehalet içinde. Sokrat çağdaşlarının yüzüne hakikat aynasını tutar, ama çağdaşları onu affetmezler. Yunan hiçbir zaman düşünce hürriyetine tamammül edememiştir. Yunan, yalanın ve propagandanın vatani. Sokrat gençliğin ahlâkını bozmak, tanrılara saygısızlık etmekle suçlanmaktadır. Zaten kendisi de “ben uyusuk vatandaşlarımı harekete zorlayan bir at sineğiyim” der. Eflatun ve Ksenefon, yeniden doğan Sokrat. Sokrat yazan değil, yaşayan adam. Sokrat ile Eflâton'a borçlu olduğumuz sanat: Diyalektik. Biz hepimiz, kendi basit menfaatlerimizi hakikat sanan gafilleriz. Sokrat karşısındakini yakasından yakalar, sorguya çeker. Önce mükemmel bir cahil olduğunu kabul ettirir ona. Eflâton asırların karşısında yapar bunu. Onu okumak, düşünmek demektir” (Meriç, 2018b: 57-58).

“Devlet doğruluğun tarifi ile başlar. Sokrat'ın, yani Eflâton'un doğruluktan anladığı: Hem tabii hukuka, hem de pozitif hukuka uyan yazı ve davranışlardır. Kuvvetlerin ahlâka ihtiyacı yoktur. Ahlâk kuvvetlerin iradesidir. Ahlâk esirler için vardır. Halk, müstebidlerin çizmelerini yalar ve secde eder. Eflâton idealizmi, ahlâk bakımından insanı maddenin esaretinden kurtarmak istemiştir. İnsan psikolojisine tesir eden üç kuvvet: Arzu, heyecan, akıl. Arabacı akıl, arzu ve heyecan iki azgın at. Araba biziz. Akılın vazifesi, heyecanlarımızla arzularımızı dengelemek. İki pınar var önümüzde. Birinden hazların balı akıyor, öbüründen bir su: Akıl. Fert hayatında fazilet muvazenededir, akıldadır” (Meriç, 2018b: 60-61).

5) Cemil Meriç'e Göre Bodin'de Siyaset ve Ahlâk

Meriç'in siyasî düşüncesi içerisindeki ahlâk kavramını incelerken Bodin'den bahsetmemek olmaz. Yazar, Bodin'i "*yavuz bir ahlâkçı: Kutsal kitaplarınkine benzeyen bir huşunet. Din problemini, devletle ferdin yüce menfaatlerini kendine dert edinen, ulu bir vicdan*" (Meriç, 2018a: 185) diye tanımlar. Devlet işleri ve siyasete faal olarak katılan Bodin, aslında bir hukukçuydu. Bodin, Machiavelli gibi gerçeğe tapan biri değildi ona göre siyasî sürecin temel taşı olan devlet sadece akıllı, adaletli, ve hakkaniyetli olmakla kalmayıp bunların gerçekleştirilmesini kendisine amaç edinmelidir. Devletin en temel amacı budur. Bodin'e göre devlet önce ana amacını belirlemeli, sonrasında bu amaca nasıl ulaşılabileceğini bulmalıdır. Bodin siyasal sürecin temelini devleti ve elinde bulundurduğu egemenliği koymuştur (Meriç, 2018a: 187-188-189).

"Egemenlik, siyasî topluluğu kaynaştıran, birleştiren güçtür. O olmazsa siyasî topluluk parçalanır. Eşyanın mahiyeti icabı, yaşamak isteyen her içtimaî zümrede bir "emirler, itaatler" alışverişi vardır, egemenlik gücü bu mübadeleyi billurlaştırır. "Bir devletin mutlak ve devamlı iktidarı"dır egemenlik. Egemenlik üzerine her teori, bir takım siyasî art düşünceleri dile getirir ve derin siyasî yankılar uynadırmağa namzettirir" (Meriç, 2018a: 189-190).

"*XVI. asrın Machiavelli'den sonra en büyük siyaset nazariyecisidir Bodin*" diyen Meriç, onun yazdığı *Devlet*'i her çağın politikacısı için faydalı ve öğretici bulur (Meriç, 2018a: 196).

"Bizde niçin bir Bodin, bir Hobbes, bir Bossuet yetişmemiş? Neden yetişsin... Mutlakiyetin bu yavuz nazariyecileri Osmanlı ülkesinde yaşasalar Zat-ı Şahane'nin destancısı olurlardı. Ülkelerinde gerçekleştiğini göremedikleri âdil ve kerim devlet rüyasını, yalnız Osmanlı gerçekleştirmiştir. Padişahın müdafaaya ihtiyacı yoktu. Padişahlık müessesesi hiçbir zaman tehlikeyle karşılaşmamıştı ki. Avrupa, hükümdarlarına hürmetkâr. Hükümdarlarına yani mazisine, mukaddeslerine. Bu tarih şuuru, bu kendi kendine saygı, bu kadirşinaslık Batı'dan almamız gereken en büyük ders" (Meriç, 2018a: 196-197).

"Meriç'in siyasî düşüncesinde ahlâk" konu başlığı altında ele alınan, Meriç'in yer yer övdüğü, yer yer eleştirdiği ancak her birinde kendinden bir parça bulduğu tüm bu düşünürler onun düşünce dünyasındaki siyaset ve ahlâk kavramlarını anlayabilmek için bir zemindir. İlk bakışta düşünürlerin fikirlerini ele alışıyla Cemil Meriç kendisiyle çelişiyor gibi görünüyor olsa da konu bütünüyle ve tüm açılarıyla ele alındığında bir akışın parçaları olduğu görülecektir.

Her insanın siyasi süreçte ahlâki değerlerden uzaklaşabileceğini bunun ise gerekli olduğunu savunan Machiavelli gibi siyaseti ahlâk alanı dışında kabul eden

Meriç, yine aynı tezi Bodin'in siyasî gücü elinde bulunduranların hakkaniyetli olmasının gerekli olduğu savıyla sürdürmüştür. Birbiriyle çelişen bu düşünceler, Meriç'te, siyasî alanın riskli olduğu, bu alanda iktidarı, gücü elinde bulunduranların ahlâklı davranmasının çok zor olacağı hâttâ mümkün olamayacağı ancak bu gücü elinde bulunduranların gayesinin adaletli ve hakkaniyetli bir toplum yapısı oluşturmak olduğu düşüncesiyle birbirini tamamlayan bir bütünün parçası oluverir. Çünkü siyasetçi kamusal çıkarı gözetir. Bu nedenle ona ahlâki alanda daha hoşgörülü davranılır. Meriç'te ahlâk bi yönüyle siyasetin dışında bi yönüyle de siyasetin içindedir. İnsan davranışları hangi alanda olursa olsun ahlâki değerlerle bağımlıdır. Bu nedenle siyasi alanda gücü elinde bulunduran kişi bireysel çıkarı doğrultusunda hareket edemez. Burada ahlâki ilkelerle bağlıdır ancak kamu adına bu değerlerden uzaklaşması mazur görülebilir bir durumdur.

Sokrat siyasî gücü elinde bulunduranların bunu adalet, iyi ve doğru ışığında kullanması gerektiğine inanmıştır. Sokrat tam anlamıyla bir siyaset ve ahlâk ayrımı yapmamış, tam tersine onun ahlâk anlayışı bilgi ve uzmanlığı içinde barındıran bir siyasî anlam taşımıştır. Sokrat'a göre iyiyi ve doğruyu seçme kabiliyeti olan ahlâk, bunu siyasi alanda gerçekleştirebilme gücüdür aynı zamanda. Bu anlamda Meriç her ne kadar siyaset ve ahlâk ayrı alanlar olarak kabul etse de her kurum ve kuruluş ahlâki bir anlam yüklemesi sebebiyle siyasi kuruluşların da Sokrat gibi iyiyi ve doğruyu seçebilmesi gerekliliği konusunda ahlâksal bir anlam taşıdığına inanır.

Meriç'in siyasetinde ahlâkın yeri dürüstlük kavramına verdiği önemle açıklanabilir. O rejim farketmeksizin iktidarı elinde bulunduranların dürüst olması gerektiğine inanır. Bu düşüncesiyle Bodin ve Sokrat'a yakın bir görüşü benimsediği söylenebilir. Meriç'in inandığı ve yücelttiği İslâm dini de bu görüşünü destekler niteliktedir. İslâm dini siyasi gücü elinde bulunduranların dürüst, hakkaniyetli ve adaletli olmasını buyurmuştur. Meriç'in bu düşünceleri ve Machiavelli'in savunduğu ahlâk ve siyaset ayrımını destekler nitelikli yazıları birbiriyle çelişir niteliktedir. Ancak Meriç'in her zaman tam ve mutlak olanı arayışı, her yeni fikri keşfi sonucu yazılarını tekrar tekrar değerlendirdiği ve yenileyişi bu durumun bir çelişki olmadığını gösterir. Her fikri değerlendiren Meriç Bodin ve Sokrat'ın düşüncelerini, Machiavelli'in düşüncesiyle bütünleştirerek kendine özgü bir siyasal ahlâk alanı yaratmıştır.

Farklı farklı düşünörlere göre incelenmiş olan siyaset-ahlâk ilişkilerinde göröldüğü gibi bu iki alanı tamamen birbirine bağılı kabul eden olmadığı gibi tamamen ayrı kabul eden de olmamıştır. Çoğu zaman bu kavramların birbirlerini sınırlayan bir yapıya sahip oldukları kabul edilmiştir. Genel olarak siyaset-ahlâk ilişkisi değerlendirilirken bu iki alanı ayrı kabul etmenin gerekli olduğı görülür. Çünkü siyaset, özel hayata ilişkin ahlâk ilke ve kurallarıyla icra edilebilen bir alan olarak görülemez; onun kendisine özgü ilke ve kuralları bulunmaktadır. İnsanların özel hayatlarında onlara kılavuzluk eden ilke ve kurallar ile siyasi alanda kılavuzluk eden ilke ve kurallar birbirinden çok farklıdır. Bu nedenle iki alanı iç içe kabul etmek oldukça zordur. Siyasi alan için ahlâki kabul edilebilecek bir çok eylem, insanın kişisel hayatında ahlâki kabul edilemeyebilir. Örneğin, siyasi alan içerisinde iktidarı elinde bulunduran kişinin kamusal çıkarı sağlamak adına cinayet işlemesi toplumun yararına kabul edilip ahlâklı bir davranış olarak değerlendirilebilirken, kişinin özel hayatında birini öldürmesi suçtur ve ahlâki kabul edilemez. Ancak bu ayrılık siyasetin tamamen ahlâk dışı olduğı anlamına gelmez. Çünkü insan davranışları, hangi alana yönelik olursa olsun, temelde ahlâk ve değer bağımlı davranışlardır. Siyaset içerisinde kamusal çıkarların sağlanabilmesi adına ahlâki değerlerden ödün verilmesi kabul edilebilir. Ancak gücü elinde bulunduranın bunu bireysel çıkar için yapması kabul edilebilir değildir (Dursun, 2009: 64-65).

Türk toplumunda en eski dönemlerden günümüze kadar geçerliliğini korumuş olan değer “adalet”tir. Meriç’in adaletin ve hoşgörünün temeli olarak gördüğü İslâm dini siyaset-ahlâk ilişkisini ayrı kabul etmemiş, siyasi alanda alınan kararların ahlâki ilkelere uygun olması gerektiğini savunmuştur. O dönemde padişahlar için yazılan *siyasetnâmeler* bunun bir örneğidir. Bu eserler, padişahlara aldıkları kararları ahlâki ilke ve kuralları göz ardı etmeden almaları gerektiğini hatırlatan ahlâki eser niteliği taşır. Ancak İslâm dünyası teoride siyaset-ahlâk alanını bir görse de pratiğe bakıldığında böyle olmadığı görülür. Bunun örneklerini Osmanlı’da padişahların kardeş katline izin vermesinde ve padişahların çocuklarının ölüm fermanını vermesinde görmek mümkün (Dursun, 2009: 62-64).

Meriç’in ahlâk anlayışı, toplumsal yapı ve kurumlara adeta nefis sahibi insanlar gibi bir canlılık yükleyişi nedeniyle eleştiriye maruz kalmıştır. O insanları ahlâklı veya ahlâksız olarak değerlendirirken toplumdaki kurumları da aynı kriterlerle ahlâki değerlendirmeye tabi tutar. Birey iyiyi ve kötüyü seçebilecek bilince sahip olan, nefsi

ve akli arasında seçim yapabilme özgürlüğüne sahip bir varlıktır. Oysa toplumsal yapı ve bu yapı içerisinde var olan kurumlar bireylerin sahip olduğu bu özelliklere sahip değildirler. Cangızbay'ın dediği gibi *“ahlâki alan akıl ve irade sahibi gerçek kişilerin varlığını öngörür”* (Cangızbay, 2018: 168). Meriç'in Doğu-Batı tezinde de öne çıkan bu ahlâki tavrı Cangızbay şu şekilde eleştirir:

“Ne Doğu, ne Batı kendi içlerinde bütün zamanlar için geçerli mutlak bir homojenlik göstermediği gibi, medeniyetleri, dinleri, kiliseleri, devletleri ve rejimleri de sanki gerçek kişilermiş gibi ele alıp ahlâki terimler üzerinden değerlendirmesi Cemil Hoca'nın Batı gibileştirilme karşısındaki haklı tepkisinin, kendisinin düşünce berraklığına zarar verir bir şiddete ulaştığını göstermenin dışında pek bir anlam taşımaz” (Cangızbay, 2018: 169).

Meriç'in dinlere, kiliselere, devletlere, rejimlere, medeniyetlere ahlâki bir anlam yüklemesi sonucu sosyalizm, Marksizm gibi olguları da sadece ideoloji olarak değerlendiriyor olması onun düşünce akışındaki bütünlüğü gösterir. Onun bakış açısıyla bu düşünceleri incelendiğinde ortaya çıkan durum normal karşılanabilir. Ancak Meriç bu kavramları sadece ideoloji olarak ele alıp incelediği için bunların içlerinde bir ilim barındırıyor olduğu gerçeğini kaçırmıştır. *“Meriç'e göre, ideolojiler mutlaka sınıfsal birer yarım hakikat, dolayısıyla da bilim karşıtıdır”* (Cangızbay, 2018: 173).

“Siyasal rejimler konusunda “rejim fark etmez, önemli olan insanın dürüst olmasıdır” diyen Meriç'in bir yandan ahlâkçı tavrı ortaya çıkar, diğer yandan da toplumsalın bilimsel bir nesne olarak ele alınmazlığına olan inancı; kısacası, sosyolojiyi bir bilim olarak inkarı” (Cangızbay, 2018: 169). Meriç'in burada gözden kaçırdığı nokta dürüstlüğü de dinler, devletler vs. gibi toplumdan topluma değişecektir. Dürüstlük denilen kavram ve bu kavramın ihlali sonucu gerçekleştirilecek olan yaptırımlar her toplumda farklı olabilir. Yani belirli bir toplumda veya dönemde dürüstlüğü derecesini belirleyen dürüst olan insanlar değil neyin dürüst davranış olarak kabul edildiğidir. Siyasal rejim farketmeksizin dürüstlük kavramı üzerine yoğunlaşmış olan Meriç'in burada da siyasi alandan uzak olduğu görülür. Yani siyasal rejim ne olursa olsun ona göre önemli olan ahlâki değerleri taşıyor olabilmektir. Onu bu noktaya taşıyan ise kelimelerin kendi iç yapılarını tanımaya hiç girişmemiş oluşu, yani onları zamanın ve mekanın ötesinde kavramlar olarak değerlendirmeyişidir. O kelimeleri, rejimleri ve düşünceleri tarihi süreçlerinde ele almış, onların nerede, hangi koşullarda, hangi amaçlarla ortaya çıkarıldığını ve nasıl kullanıldığını incelemiştir. Bir siyasal rejimin iç yapısını, inşa biçimini

temelden yeniden tanımlamaya hiç girişmemiş, sadece ne şekilde ortaya çıkmış, nasıl kullanılmış bunu araştırmıştır (Cangızbay, 2018: 169).

Meriç'in mazi üzerine kurduğu düşüncesi de zaman zaman eleştirilerin odağında yer almıştır. Ruhu ile Aydınlanmacı, duyguları ile Osmanlıcı olan Meriç, zat-ı şahane olarak adlandırdığı Osmanlı'yı sınıf ayrımı olmayan, hoşgörü üzerine temellenmiş, adaletli, ahlâkî değerleri yücelten bir İmparatorluk olarak görmüştür. Onun aklını da Osmanlı'ya yönelten Marksist düşünceleri olmuştur:

“Toplumsal sınıf kavramını en klasik-ortadoks bir Marksist gibi anlar ve kullanır; yani, salt üretim ilişkileri bağlamında. Aynı bir topyekün toplum çerçevesinde, ancak üretim ilişkileri temelinde değil de etnik, dinsel, mezhepsel, yöresel veya işlevsel bazda ve daha ziyade siyasal nitelikte bir sınıflaşmanın da pekâlâ mümkün olacağını hiç aklına getirmez ve kendi düşünce dünyasının en köreltici dogmasını kendi eliyle inşa eder: Osmanlı'da kesinlikle sınıflar, dolayısıyla sınıflar arası çelişki, karşıtlık ve çatışmalar da yoktur. Osmanlı'da toplumsal sınıfların varolup olmadığı tartışması bir yana, toplumsal mücadeleler sanki sadece sınıflar arasında olabilmemiş, sınıftan farklı temellerde toplumsal bölünme, karşıtlık ve mücadeleler olamazmış gibi Osmanlı'yı kendi içinde ahenkli bir bütünlük gibi ele alır” (Cangızbay, 2018: 170)

Meriç'in Osmanlı'nın ilim ve fikir yönüne değinmemiş olması ve Osmanlı'nın bütün problemlerini kılıcıyla çözen bir yapıya sahip olduğunu dile getirmesi Cündioğlu tarafından eleştirilmesine neden olmuştur. Meriç Osmanlı'yı tek boyutlu olarak ele almış düşünceden ve düşünürden yoksun olduğu izlenimini yaratmıştır. Meriç'in bu konudaki bilgisini yetersiz bulan Cündioğlu, yetersiz ve bilgi eksiği olduğu bir konuda kesin yorumlar yapan Meriç'in hataya düştüğünü, yanlış yorumlar yaptığını dile getirmiştir. Ancak buna rağmen Meriç'i samimi bulmuş, samimiyetinden şüphe duymadığı için hatalı olduğu noktalarda onu anlayışla karşılamış sert bir eleştiri yöneltmemiştir (Çağan, 2011: 6).

Meriç'in ahlâk kavramı, bireyler dışında toplumsal yapı ve kurumlara da bireymişcesine ahlâkî değerler yüklemesi, kurumları adeta nefsi olan varlıklar olarak görmesi ve her şeyi bir haysiyet meselesi olarak algılaması anlamında eleştirilere maruz kalırken, siyaset kavramı ise Osmanlı hayranlığı boyutu ile eleştirilmiştir. Yine Osmanlı'nın sınıfsız bir toplum yapısına sahip olduğunu neredeyse her eserinde dile getiren Meriç'in dinsel veya mezhepsel sınıf ayrımı olabileceği ihtimalini hiç değerlendirmemiş olması ve bir toplumda çatışma olması için illa ki sınıf ayrımı olması gerekmediğini düşünmemiş olması da eleştirilerin odağında olmasına neden olmuştur. Düşünce tezatlarıyla bütündür diyecek kadar her fikre açık olan, hür düşünceye saygı isteğini her fırsatta dile getiren Meriç'in siyaset ve ahlâk

kavramlarını incelerken dogmatik, sabit fikirler ortaya atmış olması eleştirilmesine neden olmuştur. Ancak her ne kadar bu konularda eleştirilmiş olsa da eleştirilerin dile getirildiği yazılar da dahi kendisinden saygı ve sevgiyle bahsedilmiş, düşünceleri yüceltilmiştir.

Cemil Meriç hakkında yazılmış eleştiriler yok denecek kadar azdır. Yazılmış olanlar ise Meriç'i tamamen eleştirmek için yazılmış değildir. Meriç'in ahlâki değerlere verdiği önemden, dürüstlüğünden, samimiyetinden bahsederken, değer görmesi ve okunması gereken bir fikir işçisi olduğu dile getirilirken eksik veya yanlış değerlendirdiği düşünülen birkaç kısımdan bahsedilir. Ufak tefek eksiklikleri ve hataları olmasına karşın Cemil Meriç okunduğunda ahlâk ve siyaset kavramlarını açıklarken oldukça geniş bir bilgi birikimine sahip olduğu hemen farkedilir. Bu kavramları açıklarken öncesinde dünyadaki birçok filozofu incelemiş, her birinin fikirlerini kendi süzgecinden geçirerek özgün bir ahlâk ve siyaset anlayışı oluşturmuştur.

SONUÇ

Yaşadığı dönemde hayalini kurduğu çoğunluğa sesini duyuramamış, çocukluk döneminde yaşadığı yabancılaşma problemini ilerleyen yaşlarda da yaşamış, kendisini hiçbir düşünce hizbine ait hissetmeyen, arafta bir yalnızdı Cemil Meriç. Yaşadığı dönemde eserleri beklediği ilgi ve alakayı görmemiş olsa da günümüzde derlenmiş olan on iki ciltlik külliyyatının neredeyse her yıl yeni baskısı yapılmakta ve bu külliyyat hemen hemen bütün kütüphanelerde yer almaktadır.

Günümüzde hâlâ tartışılmakta olan siyaset ve ahlâk kavramlarının ele alındığı bu çalışmada Cemil Meriç'in öncü seçilmesinin en büyük nedeni onun bu kavramlar hakkındaki fikirlerinin bugün de önemini ve değerini koruyan objektif fikirler oluşudur. Toplumdan topluma değişiklik gösteren ahlâki değerlerin neler olması gerektiği, bu değerleri nelerin belirlediği, bugün hâlâ tartışılan siyasi alanın sınırlarının neler olduğu, ahlâki değerleri içerisinde barındırması gerekip gerekmediği vs. sorularına Cemil Meriç'in fikir dünyasından cevaplar bulunmaya çalışılmıştır. Dünya çapındaki düşünürlerin ve filozofların bu sorulara verdikleri cevaplar Meriç'in fikir süzgecinden geçirilmiştir. Amaç bir toplumun temel taşları olduğu düşünülen siyaset ve ahlâk kavramlarının ülkemizdeki tarihsel ve toplumsal süreçte kendilerine nasıl bir yer bulduğuna açıklık getirmek ve sonrasında bu alanda yapılabilecek olan bilimsel çalışmalara destek olmaktır.

Bir toplumdaki insan ilişkilerini düzenleyen ilke ve kurallar bütünü olan ahlâk, basit tanımıyla toplumun tüm fertleri tarafından kabul görmüş, sürekliliği olan örf ve adetlere, geleneklere uygun davranışlardır. Saygı, sevgi, hoşgörü, adalet, hak, inanç, dürüstlük gibi kelimelerle somutlaştırılabilen ahlâk, basit tanımının dışında aynı zamanda daha derin felsefi bir anlam da taşımaktadır. Birçok filozofun özellikle de Aydınlanma çağı filozoflarının üzerinde uzunca bir zaman düşündüğü bu kavrama her biri birbirinden farklı anlamlar yüklemiştir. Tüm bu farklı anlamlar kişinin mutluluğa kavuşabilmesi için iyiye yönelmesi gerektiği şeklindeki bir anlayışta birleşmiştir. Bu fikirlerden yola çıkan Cemil Meriç onları kendi süzgecinden geçirip kendine has bir ahlâk anlayışı geliştirmiştir.

Hayatını ahlâki değerler üzerine inşa eden Cemil Meriç, her davranışını ahlâka uygun bir şekilde gerçekleştirmeye özen göstermiştir. Bireye ait özel alan olsun, topluma ait sosyal alan olsun farketmez ona göre birey, kilise, din vs. her türlü

kurum ve kuruluş ahlâkidir. O her durumu haysiyet meselesi olarak algılar ve değerlendirir. Bu düşünceleri nedeniyle zaman zaman eleştirilere maruz kalmış olsa da Meriç, her topluma örnek teşkil edecek büyüklükte bir ahlâkla donanmıştır. Onun böyle bir ahlâki bütünlüğe sahip olmasında aileden gelen ve iyi bir eğitimle desteklenen çocukluk döneminin büyük rolü vardır. Meriç'e göre, insanı ahlâklı kılan en temel değer terbiyedir. Bu nedenle edep ve terbiye onun ahlâki değerlerinden en çok önem verdikleridir.

Meriç ahlâki değerlerle bu kadar iç içe olmasına rağmen siyasi alanda daha temkinlidir. Politik sürecin içinde olmaktansa dışında kalmayı seçen, bu alanı riskli bulması nedeniyle soğuk kalan bir Meriç görülmektedir. Bir yanı sıra insanların siyasi süreç içerisinde yer alması gerektiğini, siyasal fikir geliştiremeyen toplumların sloganlarla yönetilmeye mahkum olduğunu söylese de bir yanı sıra da bu sürecin insanları kötüye yönlendiğini dile getirir. Siyasal süreç içerisinde yer alan insanların temiz ve hakkaniyetli olarak yani ahlâklı davranarak siyasal alanda yönetim gücünü elinde tutamayacağını düşünür. Meriç'in birbiriyle çelişen bu düşünceleri akla Meriç'in ahlâki siyasi alanın dışında mı yoksa içinde mi tutuyor olduğu sorusunu getirecektir.

Yönetimde dürüstlükten yana olan Meriç, siyasetin içerisinde adalet, hakkaniyet, doğruluk ve dürüstlük gibi ahlâki değerleri, erdemleri barındırması gerektiğini savunmuştur. Yönetimin şekline takılmamış sadece dürüstçe yönetimde ısrarcı olmuştur. Bu durum siyasal alanın dışında olduğunun ve siyasal alanla çok fazla ilgilenmediğinin bir kanıtıdır. O, siyasal sürecin kendisine değil gücü elinde bulunduranların davranışlarına odaklanmış, siyasal süreçte karar alırken ve alınan kararları uygularken ahlâki davranılması gerektiğine dikkat çekmeye çalışmıştır. Hoşgörü ve adaletin yuvası, doğrudan ve iyiden şaşmayan, dürüstlüğü ve adaleti ilke edinmiş bir din olduğunu düşündüğü İslâm dini de yönetimde dürüstlükten yanadır Meriç'e göre. Bu söylemleriyle siyasetin temeline ahlâki yerleştirmiş olan Meriç, siyasal alanın gereği olarak gücü elinde bulunduranların "kötü"ye yönelebileceğini de kabul etmiş ve dürüstlük savına ufak bir istisna getirmiştir: Kişi kamusal çıkarın sağlanabilmesi adına ahlâki değerlerden sapma gösteriyorsa bu mazur görülebilir bir durumdur. Ancak bireysel çıkarı için bu değerleri yok sayamaz, saymamalıdır.

Siyasetçilerin dürüst olması gerektiği fikriyle siyasetin içerisine ahlâki dahil etmiş olan Cemil Meriç, siyasetin doğası gereği içerisinde kötüyü barındırdığı

söylemi ile ahlâkı siyasi alanın dışına çıkararak bir görüntü sergilemiştir. Cemil Meriç'in çelişkili gibi görünen bu fikirleri onun ferdi ahlâk ve siyasi ahlâk ayrımı yapmasından kaynaklanmaktadır. Gücü elinde bulunduran kişi bulunduğu konum gereği oldukça yüksek sorumluluğa sahip olması nedeniyle ahlâk dışı davranışlarda bulunabilir. Kamusal çıkarı ve kamusal refahı sağlayabilmek adına ahlâki ilke ve kurallardan sapma gösterebilir. Bu nedenle Meriç siyasi ahlâkın, ferdi ahlâka göre daha farklı bir alan olduğunu kabul etmiştir.

Aristo, Machiavelli, Kant, Sokrat gibi dünya filozoflarının siyaset ve ahlâk söylemlerini incelemiş olan Cemil Meriç, onların fikirlerini kendi akıl süzgecinden geçirerek kendisine has bir ahlâk ve siyaset anlayışı ortaya koymuştur. Ahlâki ilke ve kuralları sadece kişilere özgü görmeyip kurumları da bu şekilde ele alışı onun kendine has ahlâki duruşundan kaynaklıdır.

İnsani değerlerden ödün vermeyen, ülkesini seven ve bu ülkenin evlatlarını yine bu ülkeye kazandırmaya çalışan Cemil Meriç, bilimsel ahlâk ve geleneklere uygun bir şekilde anlatılmaya çalışılmış olup, bu çalışmanın sonucunda Meriç'in düşün dünyasından bir çok şey kazanılmıştır. Dürüstlüğe verdiği önem, inandığı değerler uğrunda ödün vermeyen bir duruş, insana insan olduğu için beslediği sevgi, birlik ve beraberlik duygusuna bağlılığı, inananlar kardeştir söylemine inancı ile kendisini tepeden tırnağa ahlâki vasıflarla donatmış bir fikir işçisinden öğrenilen birçok şey olmuştur. Bunlardan ilki ve belki de en önemlisi düşüncelerin tezatlarıyla bütün olduğudur. Kendi savunduğu düşüncenin karşısında yer alan her düşüncüyü öğrenmeye değer bulan Meriç'i diğer bir çok aydından ayıran bir özelliktir bu. Doğru bulduğu düşüncenin peşini bırakmayan ancak ona körü körüne de bağlı kalmayan, geleneklerine sahip çıkan ancak yeniliklere kapılarını kapamayan bir düşünür olmuştur. Yaşadığı dönem tamamiyle anti özgürlükçü bir yapıya sahip olmasına rağmen düşünce özgürlüğü ve inanç özgürlüğünü savunusuyla, mazisine sahip çıkışıyla, döneminin aydınları gibi basit bir Batı taklidiyle gelişimi sağlayacağına inanmayışıyla günümüzde hâlâ örnek teşkil eden bir aydındır Cemil Meriç.

Cemil Meriç, yanlış bulduğu herkese ve her şeye doğru yolu göstermeye çalışmış, hayatı boyunca tek görevinin öğrenmek ve öğretmek olduğuna inanmıştır. Başta kendisinin ve sonrasında tüm aydınların topluma ahlâki ve ilmi öğretmesi gerektiğini, toplumun yoluna ışık tutmanın aydınların görevi olduğunu söylemiştir.

Çocuklarını dâhi kendi inandığı değerler doğrultusunda yetiştirmemiş, onlara seçimlerini kendilerinin yapabileceği ve özgür olabilecekleri bir alan yaratmıştır.

Bugün her biri ayrı kıymetli olan eserleriyle gençlerin yoluna ışık tutan Cemil Meriç, hayatı boyunca edindiği tecrübe ve bilgileri ülkesiyle paylaşmaktan çekinmemiş, her türlü fikrî zorbalığın karşısında yer almış ve gençlere inandıkları değerler uğruna savaşmayı öğretmiştir. Okuma aşkı uğruna kaybettiği gözleri ile sığındığı kitaplar dünyasından ülkesine süzülen bu fikir işçisi hem yaşadığı dönem insanlarını hem de sonrasını etkilemeyi başarmıştır. Günümüzde hâlâ fikirlerine, söylemlerine ve yaptıklarına değer verilen bir düşünür olan Meriç, her biri bir ansiklopedi değerinde olan eserleriyle geçmişten bugüne uzanmayı başarmış bir aydındır.

Türk fikir dünyasının önemli kaynaklarından biri olan Cemil Meriç, birçok alanda eser vermiş ve çok farklı konulara değinmiştir. Ülkesinin sorunlarından kaçmamış, onları görmezden gelmemiş, yok saymamıştır. Aksine bu sorunların üzerine gitmiş, sorunları nasıl çözebileceği üzerine kafa yormuştur. İnsana dair olan her şeyle ilgilenmiş olan Cemil Meriç Türk düşünce dünyasını besleyen bir kaynak olmuştur.

Cemil Meriç yaşadığı dönemin diğer aydınlarından farklı bir kişiliğe sahiptir. Hem Batılı hem Doğulu oluşuyla dünya edebiyatını ülkesine taşımayı başarmış bir fikir adamıdır. Teknolojik gelişmeleri ve yenilikleri takip edişyle, Balzac ve Hugo gibi düşünürlerin yazdıklarına hayranlığı ile bir Batılıyken, kardeşlik ve sevgi duyguları ile, inançlara verdiği değer, adalet ve hakkaniyeti sağlama düşüncesi ile Doğuludur. Batı'nın gerçek yüzünü gördüğü iddiasıyla yönünü tamamen Doğu'ya dönen Meriç, Doğu'yu bir irfan abidesi olarak görmektedir. Ona göre Batı yaptığı kötülüklerin üzerini toplumları geri kalmışlık ile itham ederek ve onlarda ilerleme sağlayacakları vaadiyle örtmektedir. Doğu ise her türden insana kucak açmış bir hoşgörü abidesidir. Bu düşüncelerden hareket eden Cemil Meriç eserlerinde Osmanlı'yı örnek alınması gereken bir medeniyet olarak tanıtır. İnsana verdiği değer ile, inandığı İslâm dini ve bu dinin buyruğu olan dürüstlük, doğruluk, hoşgörü, merhamet, vefa gibi ahlâki değerler ile Osmanlı devam ettirilmesi gereken bir medeniyettir.

Cemil Meriç bu çalışmada ahlâk ve siyaset kavramlarına verdiği önem çerçevesinde incelenmeye çalışılmış olup, onun evrensel değerler karşısındaki

tutumundan yola çıkılarak siyaset anlayışındaki ahlâk ortaya konmaya çalışılmıştır. “Cemil Meriç’e göre siyasi alan içerisinde ahlâkî ilke ve kuralları barındırmalı mı?” sorusuna yanıt aranan bu çalışmada onun ferdi ahlâk ve siyasal ahlâk ayrımı yaptığı sonucuna varılmıştır. Bu çalışma kendisini insanlığa yol göstermeye adanmış bu değerli düşünürü bilimsel ve ahlâkî değerler çerçevesinde neslimize tanıtmaya çalışmıştır. Yararlı olması dileğiyle...

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali (2009), “Aydınlanma: Düşünceler Yumağı”, düz., Mehmet Ali Ağaoğulları, Filiz Çulha Zabçı, Reyda Ergün, *Kral-Devletten Ulus-Devlete*, İmge Kitapevi, Ankara, s. 233-354.

AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali (2013), *Kent Devletinden İmparatorluğa*, İmge Kitapevi, Ankara.

AKKOYUN, Enes (2018), “Namuslulardan bir Münevver”, düz., Zeynep Kır, *Bir Mütefekkir Kırk Fikir Cemil Meriç*, 40'lar Kulübü, İstanbul, s. 40-45.

AKTAŞ, Ümit (2009), “Türkiye Siyasetinin Muhalif İki Akımı: İslamcılık ve Sosyalizm”, düz., Tanıl Bora, Murat Gültekingil, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce - Dönemler ve Zihniyetler*, Cilt 9, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 722-757.

ARGIN, Şükrü (2009), “Türk Aydınımın Devlet Aşkı ve Aşkın Devlet Anlayışı”, düz., Tanıl Bora, Murat Gültekingil, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce - Dönemler ve Zihniyetler*, Cilt 9, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 84-111.

AYDENİZ, Yusuf Bilâl (2018), “Kehkeşana Tırmanmış Bir Mütefekkir: Cemil Meriç”, düz., Zeynep Kır, *Bir Mütefekkir Kırk Fikir Cemil Meriç*, 40'lar Kulübü, İstanbul, s. 172-174.

BERİŞ, Hamit Emrah (2005), “Türk Sağı ve Liberalizm - Bir Fay Haritası Çıkarma Denemesi”, düz., Tanıl Bora, Murat Gültekingil, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce –Liberalizm*, Cilt 7, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 389-415.

BORA, Tanıl (2006), “Cemil Meriç”, düz.,Tanıl Bora, Murat Gültekingil, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce - Muhafazakârlık*, Cilt 5, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 516-538.

CANGIZBAY, Kadir (2006), “Cemil Meriç Üzerine”, düz., Tanıl Bora, Murat Gültekingil, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce - Muhafazakârlık*, Cilt 5, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 533-538.

CANGIZBAY, Kadir (2018), “Cemil Meriç’i Tanımak”, düz., Mehmet Çağatay Özdemir, *Bilinmeyen Yönleriyle Cemil Meriç*, Altınordu Yayınları, Ankara, s. 163-174.

ÇİĞDEM, Ahmet (2007), “Türk Batılılaşmasını Açıklayıcı Bir Kavram: Türk Başkalığı, Batılılaşma, Modernite ve Modernizasyon”, düz., Tanıl Bora, Murat Gültekingil, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce - Modernleşme ve Batıcılık*, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 68-81.

DEMİREL, Tanel (2007), “Cumhuriyet Döneminde Alternatif Batı Arayışları: 1946 Sonrası Muhafazakâr Modernleşmeci Eğilimler Üzerine Bazı Değınmeler”, düz., Tanıl Bora, Murat Gültekingil, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce - Modernleşme ve Batıcılık*, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 218-238.

DOĞAN, Sena Nur (2018), “Batmayan Güneş ‘Cemil Meriç’”, düz., Zeynep Kır, *Bir Mütefekkir Kırk Fikir Cemil Meriç*, 40'lar Kulübü, İstanbul, s. 132-141.

ERBU, Eda (2018), “Cemil Meriç Olmak”, düz., Zeynep Kır, *Bir Mütefekkir Kırk Fikir Cemil Meriç*, 40'lar Kulübü, İstanbul, s. 37-39.

HEYWOOD, Andrew (2011), *Siyaset*, çev., Bekir Berat Özipek, Adres Yayınları, Ankara.

HEYWOOD, Andrew (2015), *Siyasetin Temel Kavramları*, çev., Hayrettin Özler, Adres Yayınları, Ankara.

KAPANİ, Münci (2017), *Politika Bilimine Giriş*, BB101 Yayınları, Ankara.

KILIÇ, Nutullah (2018), “Âraf’ta Cemil Meriç’ten Suretler”, düz., Zeynep Kır, *Bir Mütefekkir Kırk Fikir Cemil Meriç*, 40'lar Kulübü, İstanbul, s. 109-111.

KURTOĞLU, Zerrin (2009), “Devlet Akılı ve Toplumsal Muhayyile Arasında Din ve Siyaset”, düz., Tanıl Bora, Murat Gültekingil, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce - Dönemler ve Zihniyetler*, Cilt 9, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 617-633.

LOCKE, John (2013), *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, çev., Melih Yürüşen, Liberte Yayınları, Ankara.

MERİÇ, Cemil (2013), *Jurnal: Cilt 2*, İletişim Yayınları, İstanbul.

MERİÇ, Cemil (2014), *Jurnal Cilt 1*, İletişim Yayınları, İstanbul.

MERİÇ, Cemil (2016a), *Mağaradakiler*, İletişim Yayınları, İstanbul.

- MERİÇ, Cemil (2016b), *Saint-Simon İlk Sosyolog, İlk Sosyalist*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MERİÇ, Cemil (2016c), *Kırk Ambar Cilt: 1 Rümuz-ül Edeb*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MERİÇ, Cemil (2017), *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MERİÇ, Cemil (2018a), *Umrandan Uygarlığa*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MERİÇ, Cemil (2018b), *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MORAN, Berna (2012), *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- SACERDOTİ, Gilberto (2007), *Kurban ve Egemenlik - Shakespeare'den Bruno'ya Avrupa'da Teoloji ve Siyaset*, çev., Zuhâl Yılmaz, Dost Kitapevi, Ankara.
- SCHOPENHAUER, Arthur (2016), *Hukuk, Ahlak ve Siyaset Üzerine*, çev., Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, Ankara.
- TAŞ, Kemalettin (2018), "Cemil Meriç Düşüncesinde Din", düz., Mehmet Çağatay Özdemir, *Bilinmeyen Yönleriyle Cemil Meriç*, Altınordu Yayınları, Ankara, s. 175-208.
- TOPÇU, Nurettin (2018a), *Kültür ve Medeniyet*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- TOPÇU, Nurettin (2018b), *Ahlâk*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- VAYNİ, Cafer (2016), *Türk Düşüncesinin Vicdanı Cemil Meriç*, Yediveren Yayınları, İstanbul.
- YAPICI, İpek (2018), "Bir Düşünce Adamı: Cemil Meriç", *Bir Mütefekkir Kırk Fikir Cemil Meriç*, 40'lar Kulübü, İstanbul, s. 67-72.
- YARAN, Cafer Sadık (2016), *Ahlak ve Etik*, Rağbet Yayınları, İstanbul.
- YAYLA, Kevser (2018), "Filhakika", düz., Zeynep Kır, *Bir Mütefekkir Kırk Fikir Cemil Meriç*, 40'lar Kulübü, İstanbul, s. 75-79.
- YELEK, Kübra (2018), "Cemil Meriç", düz., Zeynep Kır, *Bir Mütefekkir Kırk Fikir Cemil Meriç*, 40'lar Kulübü, İstanbul, s. 80-85.

ZABCI, Filiz Çulha (2009), “John Locke: Liberalizmin Düşüncedeki Öncüsü”, düz., Mehmet Ali Ağaoğulları, Filiz Çulha Zabci, Reyda Ergün, *Kral-Devletten Ulus-Devlete*, İmge Kitapevi, Ankara, s. 101-232.

MAKALELER

AKYÜZ, Ünal (2009), “Siyaset ve Ahlak”, *Yasama Dergisi*, Sayı 11, s. 93-129.

AYDIN, İbrahim Hakkı (2011), “Seküler Ahlak Bağlamında Din-Ahlâk İlişkisi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 35, s. 1-23.

BAYRAM, Ahmet Kemal (2005), “Modern Etik ve Siyaset”, *Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu*, Sakarya, s. 43-55.

BIYIK, Hatice, ACAR, Mustafa (2014), “Türkiye’de Muhafazakâr Düşüncenin Ruhu: Cemil Meriç”, *Muhafazakâr Düşünce/ Muhafazakâr Düşünceyi Etkileyen Düşünürler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 39, s. 71-90.

BÜYÜKBAŞ, Hakkı, KURTBAŞ, İhsan (2016), “Cemil Meriç’in Medeniyet Telakkisi”, *Doğumunun 100.Yılında Cemil Meriç Sempozyumu*, Gümüşhane, s. 17-27.

ÇAĞAN, Kenan (2011), “Cemil Meriç’in Osmanlı ve Cumhuriyet Üzerine Düşünceleri” *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 13, Sayı 2, s. 1-14.

DURSUN, Davut (2009), “Siyasetle Ahlak ve Değerler Dünyasının Sorunlu İlişkileri Üzerine”, *Dem Dergi*, Sayı 5, s. 58-65.

ELİUZ, Ülkü (2016), “Negatif Düşüşten Pozitif Düşüşe Bir Parantez: Cemil Meriç”, *Doğumunun 100.Yılında Cemil Meriç Sempozyumu*, Gümüşhane, s. 64-72.

K., Ömer Faruk (2016), “Bu Ülkede Cemil Meriç Okumak”, *Ayraç Aylık Kitap Tahlili ve Eleştiri Dergisi*, Sayı 86, s. 4-6.

KIRIMLI, Bilal (2016), “Cemil Meriç ve Hümanizm”, *Doğumunun 100. Yılında Cemil Meriç Sempozyumu*, Gümüşhane, s. 245-250.

KÖSEDAĞ, Sinan (2016), “Oryantalizm ve Oksidentalizm Bağlamında Cemil Meriç”, *Doğumunun 100.Yılında Cemil Meriç Sempozyumu*, Gümüşhane, s. 36-52.

ÖZCAN, F. Gökhan (2016), “Meriç’in Kitap Tutkusuna Psikanalitik Bir Yaklaşım”, *Ayraç Aylık Kitap Tahlili ve Eleştiri Dergisi*, Sayı 86, s. 7-9.

ÖZDEMİR, Yunus (2016), “Gönül Bahçelerinde ‘Mütevazı Bir Fikir İşçisi’ ”, *Ayraç Aylık Kitap Tahlili ve Eleştiri Dergisi*, Sayı 86, s. 32-33.

ÖZDİL, Mesut (2016), “Gözleri Görmeyen İki Adam: Meriç mi- Borges Mi?”, *Ayraç Aylık Kitap Tahlili ve Eleştiri Dergisi*, Sayı 86, s. 11-15.

PEKTEZEL, Kadir (2016), “Akıldan Gönüle, Kültürden İrfana”, *Ayraç Aylık Kitap Tahlili ve Eleştiri Dergisi*, Sayı 86, s. 29-31.

SATICI, Murat (2015), “Ahlak-Politika İlişkisi Açısından Machiavelli’nin Politika Teorisi”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 20, s. 113-130.

ŞİMŞEK, Selami (2013), “Cemil Meriç ve Tasavvuf”, *Doğumunun 100.Yılında Cemil Meriç Sempozyumu*, Gümüşhane, s. 86-111.

TORUN, Şahin (2016), “Hiçbir Çuvala Sığmayan Parlak Bir Mızrak”, *Ayraç Aylık Kitap Tahlili ve Eleştiri Dergisi*, Sayı 86, s. 34-37.

TURGUT, Hasan (2016), “ ‘Batılılaşmak’ Yerine ‘Kendimiz Kalmalıyız’ Tartışmasında İki İsim: Cemil Meriç ve Nurettin Topçu”, *Middle Black Sea Journal of Communication Studies*, s. 57-68.

ÜNER, Aslı (2016), “Cemil Meriç’te Pozitivizm Eleştirisi”, *Doğumunun 100.Yılında Cemil Meriç Sempozyumu*, Gümüşhane, s. 259-265.

YAVUZYILMAZ, Yusuf (2016), “Araf’ta Bir Yalnız Cemil Meriç”, *Ayraç Aylık Kitap Tahlili ve Eleştiri Dergisi*, Sayı 86, s. 15-19.

YEŞİLÇAYIR, Celal (2016), “Cemil Meriç ve Marksizm”, *Doğumunun 100.Yılında Cemil Meriç Sempozyumu*, Gümüşhane, s. 249-258.

TEZLER

DAŞTAN, Seçil (2014), “Cemil Meriç ve Ümit Meriç’in İslâmiyet’e Dair Temel Fikirlerinin Mukayesesi”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İnönü Üniversitesi SBE, Malatya.

FİDAN, Ali (2009), “Cemil Meriç’e Göre Toplumlarda Dini Hayat”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Rize Üniversitesi SBE, Rize.

KİLCİ, Nihal (2003), “Cemil Meriç’in “Bu Ülke” Adlı Eseri Üzerine Üslup İncelemesi”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara.

PALGIN, Asil Eser (2009), “Cemil Meriç’te Etik Değerler ve Eğitim”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi SBE, Çanakkale.

SÜMER, Mehmet Akif (2010), “Cemil Meriç’in Denemeleri Üzerine Bir İnceleme”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara.

ŞAHİN, Harun (2006), “Cemil Meriç’in Eserlerinde Özel İsimler ve Özel Anlamlar Yüklenmiş Kelimeler”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Erciyes Üniversitesi SBE, Erciyes.

UĞURLU, Elif (2013), “Cemil Meriç’in Eserlerinde Manevi ve Psikolojik Unsurlar”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul.

YÖNDEN, Hasan (2015), “Ahlaki İlke ve Ahlaki Değer Problemi Üzerine”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Pamukkale Üniversitesi SBE, Denizli.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

MERİÇ, Cemil, “Bir Faciann Hikayesi”, <https://yazikalir.files.wordpress.com/2009/09/bir-facianin-hikayesi-cemil-meric-renkli.pdf> , (Erişim Tarihi: 04.10.2018).

ÖKTEM, Ülker, “Kant Ahlakı”, https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/32970809/Kant_Ahlaki_-_Ulker_Oktem.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1558483473&Signature=Of76sagpkgr%2FficFJDK54dOeq5g%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DKant_Ahlaki_-_Ulke , (Erişim Tarihi: 22.05.2019).

ŞENTÜRK, Recep, “Cemil Meriç (1916-1987)”, <file:///C:/Users/User/Desktop/cemil%20meric/untitled189.pdf> , (Erişim Tarihi: 18.03.2019).

TDK Güncel Türkçe Sözlük, “*Siyaset*”, <http://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 15.05.2019).

GÖRSEL MEDYA

TAVUKÇUOĞLU, Metin (Senarist), CÜNDİOĞLU, Dücane (Danışman) (2012),
“Türkiye’nin Ruhu Cemil Meriç” [Belgesel]

ÖZGEÇMİŞ

1993 yılının Ağustos ayında Çankırı'nın Şabanözü ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini ailesi ile birlikte yaşamını sürdürdüğü Ankara'da tamamladı. 2011 yılında ÖSYM'nin yapmış olduğu sınav neticesinde Denizli Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi örgün eğitim programını kazanarak, eğitim hayatına devam etti. Başarılı bir üniversite öğrencilik hayatının sonunda, 2015 yılının Haziran ayında Onur derecesi ile Lisans eğitimini başarı ile tamamlayarak, mezun oldu. 2016 yılının Eylül ayında Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ana bilim dalında Tezli Yüksek Lisans eğitimine başladı. Hali hazırda iyi bir akademik kariyer hedefiyle bu yönde çaba sarfetmektedir.

